

KAMUDA

SOSYAL POLİTİKA

Yıl/Year: 5

Sayı/No: 19

2011/4

ISSN: 1306-8334

Her Yönüyle "Şiddet"

KAMUDA SOSYAL POLİTİKA

Memur-Sen Adına Sahibi
Ahmet Gündoğdu

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü ve Editör
Halit Ortaköy

Genel Yayın Yönetmeni
Mustafa Güçlü

Yayın Kurulu
Günay Kaya

Metin Memiş
Mehmet Bayraktutar
Hacı Bayram Tonbul
Ahmet Kaytan

Danışma Kurulu
Prof. Dr. Naci Bostancı
Prof. Dr. Ali Seyyar
(Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa Şentop
Prof. Dr. Yasin Aktay
(Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Kadir Arıcı
(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer Çaha
(Fatih Üniversitesi)
Prof. Dr. Mümtaz'er Türköne
(Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Oya Akgöneç
(Ufuk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Cengiz Anık
(Gazi Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Veysi Erken
Doç. Dr. Erdinç Yazıcı
(Gazi Üniversitesi)
Alaettin Şahin
Şahin Ali Şen

Bilimsel makaleler ile ilgili tüm soru ve yazışmalarınız için;
Mustafa Güçlü
m.guclu@memursen.org.tr

Yayın İdare Merkezi:
Memur-Sen

GMK Bulvarı Özveren Sokak No:9/4
Demirtepe/Ankara
Tel: (0312) 230 09 72-73 - 230 48 98
Bürocell: (0533) 657 97 03-04
Faks: (0312) 230 39 89
www.memursen.org.tr

Grafik Tasarım - Baskı
Norm Yazılım Ltd. Şti.
GMK Bulvarı Özveren Sokak No:13/18
Demirtepe/Ankara

Yayın Türü: Yaygın - Süreli
Basım Tarihi: OCAK 2012

5000 adet basılmıştır.

Ücretsiz Dağıtılır.

NEFRETEN BESLENEN ŞİDDET ATEŞİNİ GÜZEL HASLETLERLE SÖNDÜRMEK

Halit Ortaköy

Genel Basın Yayın ve İletişim Sekreteri

İnsanlık, geçmişe nispetle kendisinin ne kadar ilerlediğini hatta küresel bir medeniyet kurma idealine matuf kurum ve kuruluşlar marifetiyle prensipler geliştirdiğini iddia etse de, ne yazık ki bu iddia, geçen yüzyılın hem münferit hem de kitlesel bakımdan tarihin en kanlı yüzyılı olduğu gerçeğini değiştirmiyor.

Bireyler arasındaki mekanik iletişim kanallarının çokluğuna rağmen kalpten kalbe, gönülden gönüle iletişimin giderek zayıfladığı bir gerçek. Bu çözümlenin bir sonucu olarak her geçen gün daha sorunlu, daha sıkıntılı bir toplumsal yapının geliştiğini, hayatın bütün safhalarına sızan, gündelik yaşamın bütün ayrıntılarına sirayet eden şiddetin, artık normal karşılanması gibi bir algının yaygınlık kazandığını söylemek mümkündür.

Başlangıçta masum bir izleyici olan 10-12 yaşına henüz ulaşmış bir çocuğun bilincine, özellikle bilgisayar oyunları ve TV ekranları başta olmak üzere kitle iletişim vasıtalarıyla en binlerce gasp, cinayet, tecavüz, dayak, işkence ve ölüm haberlerine dair görüntülerin ulaşmasının ardından nasıl bir kimlik, kişilik ve halet-i ruhiyeye sahip olacağını tahmin etmek zor olmasa gerek. Şefkat, merhamet, acıma duygusu, vefa, yardımlaşma gibi değerlerin gündeme getirilmemesi ve örneklerinin sunulmaması nedeniyle bunlardan haz duyma hissini yaşayamayan kişilikler, tam tersine kinden, nefretten ve yok etmekten haz duyar hale geliyorlar.

Kitleleri birbirine yakınlaştırma aracı olması gereken spora, özellikle de futbola slogan olarak yerleştirilen “vur kır parçala, bu maçı kazan” ya da “burası cehennem, buradan çıkış yok” teraneleri nasıl izah edilebilir? Evrensel sanatın en nadide, en müstesna türü olan müziğe, popüler kültürün en dehşet verici yansıması olarak sızan ve insanın kendi kendine uyguladığı şiddetin en bilinen örnekleri arasında yer alan “jiletli konserler”, hangi insanın ruhunu dinlendirebilir?

İnsanın bizzat kendinden başlayarak, fütursuzca saldırdığı ve adeta yok etmeye azmettiği çevreye, havaya, suya, toprağa yönelik şiddeti, töreye sadakat uğruna katline ferman yazıldığı için kaybettiğimiz gençleri, gelenek böyle buyurdu gerekçesiyle düşünlerde bile atılan dayak fasıllarını, hiç yoktan çıkan kavgaları daire oluşturup izlemekten haz duyan vicdanı ya da vicdan iptalini nasıl kabulenebiliriz?

Siyaset kulvarında oy devşirme aracı olarak kullanılan sürekli gerginlik politikasının en önemli malzemesi olan sözün şiddeti ve yol açtığı toplumsal gerilimi, çalışma hayatında ast üst ilişkilerinde sıkça karşılaşılan aşağılama, tahkir, yıldırma eylemlerini (mobbing/psikolojik taciz) ve bütün bunların bir sonucu olarak ortaya çıkan ve kişileri intihara kadar sürükleyen davranış bozukluklarını nasıl tamir edebiliriz?

Ebeveyn geçimsizliği, kavgası, ayrılığı, aile içi şiddet sebebiyle, sevgiye en çok ihtiyaç duydukları dönemlerde kötü muameleye, dayağa ve terk edilmeye maruz kalan yığınla masum çocuğun, ileride çekeceği ve topluma çektireceği sıkıntıyı hesaplamak mümkün mü?

Sonuç olarak, şiirden, edebiyattan, sanattan, kelamdan, güzel söz ve hasletlerden bu kadar uzaklaştırılan, dolayısıyla his dünyası karartılan, af dilemeyi, özür beyan etmeyi zül addeden, ne pahasına olursa olsun kazanmayı, hep kazanmayı, zenginleşmeyi gözetken, istekleri karşılanmadığında isyan bayraklarını açan bir kuşağın, kendinden başlayarak dışa doğru genişlettiği kin ve nefretle beslenen ateşi söndürmek yine bizim elimizdedir.

Bu sayımızı, insanımızı, toplumumuza ve geleceğimizi yakından ilgilendiren böylesine hassas bir konuya ayırdık. Duyarlılıklarını bizimle paylaşan ve katkı sunan herkese şükranlarımızı sunuyoruz.

İÇİNDEKİLER

- 3 | **Ahmet Gündoğdu**
İnsan Şiddet ve Kültür
- 6 | **Prof. Dr. Naci Bostancı**
Şiddet İnsan ve Siyaset
- 10 | **Fatma Şahin**
Tüm Türkiye "Biz De Varız" Demeli!
- 12 | **Prof. Dr. M. Bilal Arık**
Medyada Şiddet "Aşırılıktan Medet Umma Hali"nin Bir Sonucudur
- 16 | **Prof. Dr. Ali Seyyar**
Toplumsal Şiddete Karşı Sosyal Hizmet Politikaları
- 26 | **Berrin Sönmez**
Kendisini Her Daim Yeniden Üreten Bir Döngü
- 30 | **Hüseyin Gün**
Mobbing ve İnsan Hakları
- 38 | **Prof. Dr. Ertuğrul Yaman**
Sözün Şiddeti / Şiddetin Sözü
- 42 | **Prof. Dr. Mevlüt Uyanık**
İslam, Demokrasi ve Şiddet Bağlamında
Kökten(din)cilik Kavramının Tahlili
- 50 | **Doç. Dr. M. Akif Özer**
Kamu Görevlilerinin Stres Kaynakları Üzerine Bir
Değerlendirme
- 64 | **Doç. Dr. Metin Pişkin**
Akran Şiddetine Alternatif Bir Yaklaşım:
Karakter Eğitimi
- 78 | **Doç. Dr. Necdet Subaşı**
Müslüman Dünyasında "Şiddet"

İNSAN ŞİDDET VE KÜLTÜR

Ahmet Gündoğdu

Memur-Sen Genel Başkanı

Şaşırtıcı evrenlere uzanacak bir potansiyeli içinde barındıran insan, korunmasız bir bebek olarak hayata başlar; doğduktan hemen sonra ayağa kalkan, kısa bir süre sonra da sürüsüyle hareket edebilen bir hayvan yavrusuna karşılık, varlığını sürdürebilmek için, nerdeyse on beş yıl gibi uzun süre, ailesine bağımlı olarak yaşamak zorundadır.

İnsan, doğduğu andan itibaren bir taraftan, canlı bedenini dengede tutabilmek için besin ararken, ruhsal dengesini korumak için de haz veren şeylerin arayışında olacaktır. İnsan olmak, birbirinden ayrılamayan, biyolojinin ve maneviyatın (veya psikolojinin) dünyasında yaşamak demektir. Her iki dünyada da kendisini dengede tutabilmek için, hayat boyu sürecek bir faaliyetler zincirini sürdürmek zorundadır. Bütün bu faaliyetlerin, denge arayışlarının sonunda varılmak istenen ortak bir hedef vardır: Mutluluk...

Mutluluk, zaman ve mekâna göre değişse de tarihin en derin sorunudur. İlk reddedilmişlik, mutsuzluk ve şiddet eylemini, ilk insanın kıssasından başlayarak kesintisiz biçimde günümüze kadar izleyebiliyoruz. “ Onlara Âdem’in iki oğlunun gerçek olan haberini oku: Onlar (Allah’a) yaklaştıracak birer kurban sunmuşlardı. Onlardan birininki kabul edilmiş diğerininki kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen) Demişti ki: ‘Seni mutlaka öldüreceğim.’ (Öbürü de:) ‘Allah ancak korkup-sakınanlardan kabul eder.’ Sonunda nefsi ona kardeşini öldürmeyi (tahrik edip zevkli göstererek) kolaylaştırdı; böylece onu öldürdü bu yüzden hüsrana uğrayanlardan oldu.”¹ Bu ayette, kurbanın kabul edilmeyişiyile ilgili olarak, öz eleştiri yapmadan, reddedilmenin nedenlerini anlamaya çalışmadan, bir başkasını öldürmenin ilk örneğini görürüz. İslam tarihi açısından trajik bir örnek de, daha Hz. Peygamberin ayak izleri silinmeden, çok sevdiği torunu, Hz. Hüseyin’in katledilmesidir ki etki-

leri bugün de süren bir kırılmaya yol açar. Hıristiyanlar açısından bugün hâlâ canlılığını koruyan Hz. İsa’nın çarmıha gerilmesi -bize göre mucizevî bir şekilde kurtarılmıştır- pek çok sanat eserinde yaşatılmaktadır.

İnsanlık tarihiyle başlatabildiğimiz şiddete yol açan nedenler, hayvanlarla karşılaştırılmayacak kadar çeşitli, karmaşık bir olgudur. Sadece geçen yüzyılda, (I. ve II. Dünya Savaşı, ayaklanmalar, devrimler, bağımsızlık savaşları vs.) 191 milyon kişinin hayatını kaybettiğini düşündüğümüzde insanlara özgü şiddetin karanlık yanını görmüş oluruz.

Şiddet, kendisinden ebediyen kurtulduğumuz, tarihte kalmış bir olgu değildir. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre, her yıl 1.6 milyon insan şiddetin çeşitli türleri nedeniyle yaşamını kaybetmektedir. Şiddet tüm dünyada 15-44 yaş grubundaki kişiler arasında en önemli ölüm nedenlerinden biri olup, bu yaş grubundaki erkeklerde meydana gelen ölümlerin %14’ü, kadınlarda ise %7’si şiddet nedeniyle olmaktadır. Öte yandan ölenlerden daha fazlası şiddet nedeniyle yaralanmakta; fiziksel, zihinsel ve cinsel birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadır.

Bize gelince, Türkiye’de 2002 ile 2011’in ilk altı ayı arasında resmî rakamlara göre tam 4 bin 410 kadın öldürüldü. Adalet Bakanlığınca açıklanan kadınlara yönelik şiddet ve cinayetlere ilişkin yargılama istatistikleri ise şöyle: “2002’den Temmuz 2009’a kadar; şiddet ve cinayetler nedeniyle toplam 12 bin 678 dava açıldı. Bu davalarda 15 bin 564 kişi yargılanırken, bunlardan 5 bin 736’sı mahkûm oldu. Bu davalarda bin 859 kişi için beraat, 794 kişi için de denetimli serbestlik kararı verildi.”²Emniyet Genel Müdürlüğü’nün resmi kayıtlarına göre Şubat 2010 ile Ağustos 2011 arasındaki 19 aylık sürede yurt genelinde 78 bin 500 aile içi şiddet olayı yaşandı. Çalışanlar arasında veya üstler ile çalışan-

lar arasında sistematik bir biçimde yürütülen, düşmanca duygusal taciz, yıldırma, psikolojik terör olarak tanımlanabilen mobbinge ilgili olarak “Merkezi Ankara’da bulunan bir derneğe³ son 10 yıl içerisinde 15 bin şikâyet başvurusu yapıldı. Eğitim-Bir -Sen olarak yaptığımız, 12 ilde, 300 okulda, 600 öğretmen ve 1200 öğrenci ile yüz yüze yapılan “Okul Ortamının Güven ve Sağlık Yönünden Değerlendirilmesi” araştırmasında(2010), öğretmenlere göre okulların %62,3’ünde şiddet olayları sık sık, ara sıra veya çok nadiren yaşanırken, öğrencilere göre okulların %74’ünde şiddet olayları yaşandığı ortaya çıkmıştır. Şiddet öyle bir bela ki, Çocuk Esirgeme Yurtlarındaki bebekleri de, huzur evindeki yaşlıları da vurmaya devam ediyor. Bu resme darbe öncesi kıskırtılan ideolojik çatışmaları; darbe döneminde yüz binlerce insanın göz altına alındığı, sistematik işkence ve infazları ; terör olayları nedeniyle yaşanan ölümleri de ilave ettiğimizde sorunun boyutları dehşete düşmemiz için yeterlidir.

Peki, insanlar niçin şiddete başvurur? Şiddet, bir insanın ya da toplumun direncini kırmak için kullanılan maddi-manevi yöntemlerdir. Her şiddet köktencidir, kesin sonuç almaya göre düzenlenir, sorunu bir çırpıda çözmek ister. Şiddete yönelen kişi, engel gördüğü her insanın, niteliğine, anlamına, değerine bakmadan, bir biçimde iradesine el koymaya çalışır; ruhunu kaldıramayacağı bir yükün altına iter. Ya hep ya hiç; ya sev ya terk et mantığıdır, asla bir müzakere mantığı değildir, en yüce değerleri bile amaç ve araç edinmekten sakınmaz. Şiddetin bedene yönelişi dolaylıdır, amaç ruhu zedelemektir. Beden şiddete dayanıklıdır, çözülen, acı çeken çoğu kez ruh olur. Bu yüzden şiddet ruha göre düzenlenir.

Bu durumda bize düşen görev, yaratıcının, eşref-i mahlûkat olarak tasarladığı insanoğlunun, en vahşi yaratıklardan daha vahşi bir varlığa dönüşme sürecini aydınlatmak olmalıdır. Benim için, “ insanlar, İslam fitratı üzerine doğarlar, aile veya buldukları toplum onları biçimlendirir.” ilkesi insan davranışlarını anlamada anahtar niteliğindedir. Çünkü doğan her bebek, daha önce düzenlenmiş, gerçeklik olarak kabul görmüş bir çevrede, büyük bir masu-

miyetle doğar, sonra ne olursa olur. Bu durumu bir inşa süreci gibi düşünebiliriz. Bilindiği gibi, bir şeyi “ inşa etmek” belirlenen tasarıma göre önceden var olan malzemenin birleştirilmesini akla getirir. Bir binanın inşa edilmesini düşünelim, bir mimar bir gökdelen tasarlar, bu tasarı bir dizi plana dönüştürülür. Bu plan bir mühendislik firması tarafından alınıp yorumlanır. Ve gerekli olan beton, demir, kum vb. siparişleri verilir, sonra gökdeleni inşa etmek için işçi ekibi işe koyulur. Kuşkusuz bir şeyi inşa etmede planın hazırlanmış olması, malzemelerin kaliteli olmasını gerektirmez. Bir şekilde bir bina inşa edilebilir. Peki, bu bina ilk depremde yıkılacak mı, yoksa binlerce yıl görkemli bir şekilde varlığını sürdürebilecek mi? Bunun cevabını ancak bütün bir süreci ve sonucu analiz ederek ortaya çıkarabiliriz veya en iyi cevabın depremle girilen ilk sınavda ortaya çıkacağını da söyleyebiliriz.

İnsan dediğimiz, düşünen özne, kendi kendisinin bilincinde olan varlık da böyle bir inşa sürecinin sonunda, kendi özelliklerini oluşturur, kendine göre duyma, davranma geliştirir. Üç aylık bebekken, dış dünyayı tanımak için ellerini kullanır, ‘ben’ ile başkası arasındaki ayrılığı böyle fark eder. İkinci yılda ayna karşısında kendini gözlemler, ama gördüğünü kendisi olarak algılayamaz. Zaman içinde, kendini düşünen, karar verebilme yeteneğine sahip bir varlık olarak algılar. Bu süreç içinde, yakın çevresinin ona söyledikleri, bir klişe söz, bir slogan, bir anı, bir öykü, bir film, bir takım insanların taklidi, bazı modellerin içselleştirmesi; başarı, başarısızlık, sevgi, nefret, edep, görgü gibi bilincine ulaşan pek çok veriden bir karakter, bir kimlik inşa etmiş olur. Bu gelinen nokta, aynı zamanda, insan olmanın ve hayatta bulunmanın ta kendidir. Bu, inşa sürecinde kültür, insanın doğasına çeşitli vasıtalarla etki etmiş, onu kendi içeriğine göre biçimlendirmiştir. Bir kültür içinde doğan her bebeğin aynı aşamalardan geçtiğini, paylaşılan kültürel inançlar, değerler anılar, beklentiler, düşünme ve hareket biçimleriyle toplumsallığın ortaya çıktığını ileri sürebiliriz. Başka bir söyleyişle, kültürler, kendi bireylerini belli kişilik özelliklerini paylaşacak biçimde eğitirler.

Ben, birçok toplumsal meselede olduğu gibi

şiddet konusunda da toplumsal mutabakat sağlayarak, bu konuyu öncelikli bir konuma taşıyamamız gerektiğine inanıyorum. Aksi halde, şiddet konusunu hükümetin ilgili bakanına, bir partiye, polisiye tedbirlere ya da yargıçlara emanet ederek çözemeyiz. Şimdi yeniden, insanımızın davranışlarına yön verecek, kuşatıcı değerlerle örülmüş kültürel bir arka plan oluşturmanın zamanıdır. Aileler, evlerinde egemen olan kültürün, iletişim ve sorun çözme yönteminin, çocuklarının kimliğinin bir parçası haline geldiğini, gittiği her yere taşıyacağını bilerek hareket etmelidir. Medya, toplumda gözlenen şiddet davranışları ile yayınlarında yer verdikleri şiddet olgusunun model alma ya da sosyal öğrenme sürecinde temel alındığını bilerek hareket etmelidir.

Modern dünyada, her türlü engellemeye rağmen, dinin dünya içinde rolünün giderek arttığını söyleyebiliriz. İslam'ın ve insanların inşası - ihyası için yapılan çalışmaların, şiddetin önlenmesi konusunda çok önemli katkılar sağlayacağına inanıyorum. Diyanet İşleri Başkanlığı, başka kanallarla birlikte, en az haftada bir gün kendisini dinlemeye gelen çok önemli bir kitleye-başkanlığın verilerine göre 18 milyon- hitap edebilme imkânına sahiptir ve bunu şiddetin önlenmesinde bir imkân olarak değerlendirmelidir.

Evrensel olarak bilinen bir gerçektir ki, "Sevgi üretemeyenler, fikir üretemeyenler, sağlıklı ilişki üretemeyenler genellikle tehdit ya da şiddet üretirler; ancak gelişmiş bilinçler şiddetin anlamını kavrayabilir; şiddet üretmez ve şiddete her durumda karşı durabilir. Bu da ancak, iyi planlanmış, herkesin bir ölçüde sorumluluk aldığı bir zihniyet, bir kültür inkılâbıyla mümkün olabilir. Bunun için uzaklara gitmeye gerek yok, bunun için yeterli kaynaklarımız ve abide şahsiyetlerimiz var. Yunus Emre'de , "Elif okuduk ötürü / Pazar eyledik götürü/ Yaratılmışı severiz / Yaratandan ötürü" dizelerinde canlı-cansız bütün bir mahlûkatın sevilmesine yönelik olarak duyulan derin ve samimi arzuyu okuyabiliriz. *Gelün tanışuk idelüm işün kolayın tutalum/ Sevelüm sevillelüm dünya kimseye kalmaz. Ona göre insanoğlunun dünyaya geliş*

nedeni kavga etmek, kötülük etmek, toplumda kargaşa çıkarmak değildir. Tanışmak, bilişmek, sevmek, sevilme ve hoşgörülü olmaktır. Bütün işlerin kolay kılınmasının sebebi tanışıklık, dostluk, birlik ve beraberliktir. *Ancak, bunun için de "Yunus miskin çiy idik / Piştik elhâmdülillah"* diyerek sevgi denilen o esrârlı, o ilâhi aşkla, insan sevgisiyle pişip, olgunlaşmak lazımdır. Ancak bu yolla her iki cihanda mutlu olmak mümkündür. Mevlâna: "Gel, gel! Ne olursan ol, yine gel!.. İster kâfir, ister putperest ol, yine gel!.." çağırışında kâfir, Hıristiyan, Yahudi, Müslümân, fakir, zengin, siyah, beyaz şeklinde hiçbir ayırım yapmadan, kimseyi ötekileştirmeden, sınırları, devirleri ve dönemleri aşan evrensel bir yaklaşımla insanımızı ve bütün insanları kucaklamamızı öğütler.

Ancak unutmayalım, dünyanın hiçbir yerinde, şiddet gibi ahlaki yozlaşmalar birden bire ortaya çıkmamıştır, yine birden bire bir hamleyle düzeltilemez. Tıpkı bilimin günbegün ilerlemesi gibi, büyük bir yapıya bir tuğla eklenerek gelişir. Bu arada, bilim adamları da mimar değil, duvarcı ustalarıdır ve saraya bir taş daha eklemekten dolayı mutlu olurlar.

Şiddet, insanı nesneleştiren, insanın var oluşunu tehdit eden bir insanlık suçudur. Bu yüzden kimden ya da nereden gelirse gelsin, hep birlikte karşı koymalıyız. Memur-Sen Konfederasyonu olarak bu güne kadar, "Şiddeti bir sorun çözme aracı olarak görmedik. Müzakere gibi barışçıl yöntemlere, hakikati akılla buluştur, akıl gereğini yapar" gibi ilkelere inandık, yasalarla çelişmeyen sonuç alma vasıtalarını kullandık.

Yazıyı yine gönül ve söz ustasına bırakarak bitirebiliriz:

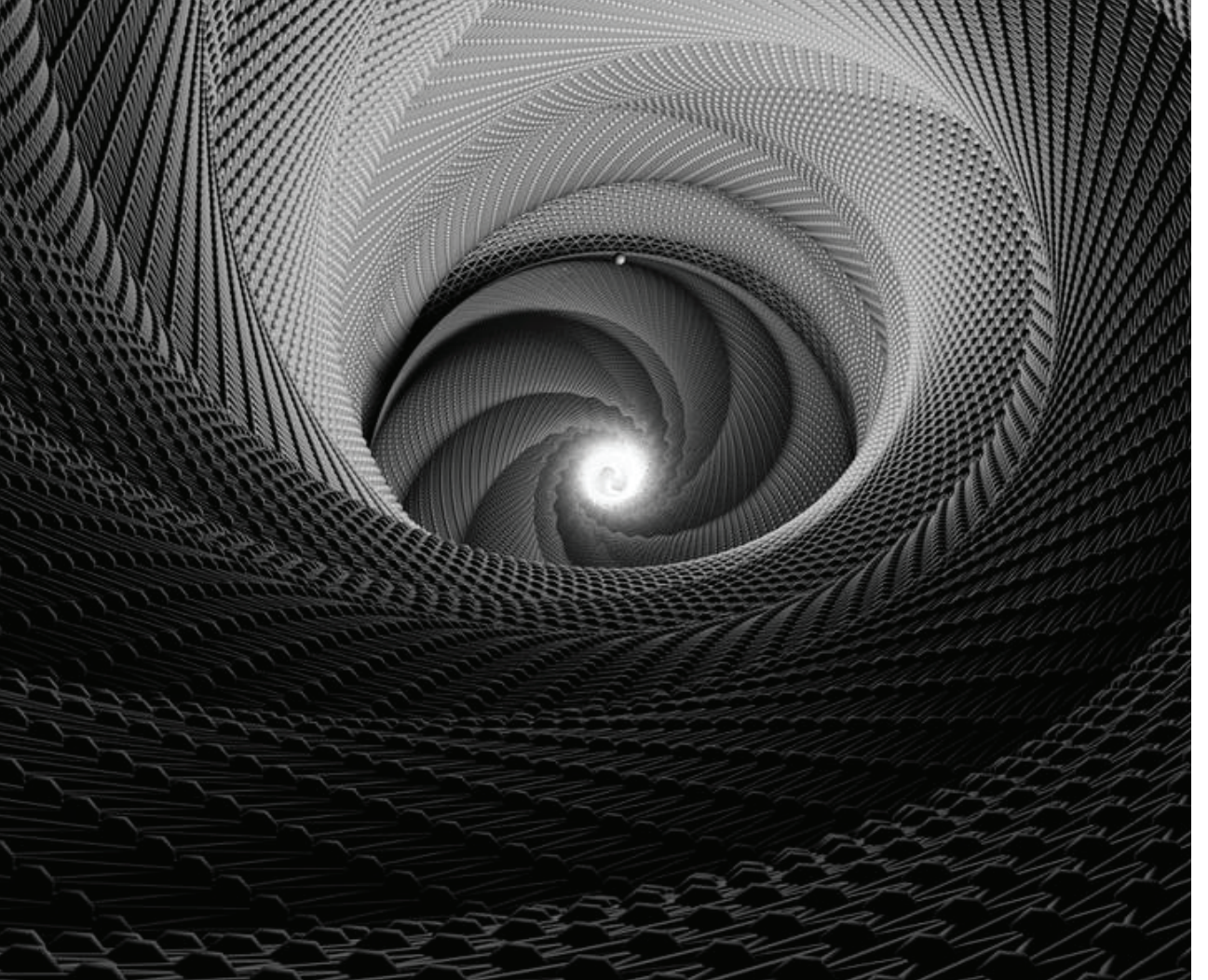
Söz ola kese savaşı söz ola bitüre başı
Söz ola ağulu aşu bal ile yağ ide bir söz

Kaynakça

- 1 Kur'an 5/27,5/30
- 2 http://www.kadinmuhendisler.org/eo_KadinaYonelikSiddet.aspx
- 3 Mobbing İle Mücadele Derneği

ŞİDDET, İNSAN VE SİYASET

Prof. Dr. Naci Bostancı
AK Parti Amasya Milletvekili

Hepimiz “prensip olarak” şiddete karşıyız. Şiddeti gayri insani bir yöntem olarak görürüz. İyi dileklere dayalı gelecek dünya tahayyülümüzde şiddetten uzak, barış içinde bir hayat beklentisi vardır. Bu dilek, diplomasiden siyasete, köşe yazılarından dualara kadar her alanda karşımıza çıkar. Bütün bunlara rağmen şiddet hayatımızın bir parçasıdır. Sadece bugün değil dün de böyle olmuştur ve yarın da daha farklı olması için

gerekli ve yeterli şartlara sahip değiliz. Hepimiz en azından prensipte şiddete karşı çıkarken yine de şiddetin hayatımızın içinde böylesine kol gezmesinin sebepleri olmalıdır. Acaba şiddete başvuranlar, bunca savaşa sebep olanlar, elini kana bulayanlar barışa, iyiliğe, şiddetten kaçınmaya dair sözlerden ve dileklerden uzak insanlar mıdır? Başka türden bir yaratılış sahibi olanlar mı şiddeti bir yöntem olarak düşünmektedirler?

Yoksa insanoğlu dediğimiz bu varlık, tüm tarihi ve kültürel müktesebatı itibariyle barış kadar şiddeti de kucaklayan, dilsel, politik, ideolojik “oyunlarla” bunları repertuarında “kardeş içinde yan yana yaşar kılan” bir mucizeyi mi gerçekleştirmektedir? Bauman Nazileri ve Holocaustu incelediği eserinde Nazilerin ayrı bir “tür” olmadığını, “bizim gibi” olduklarını belirtir ve ikinci safta yer alır. Amerika’ya zorunlu olarak göç eden Frankfurt Okulu temsilcilerinin yaptığı “otorite” çalışması da benzer sonuçları vermiştir.

Hemen belirtelim ki, prensipte şiddete kaşı olmak, hem insana kendini iyi hissettiren bir nitelik kazandırır hem de bulunduğu ideolojik konumu başkalarının, ötekilerin gözünde sevimlileştirmeye dönük bir strateji olarak kullanılmıştır. Soyut düzeyde böyle bir açıklama, en azından başlangıçta bir yükümlülük getirmez. “Şiddete karşı olmak” hegemonya mücadelesinde her zaman için sahaya sürülebilir bir avantajı sahip olmak anlamına geldiği gibi, muhtemel şiddet ihtimallerine karşı da “mecbur kalınan, çaresizce şiddete başvuru, ötekinin katlanılmaz, dayanılmaz saldırganlığına karşı bir meşru müdafaa olarak şiddeti zorlayan” bir konumu ilgisine bahşeder. O kişi ya da çevre “hala şiddete karşıdır” ancak şiddete başvurma hali “başka şartlarda” gerçekleşmiştir. O artık “başka bir durum”dur. Olağandışı bu hal sona erdiğinde yeniden eski, geleneksel pozisyonuna çekilecek, yeniden şiddetsizliği dile getirecektir. Böylelikle “başvuru şiddet” meşrulaştırılmış, adeta şiddet olmaktan çıkartılmış, şiddetsizliğin işlevsel bir stratejisine dönüştürülmüştür.

Eflatun, yaşadığımız hayat ile idealar alemi arasında bir ayırım yapar. İdealar alemi bu dünyaya yansıyan kusurlu gerçekliklerin saf ve mükemmel hallerinin karşılığıdır. Bu dünya, mağaradaki insanların mağara duvarında gördükleri hayallerdir. İdealar alemi ise dışarıdaki gerçeklik. Saf şiddetsizlik, ya da şiddete karşı olma halini de bir bakıma bu düşünce sistematığı içinde “idealar alemi”ne yerleştirmek mümkün-

dür. Oralarda bir yerde şiddetsizlik mükemmel bir anlamla mevcuttur, fakat bu dünya şiddetsizlik düşüncesine rağmen şiddeti de bir ihtimal olarak barındırmasıyla tahrif olmuş bir gerçeklik olarak karşımızdadır. O zaman soru şudur: Şiddete karşı olma, şiddetsizlik düşüncesine rağmen şiddeti doğuran kusurun kaynağı nedir? İnsanlar, gruplar şiddete niçin başvururlar? Bu insan doğasının bir neticesi midir, yoksa telafi edilebilir bir kültürel kategori midir? Soyut “şiddetsizlik” hali niçin yeryüzüne, gerçek dünyaya indiğinde, “şey”lerin ilişkisi dahilinde şiddete kapı aralamaktadır?

İnsan doğasına her zaman kimi nitelikler atfetmişizdir. Halen de gündelik konuşmalardan ağırbaşlı analizlere kadar birçok yerde insan doğasına yapılan atıflar karşımıza çıkar. İnsan doğasıyla kültürel olana nereden sınırı çekeceğiz, bunları birbirinden nasıl ayıracağız? Bu konu çok kolay olmasa da dürtüler, içgüdüler başlığına dayalı bir doğa durumunu tasvir edebiliriz. İnsan acıkır, susar, havaya ihtiyaç duyar, biyolojik varlığını sürdürmek ister. İnsanın biyolojik, psikolojik ve sosyal bir varlık olduğunu söyleyen kuramlara göre, sosyallik de onun doğa durumuna tekabül eder. En azından karşı cinse ihtiyaç duyduğunu ve bunun arkasından da başka insanlarla birlikte yaşayarak hayatını kolaylaştırmayı beklediğini söyleyebiliriz. “Daha iyi yaşama” dürtüsü sosyalliği tahkim eden niteliklerden olmalıdır.

Ancak konumuz olan şiddetle ilişki de buradan itibaren başlar. Karşı cinsten başlayarak başkalarıyla birlikte yaşama hali, beraberinde eşitsizliği, iktidar ilişkilerini, kaynakların dağılımına ilişkin mücadeleyi çağırır. Tabiata eklenen her unsuru “kültürel” saymamız lazım geldiğine göre, doğal halin bir uzantısı olarak karşımıza çıkan zikredilen başlıklar doğa ve kültür kesişmesinin alacakaranlık kuşağında yer alan unsurlardır diyebiliriz. Eşitsizliğin, iktidar ilişkilerinin ve kıt kaynaklara ilişkin paylaşım meselesinin olduğu her yerde de “şiddet” bazen çıplak bazen ise örtülü olarak ortaya çıkar. Siyasetin,

Şiddete karşı olma, şiddetsizlik düşüncesine rağmen şiddeti doğuran kusurun kaynağı nedir? İnsanlar, gruplar şiddete niçin başvururlar? Bu insan doğasının bir neticesi midir, yoksa telafi edilebilir bir kültürel kategori midir? Soyut “şiddetsizlik” hali niçin yeryüzüne, gerçek dünyaya indiğinde, “şey”lerin ilişkisi dahilinde şiddete kapı aralamaktadır?

toplumsal eşitsizliğin yeniden üretim mekanizması, süreci olması gibi, şiddet de kaçınılmaz ve tarihin her dönemine damgasını vurmuş olan bu halin anlamlı bir parçası olarak yerini alır. Kadın erkek arasındaki eşitsizlik, toplumsal kesimler arasındaki eşitsizlik ve nihayet bunların türevi olarak kaynakların dağılımındaki eşitsizlik şiddeti çağırır. İnsanın “doğası”nda olmayan bir niteliğin hayatta kültürel karşılığı olamayacağı düşüncesi, şiddetin karanlık ve gizemli olsa da bir doğa durumundan da beslendiğini ortaya koyar. İnsan, şiddet kadar şiddetsizliği de ihtimal olarak içinde barındıran bir varlıktır, diyebiliriz.

İnsan doğadan topluma nasıl geçti, sorusuna cevap arayan filozoflar, siyaset bilimciler bir dönem bunu insanın doğası ile açıklamaya çalışmışlardı. Hobbes, kendi adından daha meşhur olan ifadesiyle “homo homini lüpüs” diyerek, insanın kötü olduğunu belirtir. İnsan insanın kurdudur ve her daim bir çatışma ve rekabet içindedir. Devlet, başka nedenlerin yanı sıra, insanın kendiliğinden ortaya çıkan bu kötü niteliklerini toplumsal hayatı mümkün kılacak şekilde bloke etmek amacıyla ortaya çıkmış bir organizasyondur. Rousseau ise tam aksi kanaattedir. İnsan iyidir, yardımseverdir, sadece suç ve ceza ilişkisinde “nesnel” değildir. Zaten cezayı nesnelleştirmek, bir ortak adalet duygusu oluşturmak için devlet dediğimiz yapı ortaya çıkmıştır. İnsan kötüdür diyenler kadar iyidir diyenler de aslında bu iyiliğin bir sınırı olduğunu, devleti ve onun “nesnel kudretini” çağırarak bir adaletsizlik halinin doğal durumda ihtimaller içinde bulunduğunu ifade etmektedirler. Adaletsizliğin olduğu

yerde ise şiddetin boy göstermesi kendiliğinden beklenmelidir. Doğrudan ya da dolaylı şiddet olmaksızın adaletsizlik yapılamaz.

Kısacası, insanoğlunun tarihine baktığımızda, şiddeti dışlayan, onu reddeden ahlaki, siyasi ekoller olmakla birlikte, şiddetin olmadığı bir toplumsal siyasi yapı görmek de mümkün değildir. İnsanoğlunun toplumsal başlangıcına, şiddeti her zaman yedeklemiş olan siyasal ilişkilerin şartlarına yönelik değerlendirmeler, şiddetsiz bir “hikâye” oluşturmamızı engellemektedir.

Şiddet dediğimizde, bunun sadece ahlaken karşı olunan kategorileri yoktur. Meşru şiddet meselesi de yine şiddetle ilişkilidir. Weber devleti tanımlarken, “birliğin varlığını ve devamını sağlayan en yüksek nihai kararları olan ve meşru şiddet kullanma tekeline sahip bir organizasyon” olarak devletten bahseder. Her devlet, iç ve dış karşı “meşru şiddet kullanma hakkına” sahip bir yapıdır. Polisler, askerler, mahkemeler, ortak hayatı destekleyen zorlayıcı kurallar vs hepsi arkasında bir şiddetin varlığı ile işlevini yerine getirebilecek unsurlardır. Polisi, askeriyesi, mahkemeleri ve zorlayıcı kuralları olmayan bir devleti ve toplumsal hayatı henüz insanlık görmedi. İnsanoğlunun bir gün şiddeti bütünüyle dışlayan, medeni ve “kültürlü” bir hayatın sahibi olması halinde şiddetin bitebileceği düşüncesi de çok naiftir. Kimi kültürlü, şehirli, medeni insanlar problemlerin halinde şiddet seçeneğini hemen kullanmayabilirler ama bu onların her ne olursa olsun şiddetsizliğin ısrarlı takipçileri olacakları anlamına gelmez. Öte yandan örgütlü meşru şiddetin politik ve hukuki anlamları oldu-

Şiddetsiz bir dünyanın kurulması görülebilir bir gelecek için ancak temenni düzeyinde ele alınabilir. Fakat şiddet kadar onu önlemek adına gösterilen olağanüstü çabalar, şiddeti bütünüyle hayatımızın dışına atamasak da daha meşru ve şiddetin kontrol edildiği bir dünyanın mümkün olduğunu bize göstermektedir.

ğunu atlamamak gerekir. Meşruluk ise tümüyle olmasa da politik düzlemde tartışmalı bir kavramdır. Bir devletin meşru bularak şiddet seçeneğine müracaat ettiği şartlar tam karşındaki güç bakımından gayri meşru olarak tanımlanabilir. Kimin, hangi yöntemlerle, hukuki ve insanı ne tür değerler setiyle birlikte şiddet seçeneğini kullanmaya karar verdiği hususu önemlidir. Aynı olaya ilişkin farklı meşruluk tanımları tarafları eşit bir düzlemde bir araya getirmez. Aralarında muhakkak içeriğinden amacına yöntemine kadar çok çeşitli unsurlardan oluşan mahiyet farkı vardır. Ancak burada da yine alabildiğine açık ve anlaşılır bir okuma yapmanın zorluğu malumdur. Hukuki değerlendirme ise bir yandan siyasetle, iktidar ilişkileriyle anlam kazanır, diğer yandan ise gerçekliğin müteakibül dünyasından beslenir. Hukukun konusu haline gelmiş bir şiddet örnek olayında mutlak kategoriler olarak masumiyet ve suçluluk sınırını çizmek hiç kolay olmayacaktır.

İnsanoğlunun tarihi boyunca devlet, toplum, bunlara bağlı olarak da iktidar ve otorite ilişkileri oldu. Kabilelerden ve şeflik kurumlarından topluma ve gayri şahsi devlet kavramlarına ulaştık. Ancak her iktidar durumunun içerdiği “şiddet” dolayısı ile başına “meşru” kelimesini dahi getirsek soyut bir kategori olarak şiddetin olmadığı bir dünya ile karşılaşmadık. Meşru da olsa bir kategori olarak örgütlenmiş şiddetin varlığı şiddetsizlik tartışmalarında temenninin imkânsızlığına dair önemli bir bahistir. Esasen başta da zikrettiğimiz gibi her türden eşitsizlik ve onların yeniden üretimi anlamındaki siyaset,

meşru olduğu kadar gayri meşru şiddet için de bir zemindir. Kaçınılmaz şiddet dolayısı ile yapabildiğimiz en iyi çözümlerden birisini “haklı ve haksız” ayrımı oluşturdu. Bunun da tartışmalara açık olduğunu unutmamız lazım geldiğini de burada eklemeliyiz.

Öte yandan insanoğlunda içkin karanlık “şiddet” olgusuna karşı eskiden beri geliştirilen kolektif rehabilitasyon yöntemleri vardır. Kabile şefi olarak seçilen kişiyi “tüm kabilenin” dövmesi, hakaret etmesi, “iktidar” kadar şiddetle de ilişkilidir. Keza kimi kabilelerde yine tüm kabilenin bir tören çerçevesinde kurban boğayı çıplak ellerle parçalamaları, toplu linç uygulaması, ya da kimi zaman kabilenin ikiye bölünerek “sıradan bir sebeple” kavga etmeleri bunlar arasında sayılabilir. Modern zamanlarda ise özellikle futbol maçlarının şiddete karşı rehabilite edici niteliklerinden bahsedilir. Spor haberlerinin savaş metaforlarıyla gazetelerde yer alması gerçeği, savaş spor arasında bir alacakaranlıkta sporun yaşandığı ve seyircilerin buradan şiddete dair varoluşsal bir takım haller çıkarttıkları iddialarına güç vermektedir.

Şiddetsiz bir dünyanın kurulması görülebilir bir gelecek için ancak temenni düzeyinde ele alınabilir. Fakat şiddet kadar onu önlemek adına gösterilen olağanüstü çabalar, şiddeti bütünüyle hayatımızın dışına atamasak da daha meşru ve şiddetin kontrol edildiği bir dünyanın mümkün olduğunu bize göstermektedir.

TÜM TÜRKİYE “BİZ DE VARIZ” DEMELİ!

Fatma Şahin

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı

Kadın, toplumların medeniyet çizgileridir. Gelişmişliğin, modernleşmenin, ahlaki ve kültürel gelişimlerin ortasındadır kadın. Çalışma hayatından, sosyal kültürel alanların tamamında kadın vardır. Kimi zaman anne, kimi zaman iş kadını ya da çalışan olarak karşımıza çıkmaktadır. O nedenle üzerinde en çok hassasiyet gösterilmesi gereken konuların başında “kadına yönelik şiddet” gelmektedir.

Şiddet, en demokratik toplumlardan geleneksel toplum modellerine değin ne yazık ki tüm dünyada en önemli sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bakanlık olarak; toplumumuzun tüm dezavantajlı kesimleriyle birlikte, aile yapısını güçlendirmek, kadını erkeğiyle, yaşlısı, genci, engellisiyle tüm vatandaşlarımızı-

zın hizmetlerden eşit bir şekilde faydalanmasını sağlamak amacıyla önemli bir yapılanmayı gerçekleştiriyoruz. Çünkü bizler, her vatandaşımızın birinci sınıf olduğu bir Türkiye hedefi ile yola çıktık. Hem hukuk hem de toplum nezdinde, kadını da erkeği de eşit ve güçlü bireyler olarak görüyoruz.

Birileri kendini imtiyazlı ya da daha güçlü gördüğü zaman, fiziki veya psikolojik şiddet uygulayabileceğine inanıyor. Yapılan araştırmalara baktığımızda bugün yaşadığımız birçok sorunun, kamuoyunda hepimizin canını yakan ve vicdanımızı zedeleyen birçok eşitsizliğin, şiddetin temelinde; eğitimsizlik ve ekonomik sıkıntılar yattığını anlıyoruz. Üzülerek söylemeliyim ki en çok şiddette maruz kalanlar; kadınlarımızı,

Hayat arkadaşlarımız, kardeşlerimiz, annemiz, geleceğimizi emanet ettiğimiz evlatlarımız, kadınlar bu toplumun yarısını oluşturan erkeklerle aynı haklara sahip bireylerdir. Bu nedenle kadına yönelik şiddete ortak olmayacağız, seyirci kalmayacağız. Kadına yönelik şiddete son vermek için el ele verelim. Kadına karşı şiddetle mücadelede erkekler olarak üzerimize düşen görevi yapmak üzere kararlıyız, biz de varız.'

çocuklarımız ve özörlöülerimizdir. Göreve geldiğimiz gün itibariyle konunun çözümüne yönelik çok yönlü çalışmalarını başlattık.

Öncelikli olarak hukuki altyapıyı güçlendirmek, toplumun tüm kesimlerine yönelik eğitim, konferans ve panellerle sesimizi duyurduk. Bu çalışmalarımızı STK'larımızla birlikte yaygınlaştırmak, kamu görevlilerinin eğitimlerine ağırlık vermek gibi önemli adımlar attık. İçişleri Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Genel Kurmay Başkanlığı ile yaptığımız protokoller çerçevesinde toplumda farkındalık oluşturmaya devam ederek eğitim çalışmalarını tamamlamayı hedefliyoruz. Toplumumuzun tüm kesimlerinin görüş ve önerilerini almak bizler için önemliydi. Konuyla ilgili aile mahkemesi hâkimleriyle, baro başkanlarıyla ve sivil toplum kuruluşlarıyla toplantılar gerçekleştirdik.

Şiddeti önlemek için bilim ve teknolojiyi de kullanmak gerektiğine de inanıyoruz. Şiddeti uygulayan kişi uzaklaştırılma kararı verilmesine rağmen mağdura yaklaşıyorsa burada elektronik sistemle, birçok AB ülkesinde de uygulandığı üzere teknik takip sistemi oluşturacağız. Böylece mağdurun can güvenliğini sağlayacağız.

Şiddet mağduruna ve şiddet uygulayan kişilere gerekirse psikolojik destek de verilecek. Şiddet uygulayan veya şiddet uygulama ihtimali bulunan kişinin alınan tedbir ve kararlara aykırı davranması durumunda hapis cezası yolu da

açık olacak. Tüm bu konuları kapsayacak olan "Kadın ve Aile Bireylerini Şiddete Karşı Koruma" kanun tasarısı için yapılan çalışmalar tamamlandı. Yakında bakanlar kuruluna sunacağız.

Şiddetin önlenmesi ve ortadan kaldırılmasıyla ilgili çalışmalarımızı her zeminde kararlılıkla sürdüreceğiz. Devletin kararlılığının göstergelerinden biri de; İstanbul Sözleşmesini parlamentoda kabul eden ilk ülke olmamız. Erkeklerin şiddetin önlenmesinde farkındalık ve duyarlılığının artırılması için imzaya açılan "Biz de Varız" bildirisine ilk imzaları Sayın Başbakanımız ve Cumhurbaşkanımız atmışlardır.

Söz konusu bildirmede; "Biz erkekler" ibaresinin altında şu ifadelere yer verdik: Hayat arkadaşlarımız, kardeşlerimiz, annemiz, geleceğimizi emanet ettiğimiz evlatlarımız, kadınlar bu toplumun yarısını oluşturan erkeklerle aynı haklara sahip bireylerdir. Bu nedenle kadına yönelik şiddete ortak olmayacağız, seyirci kalmayacağız. Kadına yönelik şiddete son vermek için el ele verelim. Kadına karşı şiddetle mücadelede erkekler olarak üzerimize düşen görevi yapmak üzere kararlıyız, biz de varız.'

Bu vesileyle Tüm Türkiye'yi, toplumsal farkındalığı artırmak için şiddete karşı "Biz de varız" demeye çağırıyorum.

MEDYADA ŞİDDET “AŞIRILIKTAN MEDET UMMA HALİ”NİN BİR SONUCUDUR.

Prof. Dr. M. Bilal Arık
Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekanı

Medya ve şiddet ilişkisini tartışmak için; öncelikli olarak medyanın tarihsel gelişimine ana hatlarıyla bakmak faydalı olacaktır. Bugün yaşadığımız pek çok “durumun” ardında genelde ekonomik temelli dönüşümlerin yattığı bilinen bir gerçektir. Medya-şiddet ilişkisinde de tarihe kısa bir yolculuk yapmak, konunun doğru neden sonuç ilişkileri doğrultusunda tahliline imkan verecektir.

İletişim ve toplum arasında yaşanan ilişkinin biçimi açısından 80’li yıllar önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. 70’li yıllarda tohumları atılan post-fordist dönem, 80’li yıllarla birlikte iyice yerleşikleşmiş ve gündelik yaşam pratiklerini ve toplumsal kurumları kendi ideolojisine bağımlı kılmıştır. 80’li yıllarla birlikte ekonomik ve teknolojik alanda meydana gelen hızlı ve dönüştürücü değişimler, medya düzeninde de

önemli kırılmalara yol açmıştır. Bu süreçte ulus devletler üretim sürecindeki hakimiyetlerini çok uluslu şirketlerle paylaşmak zorunda kalmış, global ölçüde zenginleşen ve büyüyen bu şirketler, medya alanına da önemli yatırımlar yaparak, kitle iletişimini kendi rasyonelitaleri doğrultusunda biçimlendirmişlerdir. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Kuzey Avrupa'nın çok ortaklı ve çok uluslu medyasının hedef kitlesi sadece ulus devletin vatandaşlarıyla sınırlı değildir artık; dünyanın her köşesindeki insanlar, bu medya gruplarının muhtemel hedef kitlesi, daha da rasyonel bir deyişle "tüketicisi" konumunda algılanmış ve yayın politikaları da bu doğrultuda oluşturulmuştur. Bu süreçte kamu hizmeti döneminin siyasi ve toplumsal endişeleri -demokrasi ve kamu hayatı, ulusal kültür ve kimlik gibi - yeni medya piyasalarının gelişimini engelleyen faktörler olarak görülmeye başlanmış ve yeni medya düzeninde bu tip "ticari engellerin" ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Herhangi bir kamu felsefesine kendilerini bağımlı hissetmeyen medya kuruluşları, bu dönemde önceliği izleyicilerin ya da reklamcılara pazarlanacak "tüketicilerin" sayısını arttıracak düzenlemelere vermişlerdir.

Temel öncelik para kazanmak

Yeni iletişim düzeninde iki olgu dikkat çekmektedir. Birincisi 80'li yıllarla birlikte İngiltere, İtalya, Almanya ve Fransa'da ve ardından dünyanın pek çok ülkesinde devletin televizyon yayıncılığı alanındaki tekelinin sona ermesi, ikincisi ise gelişen teknolojinin –özellikle uydu ve dijital yayıncılıkta- geçmişten daha farklı bir yayın biçimini olanaklı kılmasıdır. Her iki gelişme de, çokuluslu sermaye tarafından desteklenince, geçmişten çok daha farklı bir iletişim ortamının doğması kaçınılmaz olmuştur.

80'li yıllar boyunca, bir çok şirket, hem en dar anlamıyla medya sektöründe (gazete, dergi, radyo, televizyon), hem de eğlence ve kültür alanlarında (filmler, televizyon yayınları, plaklar, kitap yayınları) faaliyet gösteren büyük gruplar şeklini almıştır. Bir yanda teknolojik gelişme-

lerde yaşanan hızlanma, diğer taraftan iletişim endüstrilerinin artan bir şekilde iç içe girmesi ve "esnekleştirilen" yasal düzenlemeler; küresel ve birleşik bir medya gücünün oluşmasına neden olmuştur. Medya kuruluşları günümüzde, "para kazanmayı iyi bilen" holdinglerin, "bir diğer" şirketlerinden biri haline gelmiş ve bu grupların benimsedikleri ve taşıyıcılığını yaptıkları neo-liberal söylemin aktif bir ilericisi konumuna dönüşmüşlerdir.

Özetle; 80'li yıllardan itibaren medyanın ve bu dönemde lokomotif rolü üstlenen televizyonun, birincil önceliği ait olduğu şirketlere para kazandırmak ve bu amaçla tüm medya içeriklerini de bu yolda tanzim etmektir. Amerika'nın Avrupa'dan bir hayli önce yaşadığı bu süreçle Türkiye de 90'lı yıllarda tanışmıştır.

Televizyon yayıncılığının özelleşmesiyle birlikte, TRT döneminde görmediğimiz bazı "yenilikler" ekranlarda arz-ı endam etmeye ve fütürsüzca oturma odamızda kurulmaya başlamıştır. Özellikle başlangıç evresinde tamamen denetimsiz bırakılan "özel" televizyonlar şiddeti yoğun bir şekilde kullanmış ve rating uğruna pek çok olası tehdit göz ardı edilmiştir.

Şiddet'in kavramsal boyutu

Yıllardır tartışılan medya ve şiddet ilişkisinin detaylarına geçmeden önce, şiddet'i tanımlamak ve kavramsal sınırlarını belirlemek yerinde olacaktır. Türk Dil Kurumu tarafından şiddet, "Bir hareketin, bir gücün derecesi, yeğlilik, sertlik, karşıt görüşte olanlara kaba kuvvet kullanma" olarak tanımlanmaktaysa da, medyadaki şiddet bu tanımlardan çok daha fazlasıdır. TDK'deki mecaz anlamında belirtilen "Duygu veya davranışta aşırılık" aslında medyadaki şiddet için çok daha doğru bir tanımlama olacaktır. O halde bu "aşırılık" tanımına göre; şiddeti sadece aksiyon sahneleri olarak görmemek, duygu ve davranışlardaki tüm aşırılıklar olarak tanımlamak gerekir. Bu tanıma göre şiddet, silahlı çatışmaları, kavga sahnelerini, duygu sömürsünü, karşısındakine hakareti, sesini yükseltmeyi, karşı tarafı

aşğılamayı, alayı, korku kültürünü, nefret söylemini, çeşitliliğe saygı göstermemeyi ve daha pek çok medyatik pratiği içerir. Sıradanı, standartı vererek daha fazla izleyiciye ulaşamaya-çağını düşünen medya yapımcılarının yukarıda bahsi geçen tüm “aşırılıkların” niçin tercih ettikleri de çok açıktır. Daha fazla izleyiciye ulaşmak isteyen medya yapımcıları için şiddet, geniş halk kitlelerini yakalamalarını sağlayan bir tuzaktır. Bu tuzağın başarısına ulaşması, şirket rasyonallitesi için hedeflenen bir sonuçtur. Bu amaçla; mağdur edilen ekran kahramanlarının, sömürülen ve tahrik edilen duyguların ise hiçbir önemi yoktur.

İzleyiciyi “aşırılıklar” aracılığıyla elinde tutmaya çalışmak, eninde sonunda uygulayıcılarına dönen tehlikeli bir stratejidir. Aşırılık kısa vadede bazı izleyicileri ekran karşısına çekse de, bu aşırılıkların her defasında dozajının artırılması gereği, bu yolu tercih eden yapımcıların karşısındaki en büyük tehdittir. Dolayısıyla stratejisini aşırılık yolu ile dikkat çekme üzerine kuran medya kuruluşları günün birinde nedenli büyük bir çamura bulanabileceklerini 15 dakika filminin gözü kara televizyon yapımcısı Robert De Niro'nun oynadığı Eddie Fleming

karakterinin sonu göstermektedir. Aşırılıktan medet umma politikalarının bir sonucu olarak ekranlara yerleşen şiddetin sonuçları ise çoğu zaman rating pazarlıklarından çok daha yaşamsal olabilmektedir.

Medyada şiddetin toplumsal etkileri

Bir yanda teknolojik gelişmelerde yaşanan hızlanma, diğer taraftan iletişim endüstrilerinin artan bir şekilde iç içe girmesi ve “esnekleştirilen” yasal düzenlemeler; küresel ve birleşik bir medya gücünün oluşmasına neden olmuştur. Medya kuruluşları günümüzde, “para kazanmayı iyi bilen” holdinglerin, “bir diğer” şirketlerinden biri haline gelmiş ve bu grupların benimsedikleri ve taşıyıcılığını yaptıkları neo-liberal söylemin aktif bir ileticisi konumuna dönüşmüşlerdir.

Medyada şiddet üzerine çalışan araştırmacılara göre, medyada sürekli şiddet içeriğine maruz kalmanın izleyici üzerinde kısa ve/veya uzun vadede üç temel etkisi vardır: İzleyiciyi şiddete yönelebilir, izleyici şiddete karşı duyarsızlaştırabilir ve izleyicinin kendini kurban gibi hissetmesine neden olabilir.

Bandura ve Ross gibi bazı araştırmacılar; medyanın soyal davranışların en önemli kaynaklarından biri olduğunu ve özellikle televizyon aracılığı ile şiddete maruz kalan insanların kendi hayatlarında da bu aşırılık durumunu tecrübe ettiklerini ileri sürmektedir. Gerçekten de bunun sayısız örneklerini görmek mümkündür. Sözgelimi son yılların fenomen dizisi “Kurtlar Vadisi”nin bazı gençlerin davranış ve giyinme tercihlerine etkisi gözle görülmektedir. Dizideki karakterlere öykünen bazı gençlerin çete kurdukları, başkalarını gasp ettikleri gazetelere yansıyan gerçeklerdir. Özellikle yoğun bir şekilde şiddet iletilerine maruz kalan kesimlerde, bu öykünme durumu daha da sıklaşmaktadır. Şiddete karşı duyarsızlaşma ise Gerbner ve

Medya ve şiddet ilişkisi, sadece medya ve izleyicisi arasındaki bir ileti alışverişinden çok daha fazlasını içermektedir. Yapılanmalarını tamamen “para kazanma” üzerine odaklayan medya şirketleri çoğu zaman farkına varmasalar da ilettikleri tüm iletiler toplumsal yaşamı da ciddi ölçüde etkilemektedir. Aşırılıklar yolu ile pirim kazanma, kısa vadede “verimli” sonuçlar verse de; orta ve uzun vadede bunu sonuçları iyi hesaplanmalıdır. Televizyonun karakteristik yapısı çoğu zaman “aşırılıkların” olağanlaşmasına imkan sağlasa da bu tehlikeli tuzağın, sonunda bu oyunu tercih eden medya yapımcılarına döneceği unutulmamalıdır.

Postman'ın çalışmalarında ağırlıklı yer almaktadır. Televizyondan yoğun bir şekilde şiddet mesajları alan izleyiciler zamanla şiddeti olağan karşılamakta ve hassasiyetlerini yitirmektedir. Son olarak medyadaki şiddet insanların gerçek yaşamı olduğundan çok daha tehlikeli ve şiddetli görmelerine neden olur ki, bu da yine Gerbner'n "acımasız dünya sendromu" olarak teorize ettiği gerçekliğe takabül eder. Televizyondan sürekli şiddete maruz kalan izleyiciler, zamanla hayatın kendisinin de olduğundan daha şiddetli ve acımasız olduğuna kendilerini inandırırılar. Bu durum ekran karşısında daha fazla vakit geçirenlerde daha yoğun bir şekilde yaşanmakta ve bu "korku" gündelik yaşamlarına tesir etmektedir. Yukarıda bahsi geçen etkilere karşı çıkan bazı araştırmacılar olsa da, medya aracılığıyla iletilen şiddetin çeşitli negatif etkileri olduğu açıktır. Gündelik yaşamı medya aracılığıyla deneyim-

lediğimiz, günde yaklaşık ortalama 4 saatimizi ekran karşısında geçirdiğiniz göz önüne alınırsa şiddet içerikli mesajlarında gündelik yaşamı etkilediği rahatlıkla söylenebilir.

Görüldüğü üzere, medya ve şiddet ilişkisi, sadece medya ve izleyicisi arasındaki bir ileti alışverişinden çok daha fazlasını içermektedir. Yapılanmalarını tamamen “para kazanma” üzerine odaklayan medya şirketleri çoğu zaman farkına varmasalar da ilettikleri tüm iletiler toplumsal yaşamı da ciddi ölçüde etkilemektedir. Aşırılıklar yolu ile pirim kazanma, kısa vadede “verimli” sonuçlar verse de; orta ve uzun vadede bunu sonuçları iyi hesaplanmalıdır. Televizyonun karakteristik yapısı çoğu zaman “aşırılıkların” olağanlaşmasına imkan sağlasa da bu tehlikeli tuzağın, sonunda bu oyunu tercih eden medya yapımcılarına döneceği unutulmamalıdır.

TOPLUMSAL ŞİDDETE KARŞI SOSYAL HİZMET POLİTİKALARI

Prof. Dr. Ali Seyyar

Sakarya Üniversitesi Öğretim Üyesi

Vurmak niyetiyle yumruğunu ilk önce kaldıran kişi, fikirlerinin tükendiğini itiraf eder.

Franklin D. Roosevelt

GİRİŞ

Modern toplumların maddî refah seviyesi yüksek olduğu halde psikolojik memnuniyetsizliğe bağlı şiddet olayları her geçen gün artmaktadır.

Başka insanlara ve özellikle kendinden zayıf olanlara bilinçli olarak zarar ve eziyet vermekten keyif alan gençler, toplumsal şiddetin hangi boyutlara geldiğini göstermektedir. Bugün toplumun hemen her katmanında değişik düzeylerde ve türlerde şiddet görünmektedir. Normal bir sportif olay dahî taraftarların birbirlerine karşı şiddet göstermelerine yol açabilmektedir. En küçük bir trafik kazası bile medenî bir şekilde

çözülememektedir. İki kişi arasında ortaya çıkan bir alıp verme meselesi, çok kısa bir süre sonra iki farklı bölgeden gelen grupların savaşına dönüşebilmektedir. Orduda şiddet ve buna bağlı olarak askerler arasında yüksek oranda intihar olayları görülebileceği gibi eğitim yuvalarında da şiddet gündemden düşmemektedir. Öğretmenlerin öğrencilerine şiddet sergileyeceği gibi özellikle erkek öğrenciler arasında da şiddet her geçen gün artmaktadır. Aile içi şiddet, sosyal bilim dünyasında sık sık kullanırken kadına karşı şiddet de örnekleriyle dramatik bir şekilde basın yoluyla önümüze sunulmaktadır. Parlamentoda çözüm üretmeleri beklenen bazı milletvekillerinin kullandığı dil şiddet içerikli olduğu kadar hal ve hareketleri de şiddete adeta davetiye çıkartmaktadır. Televizyonlardaki tartışma programları toplumsal sağlığı tehdit edecek kadar hararetli ve yüksek tansiyonlu geçmektedir. Farkında olalım veya olmayalım toplumsal yapıyı kemiren bir şiddet kültürü ortaya çıkmıştır. Toplumsal huzuru sarsan şiddet olaylarının önüne geçilemezse sosyal organizmanın sağlıklı bir şekilde gelişmesi de mümkün olmayacaktır. Devlet, şiddete sıfır tolerans tanıyan stratejik bir sosyal politika konsepti ile ortaya çıkmalıdır. Bu sosyal politika konseptinin içeriği, diğer klâsik tedbirlerden farklı olarak, maddî ihtiyaçları ön planda tutan bir yaklaşımdan ziyade toplum üyelerinin ahlâkî, pedagojik ve manevî yönlerine ağırlık veren bir bakışla hazırlanmalıdır. Dolayısıyla toplumsal şiddetle mücadele noktasında maneviyat ve pedagoji içerikli sosyal hizmet programlarına daha çok ihtiyaç duyulacaktır. Bu kısa makalede toplumsal şiddeti doğuran ekonomik sebeplerin dışındaki diğer ana faktörlere yer verilecek ve sosyal hizmet odaklı pedagojik öneriler sunulacaktır.

Toplumsal Şiddeti Doğuran Faktörler ve Bunlarla Mücadele Yöntemleri

Toplumsal Yozlaşma

Yozlaşma, bozulan toplumlarda ortaya çıkan sosyal cinnet olayları, sosyal epidemiler ve her çeşit sosyal ve ahlâkî sapma ve hastalıklardır

(maraz-ı içtimaiye). Sosyal şartların elverişsiz olmasından veya sosyal ortamın olumsuzluklarından dolayı ortaya çıkan manevî hastalıklar ve ahlâkî yozlaşmalar, sosyal barışı ve dayanışmayı zedeleyen tutum ve davranışların bütünüdür (rüşvet; yolsuzluk; sapkınlıklar, saldırganlıklar, anti-sosyal davranışlar). Toplulukların, kin, nefret ve(ya) kaba kuvvet (şiddet) içeren manasız davranışları da yozlaşmanın bir ürünüdür. Yozlaşma, ilkel toplumlardan ziyade “medenî”, veya daha doğru bir ifadeyle sosyal yönden gelişmiş olduğu düşünülen toplumlarda daha çok görülmektedir. Özellikle, sosyo-ekonomik kriz, ihtilal, darbe, ayaklanma ve değişim dönemlerinde sosyal epidemiler-hastalıklar-anormallikler daha yaygındır. Sosyal içerikli yozlaşma trendleri, birçok sebepten dolayı ortaya çıkmaktadır. Bunların başında kasıtlı olarak üretilen dinî veya ideolojik içerikli kışkırtmalardır. Taassup içinde olan topluluklar, farklı sosyal mevkilere veya dinî görüşlere sahip olan azınlıklara tahammülleri olmaz ve onlara karşı her türlü şiddeti mübah görürler. Ortaçağda “Cadı” diye adlandırılan yaşlı ve özürlü kişilerin yakılması, skolastik cehaletin bir sonucu idi mesela. Yanlış veya kasıtlı haberler, dezenformasyon, propaganda, ajitasyon (tahrik-kışkırtma) ve önyargılar, toplumların hem yozlaşmasına, hem de şiddete taraftar olmalarına yardımcı olmaktadır. Siyasî kargaşalar ve istikrarsızlıkların yanında küresel veya ulusal iktisadî ve malî buhranlar, toplumların huzurunu kaçırdığı gibi gelecek endişesi ve ümitsizlik gibi kaygılar da değişik sosyal kesimler arasındaki bağı koparmaktadır. Tam da böyle bir ortamda belirli ideolojileri korumak ve sürdürmek adına yeni iç düşmanların üretilmesi de toplumsal gerginliklere sebebiyet vermektedir. Oluşturulan böyle bir atmosferde toplumun üyeleri, sosyal dayanışma içinde sorunlarını çözmek yerine bireyseliği tercih edecektir. Sadece kendi bireysel menfaatini düşünen toplum üyeleri, yolsuzluğun her çeşidine yönelme ihtiyacı duyacaktır. Bu aşamadan sonra sahtekârlık, dolandırıcılık ve her türlü düzenbazlığın bütün sosyal kesimlerde değişik boyutlarda baş göstermesi kaçınılmazdır. Kamu kesiminde görevli

olmamakla beraber, gizli siyasî münasebetleri, malî gücü veya kanun dışı çete gücü sebebiyle dolaylı biçimde kamusal güç edinebilen kişilerin kamu kaynaklarını (kamu bankaları, teşvikler, vergi iadeleri) yağmalamaları da genel anlamda yozlaşma ve toplumsal şiddetin bir unsuru olarak görülebilir.

İrkçılık ve Asabiyet

İnsanoğlunu, biyolojik ve fizikî hususiyetlerini esas almak suretiyle farklı kategorilere göre ayırmak mümkündür. Biyolojik kalıtımın sonucu olarak, belli ya da ayırıcı fizik özellikleri kazanmış bulunan topluluktur, ırk bakımından başka topluluklardan özellikle fizikî (anatomik) ve fizyolojik karakterlerinin yanında belki de zekâ ve kültür itibariyle de bazı farklı özellikler taşıyabilmektedir. Buna rağmen çeşitli ırklar, benimsedikleri aynı kültür veya din anlayışı çerçevesinde veya hoşgörü ortamında bir millet gibi olmasa da sosyal barış içinde birlikte ve bir arada yaşayabilir.

Bu sosyal barışı ve birlikteliği tehdit eden ise ırk ayrılığının, ırk şuuru ayrılığına veya ayrımcılığına dönüşmesidir ki bu da genelde ırkçılık olarak tanımlanmaktadır. İrkçılık, kalıt (miras) yoluyla edinilen belirli fizikî hususiyetleri paylaşan bir topluluğa, daha çok önyargılı bir biçimde üstün olma veya aşağıda olma niteliklerinin yüklenmesidir. İrkçılık, belli bir ırkın, tabîi ve fitrî zekâ üstünlüğünü öne süren ve bundan dolayı da, çoğu zaman başka toplumlara medeniyet götürme bahanesiyle diğer ırklar üzerinde hâkimiyet kurma ve sömürme hakkının kendi ırkında bulunduğunu iddia eden bir görüştür.

İrkçılık, bir sosyal teori olarak 19. yüzyılda sistemli bir şekilde ortaya çıkan, fikrî kaynağını (Sosyal) Darwinizm ve Öjenik biliminden alan, toplumlar arasındaki birliği ve sosyal dayanışmayı yok eden, zulüm ve kendi ırkından olmayan insanların emeğini sömürmeyi ve köleliği meşrulaştırmak isteyen bir ideolojidir.

İrkçılığın olumsuz sonuçları, ülkelerin siyasî, ekonomik ve sosyal yapısına göre farklı farklı ol-

maktadır. Sosyal çözümlere yol açabileceği gibi terörizmin ve toplumsal şiddetin de ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Anti-demokratik gelişmeler (faşizm gibi siyasî-ideolojik-despotik otoriteler) yaygınlaşabileceği gibi sosyal adalet ve ırklar arası sosyal dayanışma duygusunun da zedelenmesi ile sosyal gerileme sürecine de hız verilmektedir.

Demokrasi ve hukuk kurallarını esas alan sosyal politikalar, ırkçılığın ve buna bağlı ayrımcılığın her çeşidi ile mücadele etmektedir. Irka dayalı sosyal tecrit ve ayrımcılık, bir insanlık ayıbı olduğu için, şahsî, sosyal ve siyasî hakların tanınmasında insanlar arasında ırk farklılığına dayalı ayırım gözeten politikalarından ve uygulamalardan uzak kalmak gerekmektedir. Yerleşim yerlerinin (mezzo ayrımcılık) veya bina, vasıta ve sosyal tesislerin kullanılmasında (mikro ayrımcılık) ırk farklılığını temel alan bütün ayrımcı uygulamalar yerine bütün etnik ve ırkî grupların sosyal barış içinde birlikte yaşayabilecekleri toplumsal içerme ve bütünleşme politikalarına ihtiyaç vardır.

Mikro boyutuyla ırkçılık unsurlarını da içeren bir başka sosyal tehlike de asabiyettir. Arapça'da sağlam, sert, zor, kuvvetli ve şiddetli anlamlarına gelen kelimelerden türetilmiş olan asabiyet, mahiyet itibariyle "sinirlilik" anlamına gelse de psiko-sosyal ve sosyolojik boyutuyla kişilerin kan bağı bulunan akrabalarını aşırı derecede yani kayıtsız şartsız olarak koruması ve kayırmasıdır. Bu koruma, kollama veya dayanışma aralarında fikrî, siyasî, etnik, cinsel ve(ya) ideolojik yakınlık bulunanların arasında da görülebilmektedir.

Her ne kadar asabiyet duygusu, kişinin kordunduğu bir kabileye, aşirete veya gruba bağlı olduğunun şuurunu ve sorumluluk heyecanını veriyorsa da netice itibariyle kavmiyetçiliğe (mikro ve(ya) menfi milliyetçiliğe) veya belirli bir ideolojiye dayanan dar bir dayanışma türüdür. Sosyal (toplumsal) dayanışmaya açık olmayan böyle bir yapılanmada, sosyal kaynaşmanın sağlanması ve millî birliğin oluşturulması mümkün değildir.

Sadece kendi bireysel menfaatini düşünen toplum üyeleri, yolsuzluğun her çeşidine yönelme ihtiyacı duyacaktır. Bu aşamadan sonra sahtekârlık, dolandırıcılık ve her türlü düzensizliğin bütün sosyal kesimlerde değişik boyutlarda baş göstermesi kaçınılmazdır. Kamu kesiminde görevli olmamakla beraber, gizli siyasî münasebetleri, malî gücü veya kanun dışı çete gücü sebebiyle dolaylı biçimde kamusal güç edinebilen kişilerin kamu kaynaklarını (kamu bankaları, teşvikler, vergi iadeleri) yağmalamaları da genel anlamda yozlaşma ve toplumsal şiddetin bir unsuru olarak görülebilir.

İbni Haldun'a (1332–1406) göre asabiyet, soyut birlik duygusu değil, kolektif bir yaşayış, örgütlenme ve dayanışma içeren bir davranış biçimidir. Asabiyet, değişik faktörlerin etkisi altında meydana gelmektedir. Buna göre eğer kandaşlık bağı varsa “nesep asabiyeti”, menfaati varsa “sebebe asabiyeti” olmaktadır. Nesep asabiyeti, aynı soydan gelen ve kandaş olanların arasında görülen etnik bir dayanışmadır. İlk cemiyetlerde ve bedevilerde yaygın, hâkim ve kuvvetli olan bir birlikteliktir. Sebep asabiyeti ise, ülfet, samimiyet, dostluk, ortak gaye, zaruret, siyasî veya ideolojik yakınlık gibi değişik sebeplerden dolayı meydana gelen bir dayanışma biçimidir.

Asabiyet kavramını, çağdaş siyasî ve sosyal terimlerle anlamlandırırsak asabiyet, “iktidarı ele geçirmede ve kullanmada toplu eylem yapabilme ve hatta zor kullanma gücü”nü de ifade etmektedir. Araplar, cahilliye kültüründe iken, akrabalarını ya da kabile menfaatlerini korumak, sosyal ve siyasî güç elde edebilmek için, kısaca, “zalim de olsa, mazlum da olsa, kardeşine yardım et” biçiminde açıklanabilecek ilkel dayanışma ruhu ile hareket etmişlerdir. Bu yönüyle asabiyet, belirli bir kesimin toplumsal güç kazanmasına yol açarken, başka kesimlerin de ezilmesine sebebiyet vermektedir. Asabiyet, bugün daha fazla “hemşehrilik” kurumu, ya da filan okul mezunu, filan partiye kayıtlı, filan gruba-cemaate bağlı olmanın sağladığı kayırmacılık biçiminde görülmektedir.

Asabiyet, esas itibarıyla soy birliğinden kaynaklandığından, aynı soydan olanlar arasında organik yakınlık arttıkça asabiyet de güçlenmekte, buna karşılık bu yakınlık aileden başlayarak aşirete, kabileye ve bu süreçte toplumun bütün sosyal kesimlerine doğru yayıldıkça asabiyet duygusu da zayıflamaktadır. Bu süreçte devlet, bireylerin sosyal sorumluluk şuurunun gelişmesine yönelik politikalar geliştirmelidir. Toplumda geniş kapsamlı sosyal dayanışmayı hedefleyen modern sosyal hukuk devletleri, ırk birliğine ve dolayısıyla soy üstünlüğüne ve kavmiyetçiliye dayanan asabiyet yapılanmalarıyla mücadele ederken, vatan, tarih, kültür, örf, âdet, gelenek ve din gibi müştereklere dayanan sosyal dayanışma mekanizmalarının gelişmesi için, aktif bir rol üstlenmektedir. Değişik dinlerden veya etnik unsurlardan oluşan toplumlarda ise sosyal entegrasyona ve içermeye dayanan multi kültürel oluşumları teşvik eder.

Önyargılar ve Ayrımcılık

Yabancılaştırmaya karşı sosyal politikalar belirleyebilmek için, toplumların ilk önce diğer sosyal gruplar hakkında zihinlerinde besledikleri önyargılarını atmaları gerekmektedir. Önyargılar, özellikle sosyo-ekonomik yönden zayıf ve kendini gereği gibi savunamayan bazı kişi ve gruplar hakkında çoğu zaman tek taraflı ve eksik olarak elde edilen bilgilerin etkisi altında kalıp yanlış kanaatlerin esiri olmanın adıdır. Kesin

Daha önceden öğrenilmiş (öğretilmiş) veya kurgulanmış standart kalıplar çerçevesinde ortaya çıkan görüşler, hayat şartlarının bir gereği olarak ne kadar sıklıkla yeniden gözden geçirilip değerlendirilebilir ise, bilimsel gelişmelerin ve toplumsal bütünlüğün sağlanması da o nispette mümkün olacaktır. O halde, sosyo-ekonomik gelişme hedefi doğrultusunda toplumsal önyargılar ve basmakalıp hükümlerle mücadele noktasında aile ve toplum bazında sürdürülebilir stratejilere, bilim ve eğitim politikalarında da yeni paradigmat açılımlara ihtiyaç vardır.

ve sağlam verilere dayanmayan bilgiler, bazen toplumun zihninde o kadar katı bir şekilde yer edinir ki, konu, kişi ve(ya) grupların lehine bazı yeni bilgiler ortaya çıkmış olsa dahî halkın ekseriyeti bu değişik bilgilere yine de fazla itibar etmez ve her çeşit yeniliğe ve açılıma ısrarla mukavemet eder. Bu durum, toplumun en zayıf halkalarından kabul edilen sosyal gruplar (yabancılar, azınlıklar, yaşlılar, özürllüer vb.) için özellikle geçerlidir.

Toplumsal düzeydeki bu çarpık ve sakat bakış, ister istemez ayrımcılığa yol açan bir sürecin de başlangıcı olmaktadır. Bu süreçte toplumsal bilgisizliğin, zihnî hantallığın ve fikrî tembelliğin yanında sosyal ve vicdanî duyarsızlığın etkisiyle önyargılar alenileşirken ayrımcılığın şekli ve tezahürü de somutlaşır. Ayrımcılık, bu radde-den sonra toplumsal onay görmeye başlar ve farkında olunmadan toplumsal kamplaşmanın bir aracı hâline dönüşür. Toplum tarafından şu

veya bu şekilde istenmeyen bazı sosyal gruplar, sadece sosyal yönden dezavantajlı grup olmakla kalmaz sınırsız yapılan bilinçli bir düşmanlığın yansıması olarak sosyal hayatın her karesinden dışlanarak uzaklaştırılırlar.

Değişmez olarak kabul ettiğimiz menfi ve tahrip edici görüşler, hayatın gerçeklerinin baskısı ile tashih edildikçe tutum ve davranışlarımız da o nispette olumlu yönde gelişecektir. Daha önceden öğrenilmiş (öğretilmiş) veya kurgulanmış standart kalıplar çerçevesinde ortaya çıkan görüşler, hayat şartlarının bir gereği olarak ne kadar sıklıkla yeniden gözden geçirilip değerlendirilebilir ise, bilimsel gelişmelerin ve toplumsal bütünlüğün sağlanması da o nispette mümkün olacaktır. O halde, sosyo-ekonomik gelişme hedefi doğrultusunda toplumsal önyargılar ve baskımlar hükümlerle mücadele noktasında aile ve toplum bazında sürdürülebilir stratejilere, bilim ve eğitim politikalarında da yeni paradigmatlara açılımlara ihtiyaç vardır.

Eğitimin temel gayesi, mutlu ve başarılı bir toplum oluşturmak olduğuna göre, bilimin temel başvuru kaynaklarının sağlam ve eğitim sistemimizin de kaliteli olması gerekir. Bu çerçevede eğitimi nitelikli hâle getiren bilimsel kaynakların çeşitlendirilmesi, bir başka ifadeyle metafizik boyutuyla zenginleştirilmesi yani manevîleştirilmesi zaruridir. Bilimin manevîleştirilmesinden yani manevî bilimlerden elde edilen bulguların bilimselliği, çoğu kez pozitivist bilim adamları tarafından şüphe ile bakılmaktadır. Bu şüphe, seküler düşünce ekseninde gelişen dayatmaların da etkisiyle genelde bulguların doğru olamayacağı yönünde şekillenmektedir. Hâlbuki bilim dünyasında şüphe (acaba olabilir mi?), sadece negatif anlamda değil (olamaz önyargısı) hakikati bulma adına pozitif anlamda da (neden olmasın veya belki de olabilir) boyutuyla da değerlendirilmesi gerekmektedir. Negatif şüphecilik, çoğu kez nefsimizin ve önyargılarımızın bir tezahürü iken, pozitif şüphecilik, ilmin ve hikmetin anahtarı olan kişisel merakımızın ve hakikati bulmanın bir anahtarıdır.

Önyargılı bir insanın (toplumun), bireysel (toplumsal) gibi görünen saplantıları ve zararları, sosyal çevrenin desteği ile birlikte zamanla toplumun düzenini de sarsabilecek boyutta olabilir. Önyargılı düşünceler, dalga dalga yayıldıkça özellikle kendilerini zihnen ve fiziken güçlü görenler, zayıflara (azınlıklara, özürlülere, yaşlılara) karşı baskı kurmaya meylederler. Demokratik ve sivil toplumalarda bile maneviyattan mahrum bazı baskı ve menfaat gruplarının, sosyal dayanışma ve fedakârlık göstermek yerine ekonomik kaynakların yeterli olmadığı inancı ile bazı toplumsal kesimlere (mesela bakıma muhtaç yaşlı ve özürlülere) aktif veya pasif ötenazinin uygulanması yönündeki önerileri, seküler düşünmenin, menfi şüpheciliğin, yersiz korkuların, nihilizmin ve narsizmin bir yansımasıdır.

Toplumsal önyargılar, sadece bir ülkenin sosyal dengesini bozamaz uluslar arası boyutuyla da bir tehdit oluşturur. Ulusal boyutuyla sosyal gruplar arası çatışma ve rekabet, düşmanlığa ve nihayetinde başkası üzerinden menfaatlenme veya başkasını yok etmeye yönelik olduğuna göre, güçlü toplumlar, uluslar arası boyutuyla başkaları üzerinde hegemonyal bir güç oluşturmak isteyeceklerdir.

Öyle ise toplumların saadet, huzur ve güven içinde yaşayabilmeleri için, düşünce dünyamızı ve doğru düşünmemizi sağlayan zihni melekelerimizi yeniden gözden geçirmemiz şarttır. Düşüncelerimizin doğru olup olmadığının test edilmesini sağlayan şüphecilik, bilimsel çalışmalarda önemli bir kontrol mekanizması olduğu doğrudur. Ancak, ifade edildiği gibi, şüpheciliğin, duygularımız ve nefsimizle de irtibatlı olan salt akıl ile muhakeme edilmesi halinde şahsî görüşlerimiz ve önyargılarımızdan kurtulmamız da zorlaşacaktır. Bilimsel veriler, hakikatleri gösterme açısından ne kadar açık ve seçik de olsa, önyargılarımızla karıştırıldığında, menfi şüpheciliğin esiri olmaya mahkûmuz. Müspet şüpheciliğe de bir fırsat verme adına yeni bilimsel tespitlerin başka zihni melekelerle de muhakeme edilmesinde fayda vardır. Bunların başında sosyal duyarlılığımızı geliştiren, merhamet ve

Toplumların akıbetini ve geleceğini önemli derecede biçimlendirebilen siyasetçiler ve bilim adamları, düşünce boyutlarını bütüncül bir bakışla zenginleştirebildikçe, fikir dünyasında görüş ayrılıkları azalacak ve küresel boyutuyla evrensel hakikatlere daha çabuk kavuşulacaktır. Yanlış ve eksik bilgiden kaynaklanan fikir ayrılıkları, aklın dışında hem vicdanın, hem de kalbin sağlayabileceği yeni bilgi kaynakları ile giderilmelidir.

şefkat duygularımızı besleyen kalbî ve vicdanî düşünce mekanizmaları gelmektedir. Ancak bu tarz bütüncül bir düşünce boyutuyla bilim ve eğitim, şahsîlikten ve önyargılardan kurtulur ve evrensel bir nitelik kazanır.

Önyargılar, hem bilimsel, hem de toplumsal gelişmelerin önünde en büyük engel olduğuna göre, bununla mücadelede kişisel ve toplumsal boyutlu çözüm stratejilerine ihtiyaç vardır. Önyargılarla mücadelede kanunî düzenlemelerin kendi başına yetersiz olduğu açıktır. Belki de bundan daha da önemlisi zihinlerimizde oluş(turul)an önyargılı düşüncelerin nasıl yok edileceği noktasında yapılması gereken girişimlerdir. Tutum ve davranış kalıplarımızı da olumsuz yönde etkileyen önyargılı düşüncelerimizden kurtulmanın yolu, kendimizi iyi tanımaktan geçer. Şahsî kusurlarımızla birlikte kendimizi ne kadar yakın tanırsak, olumlu ve olumsuz diğer boyutlarımızı da o nispette keşfedeceğiz. Başta nefsimiz olmak üzere zihnî ve manevî hasletlerimizi yakinen tanımakla, keşif yolculuğuna çıkmış her iyi niyetli ve dürüst insan, önyargılı görüşlerinden arınma fırsatı bulacaktır. Yeter ki nefsinin kontrol etmede mücadeleyi terk etmesin, zan ve tenkitlerinde her zaman itidalli görüşlerini koruyabilsin. Ancak bu şekilde her türlü önyargılı tehlikelerden korunmuş oluruz.

Gösteriş, Özentî, İsrâf ve Lüks

Gösteriş, (lüks; debdebe), yaşama tarzının ve tüketim anlayışının normalin ötesinde aşırılığa

ve taşkınlığa varmasıdır. Hiçbir faydası olmayan, lüzumsuz yere yapılan harcamalar, hem israf, hem de lüks kategorisine girmektedir. Maddî durumu iyi olmayan kişilerin pahalı ürünleri ne pahasına olursa olsun elde etme istekleri, özentinin ötesinde hırsın ve açgözlülüğün bir işaretidir. İnsanların çalışmadan, emek sarf etmeden, gayret göstermeden kendi sosyo-ekonomik mevkiinin üzerinde lüks bir hayata kavuşmak istemeleri, toplumsal boyutuyla ahlâkî bir erozyondur. Böyle materyalist bir toplumda lüks tüketim had safhada olmaktadır.

Zenginlerin, aşırı ve lüks tüketimine dönük harcamaları ve gösterişli yaşama biçimleri, bir nevi servet teşhirciliğidir. Diğer (fakir) insanlara kıyasla daha fazla maddî şeylere sahip ve bundan dolayı da onlardan daha üstün olduklarını inanan varlıklı sınıftan, bu duygunun tam zevkine varabilmek ve bu durumun başkalarının da iyi bilinmesi için, servetlerini alenî bir şekilde teşhir etmesi, ahlâkî ve sosyal bir hastalıktır. Özellikle sosyetenin tertiplemediği ve çoğu zaman ünlü sanatçı veya şarkıcıların da katıldığı dillere destan ve şaşalı doğum günü partisi, kumar partisi, balo, defile, karnaval ve yılbaşı gibi eğlencelerin yanında kâğıt paraların göklerde uçtuğu nikâh veya sünnet merasimleri, toplumsal israfın boyutunu göstermek adına birkaç örnektir.

İsrafa kaçan tantanalı ve aşırı tüketim, zenginler tarafından da yapılsa toplumsal boyutuyla yine zararlı bir davranıştır. Zenginlerin, toplumdaki mevkililerini ve maddî güçlerini gösterme-

ye yarayan bu hayat tarzı, başkalarının kıskanmasına ve özentiyeye yol açabilmektedir. Zenginlerin, statülerinin gerektirdiği ölçüleri aşarak sıklımadan, utanmadan, gururlanarak, böbürlenerek ve mağrur bir biçimde satın aldıklarını reklam yaparcasına alenî olarak sergilemeleri veya tüketmeleri, sosyal barışı tehdit eden bir unsurdur. İnsanları şımartmayan ve topluma sosyal faydası olan zenginlik ise, sosyal gelişme için önemli bir araçtır.

Çok yaygın bir diğer sosyal hastalık türü ise özentidir. Özenti, insanın hiç düşünmeden kendisini büyük külfetler altına sokmasına sebep olabilecek bir durumdur. Özenti, netice itibariyle kişinin maddî boyutuyla aşırı tüketimine (israfına), sosyal boyutuyla başkalarını (zenginleri, sosyal statüsü yüksek olanları vb.) taklide yol açmaktadır. Halbuki kişinin mutluluğu, maddî konularda kendinden daha aşağıda olanları düşünmesi ve sosyo-ekonomik statüleri yüksek olanlara imrenmesi ile mümkündür. Kişinin sahip olduğu nimetleri hor görmemesi için, tevakkül edebilmesi ve sabır gösterebilmesi bir erdemdir.

İsraf kelimesi lügatte; aşırı gitmek, insanın yaptığı işlerde haddi (sınırı) aşmak, gerçek, meşru ve makul olanın dışına çıkmak, itidalden ve tutumluluktan uzaklaşmak şeklinde ifade edilmektedir. Sosyal hayatta israf ise, kaynakları gelişi güzel sarf etmek, harcamaları normal ihtiyacın ötesinde yapmak ve ifrat boyutuna varıncaya kadar gereksiz yere ve aşırı bir şekilde

de tüketmek anlamlarına gelmektedir. 40 sivil toplum kuruluşundan oluşan "İsrafi Önleme ve Verimlilik Yılı Konseyi", 2004 yılında yaptığı bir toplantıda israfi şu şekilde tanımlamıştır: "İsraf gereksiz, amaçsız ve yararsız yere mal, emek, zaman ve kaynak harcamasıdır. Aynı zamanda israf; bilinçsiz bir harcama, haksız ve yersiz bir yok edıştır".İsraf, toplumların sınırsız arzularını tatmin edebilmek için, servetlerini biriktirip aşırı lüks içinde yaşamaları, başkalarını kıskandıracak veya tahrik edecek kadar gösterişli bir hayat yaşamalarıdır.

ŞİDDETEN ARINDIRILMIŞ SEVGİ TOPLUMUNUN OLUŞTURULMASINA YÖNELİK SON SÖZLER

Toplumsal şiddeti doğuran bütün unsurlardan uzak sosyal dayanışmacı bir toplumun tesisine yönelik toplumun bütün fertlerine büyük görevler düşmektedir. Bu bağlamda toplumsal önyargıları bertaraf eden ve sevgi temelinde insanî ilişkileri düzenleyen bir sosyal hayatta fertlere şu görevler düşmektedir.

Nefsi Kontrol Altında Tutmak: Basmakalıp hükümlerin ve toplumsal önyargıların kaynağı, insanı her zaman başkalarından daha üstün görmesine müsaade eden hatta teşvik eden bizatihi insanın egosu veya nefsidir. Kendi mantık ve muhakemesine göre belli bir konuyu ele alan bir insan, bazen şahsî mülahazalarını merkeze oturtup o konuyu nefis ve cismaniyet açısından değerlendirebilir. Bunu yaparken de

Özenti, insanın hiç düşünmeden kendisini büyük külfetler altına sokmasına sebep olabilecek bir durumdur. Özenti, netice itibariyle kişinin maddî boyutuyla aşırı tüketimine (israfına), sosyal boyutuyla başkalarını (zenginleri, sosyal statüsü yüksek olanları vb.) taklide yol açmaktadır. Halbuki kişinin mutluluğu, maddî konularda kendinden daha aşağıda olanları düşünmesi ve sosyo-ekonomik statüleri yüksek olanlara imrenmesi ile mümkündür.

gayri ihtiyarı olarak bazen yanılabilir, yanlış hükümlere varabilir ve iddialı bir şekilde kendisini mutlak haklı sanabilir. Kalben ve vicdanen akletme kültürüne sahip olmayan toplumun fertleri, farkında olsun veya olmasınlar nefsanî nakletmeye başlarlar. Toplumsal barışı zedeleyen ve değişik gruplar arasında çatışma ortamını hazırlayan en büyük tehlike de budur aslında. Onun için sosyal devletin temsilcileri, vatandaşları arasında ayrımcılık yapmadan sosyal politikalarını âdil mekanizmalara göre şekillendirmeli ve toplumsal birliği bozacak yerel-bölgesel asabiyet duygularına izin vermemelidir. Bunun için özellikle sosyal politika uygulayıcıları, nefsanî meyillerin baskısına rağmen aklın, kalbin ve vicdanın sesine uyarak, her zaman insan-şahsiyet haklarına ve sosyal adalete saygılı olmalıdırlar.

İnsaflı Olmak: Toplumların akıbetini ve geleceğini önemli derecede biçimlendirebilen siyasetçiler ve bilim adamları, düşünce boyutlarını bütüncül bir bakışla zenginleştirebildikçe, fikir dünyasında görüş ayrılıkları azalacak ve küresel boyutuyla evrensel hakikatlere daha çabuk kavuşulacaktır. Yanlış ve eksik bilgiden kaynaklanan fikir ayrılıkları, aklın dışında hem vicdanın, hem de kalbin sağlayabileceği yeni bilgi kaynakları ile giderilmelidir. Bu açıdan bilimsel çalışmalarda ve eğitim hizmetlerinde hak ve hakkaniyet ölçüleri çerçevesinde tavır sergilemek ve insaflı davranmak elzemdir. Bilim ve eğitimde insaflı olmak, başta dezavantajlı sosyal gruplar olmak üzere muhatap olduğumuz herkese karşı, merhametli, dürüst ve âdil muamelede bulunmaktır. Bunun için de ilmî araştırmalarda olduğu gibi sosyal politika uygulamalarında doğruluktan ayrılmamak şartıyla azamî derecede nefis, heva ve hevsten uzak akıl, mantık, kalp, vicdan ve evrensel insanî değerlere uygun davranışlarda bulunmak zaruridir.

Hüsnü Zan Beslemek: Doğruları keşfetmek ve insanları tanımak isteyen insan, her zaman güzel düşünmeye ve iyilikleri görmeye çalışmalıdır. Herhangi bir sosyal grubun içinde yer alan bir insanın şahsî hatalarından dolayı hemen o grubu lanetlemek, ne insafla, ne de hüsnü zanla

bağdaşır. Özellikle sosyal politika uygulayıcıları, kendilerinden farklı diğer grup üyelerinin özelliklerini de görebilmeli ve hükümlerinde azamî derecede âdil olabilmelidirler. Bu yönüyle iyi niyete dayanan pozitif düşünce, farklı tefekkür ve yorumlara ulaşmamıza vesile olan bir meziyettir. Diğer topluluklara hüsnü zan ile bakan bir sosyal politika uygulayıcısı, ne kendinden farklı toplulukları ötekileştirmek, ne de asimile etmek ister. Özellikle azınlıkların farklı kültürel özelliklerini ve yapılarını bir zenginlik ve bir sosyal kaynaşma unsuru olarak görmek, bu bağlamda sadece hoşgörü ve hüsnü zanla mümkündür.

İtidal: İtidal, ifrat ve tefritten farklı olarak her şeyin ortası, normal ve insan bünyesine en uygun olanıdır. Bilimde en doğruyu bulabilmek niyetiyle tenkit etmek ve tenkide açık olmak, haddizatında bilimsel gelişmenin en önemli unsurlarındandır. Hak ve hakikatin inkişafına katkı sağlayan bilimsel tenkitler, onun için hep teşvik edilmiştir. Ne var ki kibir ve garaz gibi nefsanî duygularımızla yapılan her türlü menfi tenkit, tam tersine sadece bilim adamları arasında değil değişik toplumsal kesimler arasındaki sosyal ilişkiyi, işbirliğini ve güven ortamını sarsmaktadır. Toplumsal gerginliklere sebebiyet vermemek adına başta siyasetçiler, bürokratlar ve bilim adamları olmak üzere herkes herkese karşı fevkalâde vefalı olmalı, istişareye önem vermeli ve hakkın hatırını hep yüce tutmalıdır. Haklı ve haksız çıkmaktan çok hakkın ortaya çıkmasına önem verilmelidir.

Toplum Olarak Manevî Düşünceyi Geliştirmek: Aydınlanma süreci ile birlikte modern dünya, bilgi ve zihnî faaliyetlerimizin tek kaynağı olarak salt akli gösterdi. Buna bağlı olarak metafizik veya manevî düşünce kaynaklarımızı yeterince işlevsel hâle getiremediğimiz için, zihnimiz, gözlem ve deneylere dayanan bilimsel yöntemlerle salt fizikî gerçeklere yönel(til)di. Böylece bütüncül düşünce boyutlarından mahrum edildik. İnternet çağında fazlasıyla elde edilen yığmsal bilgi (malumat) bile, ne zihnî-kalbî aktivitelerimizi harekete geçirebildi, ne de hikmet ve hakikat çizgisinde manevî tefekkürümü-

İtidal, ifrat ve tefritten farklı olarak her şeyin ortası, normal ve insan bünyesine en uygun olanıdır. Bilimde en doğruyu bulabilmek niyetiyle tenkit etmek ve tenkide açık olmak, haddizatında bilimsel gelişmenin en önemli unsurlarındandır. Hak ve hakikatin inkişafına katkı sağlayan bilimsel tenkitler, onun için hep teşvik edilmiştir. Ne var ki kibir ve garaz gibi nefsi duygularımızla yapılan her türlü menfi tenkit, tam tersine sadece bilim adamları arasında değil değişik toplumsal kesimler arasındaki sosyal ilişkiyi, işbirliğini ve güven ortamını sarsmaktadır. Toplumsal gerginliklere sebebiyet vermemek adına başta siyasetçiler, bürokratlar ve bilim adamları olmak üzere herkes herkese karşı fevkalâde vefalı olmalı, istişareye önem vermeli ve hakkın hatırını hep yüce tutmalıdır. Haklı ve haksız çıkmaktan çok hakkın ortaya çıkmasına önem verilmelidir.

zû zenginleştirebildi. Öyle ise rasyonalizmin doğduğu bilimsel önyargılardan (akademik cahillikten) kurtulabilmek için, akıl ve kalbin birlikte işlev göreceği bir düşünce ufku ulaşmak gerekir. Böylece dünya (görülen) ile sınırlı olan kapalı (seküler) bir sistemin dışına çıkılarak, ucu açık hikmet ve irfan yolunda hem manevî (ruhî) terakkiler, hem de hakikat adına yeni ilmi ve toplumsal keşifler elde edilebilecektir.

Sosyal Açılım: İnsanlar, kendilerine ihsan edilmiş nimetlerden ölçülü olarak istifade etmeleri gerektiği gibi, başkalarının da bunlardan belirli ölçüde faydalanmalarına imkân vermelidir. Kişi, sahip olduğu nimetler ölçüsünde, toplumsal faydası olan girişimlerde bulunabilmeli ve sosyal barışa katkı sağlamalıdır. Sosyal açılımın önündeki en büyük engel israftır. İsrâf, maddî yönüyle daha çok zengin, yani mal ve servete sahip olanlar arasında görülmektedir. Sosyal açılım ile birlikte aslında özel mülkiyet hakkına vicdanî ve toplumsal amaçlı bir sınırlama getirilmiştir. Servet, kimin elinde olursa olsun, kişiye (geçici veya kalıcı bir süre için) emanet edilmiş

bir araçtır. Bu aracın, kişisel ihtiyaçların ötesinde emanet şuruyla toplumsal boyutuyla da kullanılması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Servette toplumun (özellikle muhtaç kesimlerin) hakkı bulunduğu ilkesi, emanet şuurunun vicdanî ve sosyal boyutudur.

KAYNAKÇA

- Eron, L.D. (1994). Theories of aggression. From drive to cognitions. In L. R. Huesmann (Ed.) Aggressive behaviour. Current perspectives. New York: Plenum.
- Galtung, J. (1975). Strukturelle Gewalt. Reinbeck: Rowohlt.
- Kornadt, H.J. (1982). Aggressionmotiv und Aggressionshemmung. Stuttgart.
- Seyyar, A. (1999). Sosyal Siyaset Açısından Kadın ve Aile Politikaları; İstanbul. Birey Yayıncılık.
- Seyyar, A. (2008). Sosyal Siyaset Terimleri: Ansiklopedik Sözlük. Adapazarı. Sakarya Kitapevi.
- Seyyar, A. Sosyal Politika Bilimine Giriş (2011); Adapazarı. Sakarya Kitapevi.
- Seyyar, Ali; "Bir Ülkede Sosyal Barış Nasıl Temin Edilir?"; Değirmen Dergisi; Yıl 7; Sayı 22; Yaz 2010.

KENDİSİNİ HER DAİM YENİDEN ÜRETEN BİR DÖNGÜ

Berrin Sönmez

Afyon Kocatepe Üniversitesi E. Öğretim Görevlisi

ŞİDDET

Hangi ismiyle anıldığı ve kime/kimlere uygulandığı, kimin/kimlerin yaptığı ayrımı yapılmaksızın şiddetin, insanlık onurunu çiğneme niteliğine odaklanarak kaleme alınan bu yazıda konuya, bilimsel değil duygusal yaklaşılmaktadır.

Şiddet Sarmalı

Habil ile Kabil'den bu yana insanın vahşi duygularının ürünü ve tohumu... Ekilen tohumun ürettiği de yeniden ve daha keskin bir başka şiddet. Günümüzde bilimsel çalışmalar ve uluslar arası sözleşmelerin yardımıyla oluşmuş bir şiddet tanımı sayesinde, bu suçla mücadele için çeşitli mekanizmalar oluşturulmuştur. Fiziki şiddet, ev içi şiddet, cinsel şiddet, kadına ve çocuğa yönelik şiddet, sporda şiddet, kamusal

ve özel alanda yaşanan şiddet, ekonomik şiddet, mobing (iş yerinde yalnızlaştırma, kamusal alandan dışlama), psikolojik şiddet... Ayrıntılı bir tasnife tabi tutulup, ilmi araştırmalar vasıtasıyla anlaşılıp önlenmeye çalışılan şiddetin, türlerinden. Şiddeti kavramak için bilimsel araştırma ve analizlerin yanı sıra konuya bir de bütün olarak yaklaşmak yararlı olabilir.

Ülkemizde ve dünyada insanlığın temel sorunlarından birisi haline gelen yaygın bir şiddet kültüründen söz etmek gerekiyor. Yasal önlemler ve siyasal yaklaşımlarla bertaraf edilmeye çalışılması yazık ki sonuçsuz kalmaktadır. Akıl ve bilim, şiddetin zararlarını telafi etmek için mümkün ve gerekli olsa da sebepleri ortadan kaldırmakta çare sunamıyor. Diğer canlılar gibi insan da vahşi özelliklere sahip bir varlık. Şiddeti ortaya çıkaran da aklından ziyade duyguları...

Şiddet uygulayan kadar şiddet mağduru da duyguları ile hareket etmektedir. Yaşama içgüdü-sünün beslediği bir tehlike algısı, tüm benliğini sardığında kişi ya da toplum tamamen duygularıyla hareket eder hale geliyor. Kin, intikam ve nefretle, kendisini diğer canlılardan ayıran insani vasıflarını bir kenara bırakıp, vahşi tarafını açığa çıkarması, pek kolay... Üstelik diğer canlılarda olmayan akıl ve mantık, korku dürtüsü en üst seviyeye çıkmış insanın hizmetinde korkunç bir silaha dönüşmektedir. İnsanlık tarihi böylece bireysel ya da kitlesel pek çok vahşet tasviri ile doludur. İnsanın hırsları, daha çok ve daha iyiye sahip olmak ve hepsine tek başına sahip olmak için kişiyi ya da toplumu yönlendirdiğinden kan davaları, iktidar çatışmaları vb. bitip tükenmek bilmez. Daima bir yenisine kapı açan şiddetin, her biçimi ve her boyutu, insanı yücelten manevi değerlerin aşınmasıyla beslenip, anılan değerleri giderek daha da törpüleyen bir sarmal oluşturmaktadır.

Hak Temelli Yaklaşım

İnsan haysiyetinin çiğnenmesidir, hak ihlalidir, şiddet. Hatta insana uygulanmadığında bile. Tabiata, canlı-cansız tüm varlıklara da şiddet uygular insan ve bu da haysiyet kırıcıdır. Ağaç ve orman yakma; kazanç uğruna ya da keyfi tabiatı tahrip etme; hayvanlara işkence, kötü muamele ve elbette avlama vb... İnsanlık onurunu yaralayan fiillerdir. Sadece bir kısım insanın, bu eylemleri gerçekleştirmesi değil büyük bir kısmının da sessiz kalışı, hak ihlalidir. İnsan dışında bu dünyada var olan canlı ve cansız tüm varlıkların da hakları var üzerimizde. Özellikle endüstrileşme sonrasında tabiatı bir tüketim malı gibi kullanan insanlık, günümüzde hoyratlığının bedelini ödüyor. Ekolojik dengenin bozulması, dünyanın yaşanacak bir yer olmaktan çıkması, insanın eşref-i mahluk vasfını unutmasının bedeli adeta. Canlı cansız tüm varlıklardan sorumlu olmak yerine kendisini tabiatın sahibi/efendisi zannederek, aç gözlülükle tüketmesinden... Tabiata yönelik zulmün bir bedeli varsa, insanın insana zulmü demek olan hak ihlalleri de bir bedel ödeyecektir elbette. Bireyin özel hayatında ve

toplumun tarihinde izini sürebileceğimiz bedeller ödeniyor. Mazlumun "ahı" yerde kalmıyor. En büyük bedel vicdanların nasırlaşması... Duyarsızlık giderek unutmaya ve sonra da inkara, yok saymaya yol açtığında şiddeti içselleştirmiş oluyoruz. Şiddet, hepimizi esir alıyor. Yan baktın, öne geçtin kavgalarında ölüyor/öldürüyor kimi; evden çıktın, camdan baktın kıskançlığıyla yok ediliyor kadınlar veya kocasından ayrılmak istediği için hayattan koparılıyor; çocuklar hatta bebekler bile cinsel tacize maruz kalıyor, aile içinde işkence görüyor ama komşu susuyor, akraba engellemiyor. Nasırlaşmış vicdanlar, sıradan insanları zalim katiller ve sessiz suç ortakları haline getiriyor. Kadınların, çocukların kanını kendine helal gören bir zihniyet türüyor. Güçlünün hukukunu oluşturan sistematik ayrımcılık kurulu düzene sızdığında, sınır tanımayan çünkü ötekileştirmenin sonu yok. Dini, etnik, bölgesel ayrımlar gibi hayat tarzı farklılıkları, kıyafet tercihleri bile ötekileştirme nedenleri arasına girebiliyor. Daima dışlanıp yok sayılacak, yok edilecek birileri ve bir şeyler bulmak mümkün. İnsanın, yok etme güdüsünü dizginlemediğimiz takdirde.

Dürtü Kontrolü

Din ve ahlak kuralları insanı diğer canlılardan ayıran vasıfların belirginleşmesine yardımcı öğretiler. Bunu nefis mücadelesi yani dürtü kontrolü yoluyla gerçekleştirdikleri için, inanan insan daima iyiyi, doğruyu, güzeli aramaya yönelmekle mükellef olduğunu bilir. Bu nedenle de dürtülerinin emrine girmek yerine onları kontrol altında tutarak, aklın ve imanın yardımıyla kendisini yüceltecek davranışlara yönelir. Güzelliğin arayışına yöneldiği zaman insan, içinde var olan iyiliği açığa çıkarmakta zorlanmaz. İnsanlığın gelişmesine hizmet eden tüm sistemler böylesi çabaların ürünüdür. Şiddetsiz demek doğru olmasa da şiddetin kontrol altında tutulup, kitleyi esir almadığı zamanlar yaşanmıştır tarih boyunca ve barış dönemleri, ahlakın siyasal ve hukuki sistemlere hakim olduğu anlayışların, armağandır. Gerçi insanın yıkıcı tarafı dini öğretileri de çoğu zaman bir savaş, çatışma ve ayrımcılık

Şiddet, hepimizi esir alıyor. Yan baktın, öne geçtin kavgalarında ölüyor/öldürüyor kimi; evden çıktın, camdan baktın kıskançlığıyla yok ediliyor kadınlar veya kocasından ayrılmak istediği için hayattan koparılıyor; çocuklar hatta bebekler bile cinsel tacize maruz kalıyor, aile içinde işkence görüyor ama komşu susuyor, akraba engellemiyor. Nasırlaşıp, körelmiş vicdanlar, sıradan insanları zalim katiller ve sessiz suç ortakları haline getiriyor. Kadınların, çocukların kanını kendine helal gören bir zihniyet türüyor. Güçlünün hukukunu oluşturan sistematik ayrımcılık kurulu düzene sızdığına, sınır tanımıyor çünkü ötekileştirmenin sonu yok. Dini, etnik, bölgesel ayrımlar gibi hayat tarzı farklılıkları, kıyafet tercihleri bile ötekileştirme nedenleri arasına girebiliyor. Daima dışlanıp yok sayılacak, yok edilecek birileri ve bir şeyler bulmak mümkün. İnsanın, yok etme güdüsünü dizginlemediğimiz takdirde.

aracı haline getirmiştir. Ancak insan hırsının ürünü olarak iktidar çatışmalarının odağını teşkil etmiş olması kesinlikle hiçbir dinin özünden kaynaklanmaz.

Din ve ahlak dışında insanlığı yücelten mekanizmalardan birisi de hukuk sistemleridir. Hakkı teslim, adaleti tesis eden sistemlerin icadı, yığınları, insan haysiyetinin yüceltilmesi sayesinde, medeni toplumlara dönüştürmüştür. Medeniyetin bariz vasıflarından birisi, tarihin dehlizlerinde kaybolup gitmiş kültürlerde adı konmamış olsa bile, insan haklarına dayalı bir toplum düzeni olmaktır. Şiddetle mücadeleyi mümkün kılan bir düzende haksızlıkların önlenmesini ve hakkın teslimini sağlayan vasıtalar bulunduğundan şiddetin yaygınlaşması engellenebiliyor. Ancak iyilikle kötülük tıpkı bireyin zihninde iç içe durduğu gibi toplumun bünyesinde de kaçınılmaz olarak yan yana yaşamaktadır. İnsan haklarını, evrensel değerler olarak tanımlayıp, oluşturduğu toplum düzeninin merkezine yerleştiren ve bu durumu medeniyetin gereği olarak tanıtan modern toplumlar da kimi zaman şiddetin esaretine düşmüştür. Bilimin ve aklın muhteşem! katkısıyla insanlığın gördüğü en yıkıcı şiddet biçimleri, sistematikleştirilmiştir. Fakat gene bireyin özgürlüğüne fırsat tanıyan hukuk düzeninin hakimiyeti sayesinde böy-

lesi arızı dönemlerle mücadele etmek gücünü birey ve toplum kendisinde bulabilmiştir.

Sanatın her dalı, edebiyat ve düşünce bilimleri ise dini inançlar ve hukuk gibi şaşmaz yol gösterici, insaniyetin mucidi. İnsan onurunun yüceltiği kısacık dönemlerin her birini borçlu olduğumuz medeniyetlerin kurucuları. Ötekileştirmelerin önüne geçip çatışmaları engelleyecek sihirli formülleri buluruz, onlarda. İnsanın, salt insan olmakla hak ettiği saygıyı görmesi için gereken bütüncül bakışı; farklılıkları kucaklamayı; başkasının aynasında kendimizi tanımayı ve ötekini kabullenmeyi; hem hal olmayı sanat, edebiyat ve felsefe üretmiştir daima. Sanat üretebilen, edebiyatı yücelten, felsefenin gelişmesine imkan sunan bir zihniyetin toplumda yaygınlaşması şartıyla tabii. Düşünceye saygı ve ifade özgürlüğü mümkün olduğunda insanlık vahşetin ve vahşetin ürettiği şiddetin esaretinden korunabiliyor.

Özelimiz: Ülkemize Mahsus Şiddetin Kökenleri

İnsanlığımızı çatışma kültürüne kurban ettiğimiz olaylar ve dönemler yaşadık, yaşıyoruz. Kimlikleri yok saymak, hakları ihlal etmek, özgürlükleri sıklıkla askıya almak ülkemizde çokça yaşadığımız durumlar. Hala devam eden bunca onur kırıcı politika ve kanun maddesi varken,

topluma bakıp neden böyle bir şiddet esaretine yuvarlandığını sorgulamak abesle iştigal. Toplum değil yönetim sistemimizi sorgulamak gerekiyor. Aynaya bakmalıyız. Yüzleşmeli ve arınmalıyız. Önceliği geçmişte ve günümüzde devlet aygıtı adına ve yönetim yetkileri kullanılarak gerçekleştirilen ve hala devam eden şiddet politikalarına vererek, ilkin onları tasfiye etmeliyiz. İnsanı, kimliğini, geçmişini, tercihlerini hatta temel haklarını yok sayan/yok eden bir yönetim anlayışının, toplumu getirdiği nokta, bu gün çözümlü için çareler üretmeye çalıştığımız şiddet sarmalıdır. Devlet insanı görmezden gelir, yok sayar, yok ederse insan da başka insanları hatta ailesini yok sayma yok etme hakkını kendinde görmeye başlar ki içinde bulunduğumuz ortam tam olarak budur. Bilinmeli ki şiddete son verecek şiddet yoktur. Son zannedilen daima bir yenisini doğuran şiddettir ki adı isterse terörle mücadele olsun bu ülkede yaşayan her insanın, vicdanını bir kere daha nasırlaştırmakta, insani değerleri aşındırmaktadır. Sorunlara insan merkezli çözümler üretecek, insan haklarını temel alan demokratik bir yapı oluşturmalıyız. Ancak bu noktadan sonra yaygın şiddet ortamı ile mücadele mümkün olabilir. Ve böyle bir mücadele mümkün hale geldiğinde tüm kurum ve kurallar, hak ihlallerini bertaraf etmeye yönelecek şekilde düzenlenmelidir. Hem devletin, devlet yetkisini kullananların hem de bireylerin gerçekleştirdiği ihlaller, aynı potada değerlendirilip, yargı birliği ilkesiyle sonuçlandırılmalıdır.

Şiddete “0” Tolerans

Yaklaşık on yıldır işkence ile mücadeleye getirilen ilke, yüz akı sonuçlar vermeye başlamıştır. Şüphesiz sorunlar bitmemiş ancak kurumların kendi içindeki işkence suçlarını örtbas etmesi engellenerek, olayların açığa çıkarılması sağlanmıştır. Zaten duymak, görmek, bilmek benzer sorunları aşmak için gerekli ilk adımlar olduğundan, ele geçen bilgilerin kamuoyuna aktarılması, işkence ile mücadele eden yetkililerin en büyük yardımcısı olmuştur. Elimizde bulunan böyle başarılı bir uygulama örneğini, şiddetle mücadele konusunda kullanmak pek

ala mümkün ve yararlı olabilir. Esasen işkence de bir şiddet türü, devletin işlediği şiddet suçlarından biri olduğu için aynı ilkeyi tüm şiddet türlerine yönelik uygulamak, kısa sürede hayata geçirmek, siyasi irade gösterildiği takdirde zor olmayacaktır. Özellikle kadın cinayetleri ve şüpheli kadın ölümleri, intiharları mutlaka hak ihlali kapsamına alınmalı, soruşturma ve yargı sürecinde adi suçlardan ayrı tutulmalıdır. Zira adi suçlar kapsamında gerçekleşen bir yargı sürecinde delillerin incelenmesi ve değerlendirilmesi, konunun önemine ters düşen zafiyetler içermekte, vicdanları sızlatan yargı kararlarının verilmesine yol açmaktadır. Ülkemiz adına yüz kızartıcı dava kararlarının çıkmasını önlemek, toplumun adalete güvenini yükseltecektir.

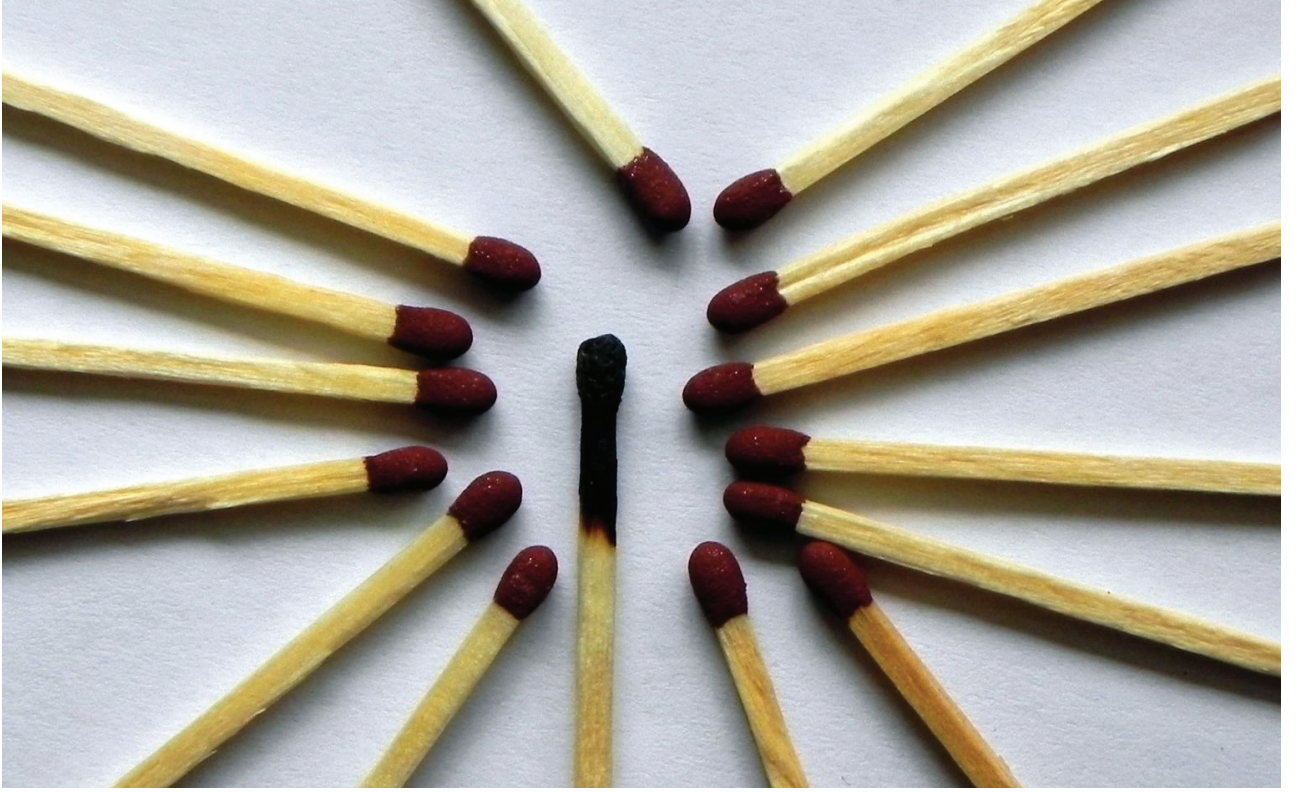
Sonuç

Şiddet ortamı bizi karanlık bir tablonun içine hapsetmiş olsa da gerek kamu kurumları ve gerekse sivil toplum örgütleri ve tabii halkın geneli sorunun önemini idrak etmiş görünüyor. Başta Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Sayın Fatma Şahin olmak üzere tüm ekibinin samimi gayretleri, hükümetin de şiddet sorunumuzu aşmak konusunda siyasi irade ortaya koyduğunu göstermektedir. Sivil toplum örgütleri ile sıkı işbirliği halinde hazırlanmakta olan yeni yasa tasarısı bizlere umut aşılayacak niteliktedir. Bu çalışmadan sonra bir şiddet çerçeve yasası hazırlanması, belki sorunun çözümü için köklü ve kapsamlı tedbirler almayı kolaylaştıracaktır. Çözüm arayışlarının yaygınlaşmış olması şiddetin yaygınlaşmasını durdurmak ve önlemek konusunda başarıya ulaşacağımız ümidini vermekte. Yaşadıklarımızın ağırlığına rağmen bir başka ümitle, özgürlükçü bir anayasanın hazırlanmasına yönelik çabalarla da kararlı bir bekleyiş süreci yaşıyoruz. Demokrasimizi güçlendirecek yeni bir toplumsal düzenin, derdimize derman olması ihtimali, yüreğimizi serinletebilir. Diğer taraftan siyasi hayatımızın kirli yönlerini hukuk vasıtasıyla temizlemeyi mümkün kılacak yargı süreçlerinin, darbelerle yüzleşme fırsatı sunacak olması sayesinde geleceğe güvenle bakmak için sebepler bulabiliyoruz..

MOBBİNG VE İNSAN HAKLARI

Hüseyin Gün

Mobbing ile Mücadele Derneği Başkanı

Çalışma hayatına atılan herkes işyerinde kişiler arasında çeşitli anlaşmazlıkları yaşamış ya da şahit olmuştur. İnsanlar arasında çeşitli nedenlerle iletişim sorunları meydana gelebilir. Bu olağan bir durumdur. Ancak, kişiler arasında başlayan anlaşmazlıklar ve çatışmalar sistematik hale dönüşünce bunu nasıl açıklamak gerekir? İlim insanları, insanların çalışma hayatını bitiren, ruhsal sorunlara yol açan, işyeri çatışmalarını ifade etmek için Endüstriyel hastalık, kapitalizm sendromu, sosyal ölüm, düzeyi yükseltilmiş nezaketsizlik gibi sözcükleri kullanarak "mobbing"i yani psikolojik tacizi ifade etmeye çalışmaktadırlar. Dilimizde tam bir karşılığı olmayan ancak genel olarak "psikolojik taciz" sözcükleri ile ifade edilen işyerinde çalışanlar arasında meydana gelen ve belirli bir süre tekrar-

lanarak devam eden, şiddetli sosyal çatışmalar, İngilizcede "Mobbing", "bullying" veya psychological harassment kelimeleri ile ifade edilmektedir. Latince "Mobile vulgus" sözcüğü İngilizceye "Mob" olarak geçmiş, sonra isimleşerek "ing" ekini almıştır. Kelimenin manasına bakıldığında "gangster, çete, topluca atağa geçme, grup halinde saldırma, anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Psikolojik tacizi (Mobbing) ifade etmek için; bullying, stalking, psycho-terror at workplace, emotional abuse, workplace syndrome, psychological abuse yada psychological harassment vb başka İngilizce kelimeler kullanılıyor olsa da psikolojik tacizi istenilen çerçevede en iyi ifade eden sözcük *mobbing*dir. Aslında günümüzde psikolojik tacize yüklenen anlam, mobbing sözcüğünün orijinal anlamın-

dan oldukça farklıdır. İngilizcede “Mob fiili” kalabalık bir grubun birinin etrafında toplanarak hayranlığını söylemesi, topluca eğlenmek, onunla ilgilenmek veya kızgınlığını ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. İkinci olarak da bir kuş sürüsünün veya küçük cüsseli hayvanların kendilerinden daha büyük cüsseli hayvanlara karşı onu uzaklaştırmak için topluca savaş başlatmaları, o hayvana karşı saldırmaları, güç kullanmaları manasında kullanılmaktadır. Mobbing sözcüğü ilk olarak 18. yy da İngiliz kuşbilimci DOUGLES tarafından kullanılmış, sonrasında çocuk ruh sağlığında ve daha sonrasında ise çalışma hayatına aktırılmıştır. Mobbing sözcüğünün bugünkü anlamı ile kuşbilimde kullanıldığı anlam karşılaştırıldığında zıt yönde kullanıldığı gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Çünkü hayvanlar kendilerini, yavrularını ve yumurtalarını korumak için başka bir hayvana karşı psikolojik taciz yaparlarken, günümüzde insanlar kendilerini korumak için değil, başkalarına zarar vermek için psikolojik taciz yapmaktadırlar. Hayvanların yaptığı mobbing masum, fakat insanların yaptığı mobbing masum değildir.

Mob fiilinin İngilizcede eşit anlamda kullanıldığı kelimelere bakacak olursak, gang; (çete, şebeke), ring; (etrafını çevirmek, kuşatmak), pack; (etrafında toplanmak), jam; (çatışmak) pile; (küme, yığın), throng; (büyük kalabalık insan seli), rabble; (kuru kalabalık grup), rout; (yenmek, bozguna uğratmak, hezimete uğratmak), family; (topluluk).

Mob sözcüğü Türkçeye çevrildiğinde ise; başına üşüşmek, toplaşmak, etrafını sarmak, çete halinde saldırmak, topluca saldırmak manalarını taşıdığı görülmektedir. Mobbing ile, bir grubun yani en az iki hayvanın yada insanın tek bir hayvana yada bireye, onu oradan uzaklaştırmak için yaptıkları saldırılar ifade edilmek istenmektedir. Mobbing kelimesinin orijinal anlamı esas alındığında bireyden bireye yapılan psikolojik saldırılar mobbing tanımı içinde yer almayacak gibi durmaktadır. Çünkü mobbing sözcüğü ile ifade edilmek istenen şey, koloni olarak yaşayan hayvanların kendi yavrularını veya yumurtalarını

nı korumak için yaklaşan saldırgan hayvanı oradan uzaklaştırmak maksadıyla ilk başta tek başlarına sonra gelen hayvana gözdağı vermeleri, tehlikeyi bertaraf edemediklerinde ise topluca sesler çıkararak veya hayvana doğrudan saldırıya geçmeleri durumudur. Gruptan-bireye yapılan saldırı mobbing sözcüğünün tam karşılığıdır. Ancak mobbing sözcüğü günümüzde sadece gruptan bireye yapılan saldırıyı değil, bireyden bireye, hatta büyük gruplardan daha zayıf gruplara yapılan psikolojik saldırıları da ifade etmek üzere (anlam genişlemesine uğrayarak) kullanılmaktadır.

Mobbing sözcüğü ile ifade edilen çatışmalara bir sınır koyabilmek mümkün değildir. Bir işyerinde yaşanan bir çatışmanın mobbing olup olmadığının tespiti çok da kolay değildir. Bir kişinin işyerinde yaşadığı her ahlak dışı yada kanun dışı davranış mobbing kapsamına girmeyebilir. İşyerinde mağdurun maruz kaldığı psikolojik taciz (mobbing), hem ahlak hemde kanun dışıdır. Mobbing tanımı yazardan yazara kültürden kültüre değişmektedir. Bu da sosyal olayların çerçevesini belirleyen değerlerin birbirinden farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Hatta şunu söylemek mümkündür: mobbing aynı ülke içinde kurumdan kuruma, kuruluştan kuruluşa değişebilmektedir. Üniversite de mobbing sayılacak bir uygulama ya da davranış, bir başka devlet kurumunda mobbing kapsamına girmeyebilir.

Mobbingi kısaca tanımlarsak bir iş yerinde hedef seçilen bir çalışan yada daha zayıf bir gruba karşı yapılan insan onuru ile bağdaşmayan ve hedef seçilen kişinin maddi ve manevi zarar görmesini amaçlayan eylem, uygulama ve davranışlardır. Çatışmaların mobbing kapsamına girebilmesi için mağdur ile zorba arasında güç oransızlığı olmalıdır. Bu güç orantısızlığı çeşitli şekillerde olabilir. Örneğin zorbanın saldırgan bir kişiliğe sahip olması, mağdurun ise yumuşak başlı olması güç orantısızlığını gösterir.

Mobbingde üç taraf vardır. Bunlar; psikolojik tacizi yapan zorba, maruz kalana mağdur yada kurban, psikolojik tacize tanıklık edip sesini çıkarmayanlar ise seyirci olarak adlandırılmaktadır. Bu üçlüyü de kendi içinde alt başlıklarda isimlendirebiliriz. Zorba; aktif zorba, pasif zorba, mağdur; gerçek mağdur, sahte mağdur, seyirci; taraflı, tarafsız. Bunlara kısaca değinirsek, aktif zorbalar doğrudan mağdura açıktan zorbalık yapanlardır ve bizzat kendileri olayın aktörüdürler. Pasif zorbalar ise kendileri zorbalığın doğrudan aktörü değildirler. Çoğu kez maşa kullanırlar, olayın içinde yokmuş gibi dururlar ve sinsice yaptırırlar. Mağdurlar içinde gerçek mağdur, zorbalığa maruz kalan, sahte mağdur ise mobbing mağduru olmadığı halde bunu kullanarak çıkar elde etmeye çalışırlar. Seyirciler grubunda yer alan, taraflı dediğimiz kişiler çok açıktan zorbanın yanında yer almazlar, rollerini

gizleyerek mağdura karşı duruş sergilerler. Tarafsız gözükenerler ise hem mağdurdan ve hemde zorbadan uzak durmaya çalışırlar. Burada gözden kaçırılmaması gereken husus, patronun yada yöneticinin tarafsız olması demek, açıktan mağdura karşı taraf olması demektir.

Her haksızlığa uğrayan, kendisine mobbing yapıldığını iddia edebilir ya da öyle sanabilir. Ancak her çatışma, anlaşmazlık veya uyuşmazlık bir mobbing olmayabilir. Bir sorunun mobbing sayılabilmesi için belirli bir süreci kapsamaması gerekir, tekrarlı olması, kanun dışı ve etik dışı olması, kınanılacak davranış yada uygulama olması gerekir. Ayrıca mobbingi yapanların amacına, mağdurun bundan ne kadar etkilendiğine de bakmak gerekir. Mobbing yapanlar mağdurun maddi ve/veya manevi zararını amaçlamış olmalıdır.

Mobbingi kimyada kimler yapar? Neden yaparlar, kimler mağdur olur, mobbing üçlüsünün belirli karakteristik özellikleri var mıdır? Soruların cevabını bir mobbing mağdurunun öyküsü ile anlatmak sanırım soyut soruları daha somut hale getirecektir.

“Biliyormusunuz en çok zoruma giden şey benim çalışmamakla suçlanmamdır. Disiplin denince benim hayatımın tamamıdır. Hiç yalan söylemedim. Yalan söyleyen arkadaşımdayım. Ama yalan söylemekle suçlandım. İş tuhafı, yalan söylediğim iddia edilen konuda benim bir bilgim de yoktu. İşimi düzgün yaptığım halde takdir görmediğim gibi herkesin ortasında müdire hanım bana “işin yapılmasını istemiyorsan Leyla hanıma vereceksin” dedi. Dondum kaldım. Bu ne demek müdire hanım dedim ancak müdire hanım bu seferde bana “çok ötüyorsun” dedi. Olaylar böyle başladı. Benimle konuşan herkesi cezalandırmaya başladı. Artık hakarete uğramadığım gün kalmadı. Kadın bana takmış durumda, sadece ağlıyorum. Bu kadından nasıl kurtulacağım bilmiyorum.” Görüldüğü gibi mağdur en çok değer verdiği özelliklerine yapılan saldırılara karşı tepki göstermektedir.

Mobbing mağdurları genelde çalışkan, dürüst ve sadık insanlardır. Nazik ve naif yapıdadır. Başkaları ile kavga etmekten, ağız dalaşına girmekten genelde çekinirler.

Mobbing yapanlar ise genelde, kişilik bozukluğu olan insanlardır. Ahlaki değerleri zayıf olan kişiler, aşırı kıskanç insanlar, başka insanların mutluluğunu çalmaktan çekinmezler. Psikolojik taciz yapan zorba insanlar, kendilerini insan haklarını savunan, insan sevgisi ile dolu ve sosyal bir insan olarak gösterirler. Genelde korkak, ikiyüzlü ve çok inandırıcı yalan söyleyebilen insanlar psikolojik tacizin aktörüdürler.

Psikolojik tacizi genelde yöneticiler yada patronlar astlarına yaparlar ancak bir grup halinde bir kişiye veya grup olarak daha zayıf gruplara, eşit konumda olanlar birbirlerine çok az olsa da astlar da üstlerine psikolojik taciz yapabilirler.

Şikayet ve müracaat kanallarının kapalı olduğu, stresli çalışma ortamının var olduğu ve yoğun rekabetli kurum ve kuruluşlarda psikolojik taciz daha çok oranda meydana gelmektedir. Kurumsallaşmanın olmadığı kurumlarda psikolojik taciz rutin hale gelebilmektedir. Görev ve yetkilerin açık bir şekilde belirlenmediği ve ilişkilerin belirsiz olduğu kurum ve kuruluşlarda psikolojik taciz kaçınılmazdır.

Psikolojik taciz nasıl yapılmaktadır? Ne yapılırsa psikolojik taciz olur? Bu soruların en kısa cevabı olarak şunu söyleyebiliriz. Psikolojik tacizde sınır yoktur. Mağduru rahatsız eden her türlü sözlü, yazılı eylemler, yönetsel uygulama ve davranışlar psikolojik taciz kapsamına girmektedir. Aşağılama, küçük düşürme, hakaret, iftira, haksız yere suçlama, akıl okuyuculuk yapma, hakkında şayia çıkarma, yakıştırmalarda bulunma, dışlama, iş vermeme, az zaman çok iş verme, başarısını takdir etmeme, sürekli disiplin cezaları verme, ücretini düşürme, sürekli geçici görevlendirme, eşit davranmama, taklit etme, azarlama, dik dik bakma, yasa dışı işlem yapmaya zorlama, tehdit, şantaj, alay etme ayrımcılık yapma gibi insanın aklına gelebilecek

her çeşit taktikle yapılabilmektedir. Tabiki bunların sık sık, belirli bir süre ve tekrarlanarak yapılması gerekir. Tek bir saldırı mobbing kapsamına girmez.

Bir mobbing mağdurunun öyküsünü kendi ifadeleri ile paylaşmak isterim. "Her şey ben kendi haklarımı talep edince başladı. Daha sonra açılan görevde yükselme sınavında.....şube müdürlüğüne başvurunca psikolojik taciz daha da arttı. En son olarak beni iş yerinden uzaklaştırmak, psikolojimi ve aile düzenimi bozmak için beni sürekli (60 günde 45 gün) il dışı görevlere göndermeye başladılar. Bu görevler inşaat mühendisliği ile uzaktan yakından alakası olmayan işlerdi. Bunu kuruma da yazı ile bildirdim. Eşim de hamileydi ve tehlikeli bir doğum süreci yaşıyordu. Eşim doğum yaptıktan sonra da beni sürekli il dışı göreve göndermek istediler. Çocuğumun ve eşimin hayati tehlikede olduklarını bildikleri halde sadece kendi egolarını tatmin etmek, yıldırma ve bezdirmek için kurumdan bir an önce ayrılma için zorladılar. En son görevlendirmeye itiraz ettim. Bana zorla imzalatıp göndermek istediler. Ben imzalamayınca imzalamayı reddetmişim deyip o şekilde bölge müdürüne imzaya çıktı. Bölge müdürüyle görüşümde seni üç ay daha idare edelim ama bize kurumdan gideceğine dair söz ver. Ben iseda ev aldığımı eşimin deda hemşire olduğunu dikkate alırsanız şu anda benim kurumdan ayrılma benim için imkansızdır dedim. Bölge müdürü bana "o zaman verilen göreve itiraz etmeden gideceksin" dedi. Bundan sonra hakkımda soruşturmalar açılmaya başladı. Beni birkaç kişiye takip ettirerek her davranışımı tutanak altına alıyorlar ve soruşturma açıyorlar. Yoruldum artık. Savunmalara cevap vermek için sabahlara kadar çalışıyorum, asıl işim soruşturmalara cevap vermek olmaya başladı."

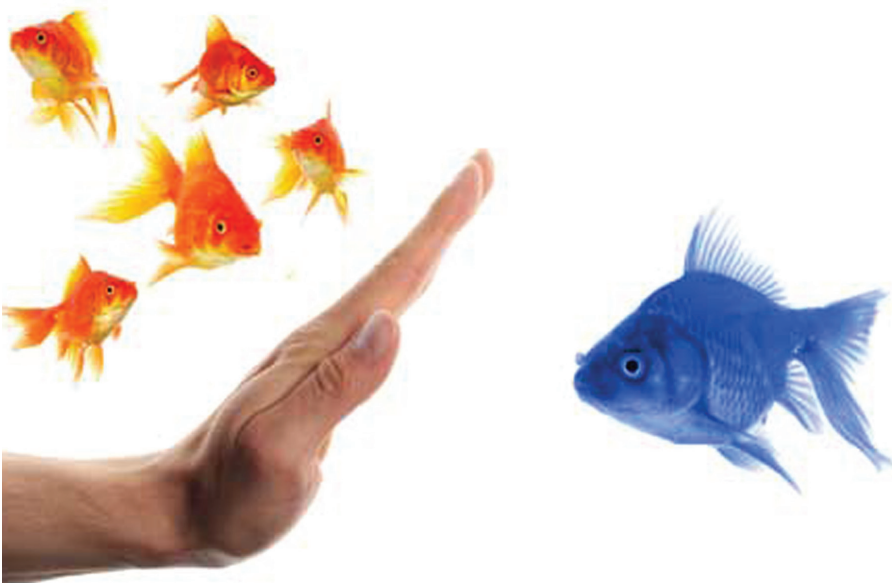
Mobbing sürecinde mağdurda, öfke nöbetleri, kendine güvensizlik, korku, başkalarına güvensizlik, panik atak, hata yapma korkusu, işe karşı aşırı isteksizlik, uyku sorunları, şiddet gösterme duygusu, sürekli kederli ve hüzünlü bir yüz, bezginlik, takatsizlik, kendini çevre-

den yalıtma,bazı mağdurlarda sürekli konuşma isteği, bazılarında hiç konuşmama isteği, aşırı alınganlık,aşırı içki tüketimi,yoğun sigara tüketimi, cinsel istekte azalma vb davranışlar gözlemlenir. Mobbing mağdurunun birçoğunda, tükenmişlik sendromu görülür. Mağdurlarda kendini değersiz hissetme, kendi suçlama, kendinden kuşkuya düşme, işe karşı isteksizlik, sarı zarf sendromu(kendisine bir zarf yada yazı geldiğinde panikleme, korkma ve zarfa dokunmama ve yazıyı okuyamama),pazartesileri işe gitmek istememe. Mağdurların birçoğu intihar edeceğini söyler. Korku ile ümitsizlik arasında bunalıma düşen mağdurlar intihara yönelebilir. Kendisine mobbing yapıldığı için intihar etmiş birçok insan vardır. Bu konuda kendisine psikolojik taciz yapmakla suçladığı kişiyi öldürenler de mevcuttur. Mobbing kalıcı hastalıkların birçoğunun nedendir? Mobbing mağduru yoğun stres altında“depresyona” girebilir ve en son aşamada “travma sonrası stres bozukluğu” aşamasına kadar gidebilir. Gazetelerin üçüncü sayfasında şu şekilde başlıklar görülür” işten atıldı işyerini kundakladı” “polis amirini vurdu” “Memur müdürünü vurdu” “Öğrencisine cinsel

taciz yapmakla suçlanan öğretmen intihar etti” vb bütün bunların arkasın da mobbing sürecini aramak gerekir.

Mobbing mağdurlarının birçoğu, psikolojik taciz sürecinde ailevi sorunlar da yaşar. Psikolojik taciz mağduru eşler arasında çeşitli sorunlar yaşandığını biliyoruz. Psikolojik tacize maruz kalan kişi evde sürekli kendisine yapılan hak-sızlıkları, yapılan aşağılama ve karalamaları bir türlü hazmedemez ve bunu sürekli konuşmaya başlar. Diğer eş soruna çözüm bulamadığında mağdur eş, eşini, kendisinin sorunu ile yeterince ilgilenmemekle ya da hafife almakla suçlar. Bu yüzden kavgalar ve hatta boşanmaya varan sosyal olaylara neden olabilir. Bazı mağdurlar ise içine kapanır ve eşi ile ilgilenmez. Bu da kavgalara ve boşanmaya götürebilir. Bir ailede psikolojik taciz mağduru varsa, ailenin tümünü birinci dereceden olumsuz yönde etkiler.

Mobbing mağdurları her zaman kendi sorunlarının konuşulmasını isterler. Mağdurlar konuşurken genelde ağlamaklı, öfkeli ve gergin bir yüz ifadesine sahiptirler. İşyerinde psikolojik saldırıya maruz kalmış olan mağdur, her davranışı ile yaşadığı mağduriyeti anlatır. Kadın mağdurlar, yaşadıklarını anlatırken genelde taklit ederek anlatırlar, erkek mağdurlar ise küfrederek yada hakaret içeren sözlerle anlatırlar.

Mobbing aslında bir insan hakları ihlalidir. İnsanlar yaşamak için çalışmak zorundadırlar. İşyerinde çalışma hakkı elinden alınan kişinin yaşama hakkı da elinden alınmış demektir. Bu, okurlara abartılı gelmiş olabilir. İşyerinde psikolojik tacize maruz kalan kişilerin çoğunda çalışma isteği bitmektedir. İş ya da mesleği üzerinden eleştirilen, engellenen, hakarete uğrayan mağdurların mesleki bütünlüğü de parçalanmış olur. İşte sorun da bu noktada başlamaktadır. Mobbing mağdurunda, mesleki bütünlük zarar gördüğünden hiçbir işte çalışmak istemez veya verimliliği çok büyük oranda düşer. Dolayısıyla mağdurun yaşam kalitesi de düşer. Mobbing birçok farklı taktikle yapılmaktadır. Bu nedenle bireye özgü, onun yaşamının ayrılmaz parçalarına yönelik saldırıların tamamı insan hakları ihlali kapsamındadır. Bu haklar, çalışma hakkı, özgürce işini seçme hakkı, saygı görme hakkı, özel hayatını koruma hakkı, eşit işlem görme hakkı, kanun önünde hak arayabilme hakkı, dinlenme hakkı, kendini savunma hakkı, vb.

Mobbing, mağdurların verimliliğini yok ettiği gibi kurumsal verimliliğe zarar verir. Çünkü bir çalışana yapılan mobbingi gören diğer çalışanlar, bir gün sıranın kendilerine de gelebileceğini düşünmeye başlar. Hatta vicdanen, başkasına yapılan psikolojik tacize (mobbing) tanıklık eden seyircilerin de olumsuz yönde etkilendikleri ve işyerine bağlılık veya işe karşı aidiyet duygularının azaldığı da gözlemlenmiştir. Nihayetinde mağdurlar ister işyerinden ayrılmış olsun, isterse ayrılmamış olsun kurum ve kuruluşuna çok büyük zarar verir. İşyerinden ayrılan mağdur, ayrıldığı kuruluşundan müşterileri de beraberinde götürebilir ya da ayrıldığı kurum ya da kuruluşunu karalayabilir. Böyle olmasa bile yetmiş, yetkin hale gelmiş her tecrübeli personelin devre dışı bırakılması potansiyel bir kayıptır.

Mobbing bir suç mudur? Önlenebilir mi? Mobbingi durdurmak için ne gibi önleyici tedbirler alınabilir? Mobbing bir suçtur. Hem de çok ağır bir suçtur. İnsana, bedenen ve/veya duygusal anlamda işkence ve eziyet edilmesi ulusal ve uluslararası hukukta suç olarak kabul

edilmiştir. Mobbing ise insana duygusal anlamda işkence ve eziyettir. Mobbing, insanı intihar ettirecek yada suç işlemeye teşvik ettirecek kadar ağır sonuçları olan bir suçtur.

Suçlar önlenir. Önlenemeyen suç olmaz. O halde mobbing mağdurlarına mesajımız açık.

Korkmayın, misilleme yaparlar diye korkmayın, cesaretinizi kırmayın. Baş edilebilecek bir suçtur. Sizi üzenler sizden daha fazla üzülecekler. Mobbing hukuk açısından bir suçtur. Temmuz 2012 de yürürlüğe girecek Borçlar Kanununda psikolojik taciz (mobbing), suç olarak kabul edilmiştir ancak, hukukumuzda adı mobbing olarak geçerse de mobbing taktikleri ile işlenebilen birçok fiil, suç olarak kabul edilmiş ve cezai müeyyide getirilmiştir. Bu konuda Türk Ceza Kanununun birçok maddesi uygulanabilecektir. Suçun niteliğine ve işleniş şekline göre kanun maddelerinin uygulanması söz konusudur. Örneğin; TCK'nın 121,125,94,96,257 ve 267.maddeleri kapsamında psikolojik taciz suçu işlendiğinde cezai müeyyide uygulanabilecektir.

Mobbing fiillerine disiplin hukuku açısından bakıldığında da duraksamaya yer olmayacak şekilde açık bir suç olduğu görülmektedir. Bu kapsamda mobbing, 657 sayılı DMK'nun 125.maddesinde suç olarak düzenlenmiştir. Söz konusu kanunun disiplin cezalarını düzenleyen 125/B bendinde "kınama" disiplin cezasını gerektiren fiiller arasında "c) Görev sırasında amire hal ve hareketi ile saygısız davranmak, g) İş arkadaşlarına, maiyetindeki personele ve iş sahiplerine kötü muamelede bulunmak, h) İş arkadaşlarına ve iş sahiplerine söz veya hareketle sataşmak, 1) Görev mahallinde genel ahlak ve edep dışı davranışlarda bulunmak ve bu tür yazı yazmak, işaret, resim ve benzeri şekiller çizmek ve yapmak, l) Kurumların huzur, sükun ve çalışma düzenini bozmak. Hususları sayılmıştır. Psikolojik taciz kapsamına giren taktiklere bu maddeler uygulanabilecektir. Aynı kanunun 125/C bendi uyarınca "Aylıktan kesme" suçuna ise "e) Görev sırasında amirine sözle saygısızlık etmek" ve "1) Hizmet içinde Devlet memurunun itibar ve gü-

ven duygusunu sarsacak nitelikte davranışlarda bulunmak” maddeleri uygulanacaktır. Yine 657 DMK'nun 125/D bendi uyarınca “Kademe ilerlemesinin durdurulmasını” gerektiren fiile ise aynı maddede düzenlenen “Amirlerine veya maiyetindekilere karşı küçük düşürücü veya aşağılayıcı fiil ve hareketler yapmak,” ve “1) Görevin yerine getirilmesinde dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayrımı yapmak, kişilerin yarar veya zararını hedef tutan davranışlarda bulunmak,” fıkraları uygulanmaktadır.

4857 sayılı İş Kanunu bakımından mobbing irdelendiğinde işçi eğer işyerinde mobbing ve benzeri davranışlara maruz kalırsa işakdini tek taraflı fesh etme hakkına sahiptir. Anayasamızda herkesin kanun önünde eşit olduğu, çalışmanın vatandaşların hakkı ve ödevi olduğu, çalışanların dinlenmesinin bir hak olduğu, insanlara işkence ve eziyet yapılamayacağı hususları düzenlenmiştir. Yine anayasanın 90. maddesi uyarınca Türkiye Cumhuriyeti'nin imzaladığı uluslararası anlaşmaların da bir iç hukuk olduğu hususu düzenlenmiştir. Bu meyanda AB sosyal şartının onurlu çalışma hakkını düzenleyen 26.maddesi hem cinsel tacizi hem de psikolojik tacizi suç olarak kabul etmiştir. Söz konusu kanun maddesinin 2.fıkrasında mobbing çok geniş kapsamlı olarak tanımlanmıştır. Buna göre söz konusu uluslararası anlaşmanın “Onurlu çalışma hakkını düzenleyen 26'ncı maddesinde aynen” Âkit Taraflar, tüm çalışanların onurlu çalışma haklarının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla işverenlerin ve çalışanların örgütlerine danışarak;

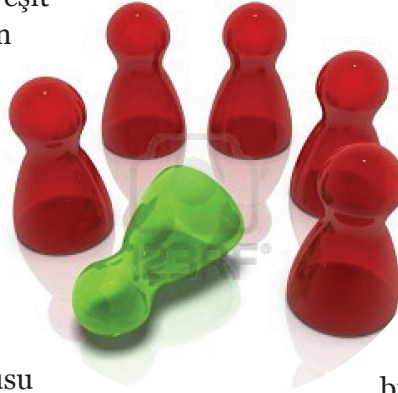
1- Çalışanların işyerinde ya da işle bağlantılı cinsel taciz konusunda bilinçlenmesi, bilgilenmesi ve bunun engellenmesini desteklemeyi ve çalışanları bu tür davranışlardan korumaya yönelik tüm uygun önlemleri almayı;

2- Çalışanların birey olarak işyerinde ya da işle bağlantılı olarak maruz kaldıkları kınanılacak ya da açıkça olumsuz ya da suç oluşturan, yinelenen eylemler konusunda bilinçlenmesi, bilgilenmesi ve bunların engellenmesini desteklemeyi ve çalışanları bu tür davranışlardan korumaya yönelik tüm uygun önlemleri almayı; Taahhüt ederler.” Denilerek mobbing, ayıplanacak eylem olarak kabul edilmiştir. Mobbing konusunda medeni kanunun 24-25.maddeleri kapsamında da tazminat davaları açılmakta ve kazanılmaktadır.

İşyerlerinde cinsel tacizden 4 kat daha fazla meydana gelen psikolojik tacizin sonuçları, mağdur bakımından bir felakete dönüşebilmektedir. Mağdurda kişilik kayması, uyuşturucu bağımlılığı, madde bağımlılığı, vb olumsuzluklara yol açan böylesine önemli bir konu tek başına cezai yaptırımlarla önenebilir mi? Cevabımız elbette hayır olacaktır.

Ülkemizde sektörden sektöre değişmekle birlikte, toplam çalışanların çalışma hayatları boyunca en az bir kere mobbing maruz kalma oranı %40 civarındadır. Bu rakam, örneğin, İngiltere’de ilk yapılan ölçümlerde %53 çıkmıştır. Diğer ülkelerde de mobbing ile mücadele başlamadan önce yapılan ölçümlerde oranlar daha az değildir.

Ülkemizde henüz mobbing ile mücadele konusunda ciddi anlamda çalışma başlatılmış değildir. Mobbing ile mücadele derneği kurulduğu günden itibaren bu konuda çok yoğun çaba harcamaktadır. Mobbing ile mücadele konusunda farkındalık eğitimi vererek, konuyu basının gündemine taşıyarak, panel, sempozyum vb. etkinlikler düzenleyerek mücadele etmektedir. Ülkemizde psikolojik taciz(mobbing) en çok üniformalı mesleklerde meydana gelmekte, bunu, üniversitelerde akademisyenler ve memurlar, öğretmenler, finans sektörü izlemektedir.

Mobbing İle Mücadele Derneği,27 Ocak 2011 tarihinde TBMM insan hakları inceleme komisyonunun alt komisyonu olarak kurulan mobbing komisyonuna, mobbing konusunda basına kapalı bölümde bir sunum yapmış ve rapor vermiştir. Aynı gün TBMM kadın erkek fırsat eşitliği komisyonunun alt komisyonu olarak kurulan mobbing komisyonuna basına açık bölümde bir basın açıklaması yapmış,aynı komisyonun basına kapalı bölümünde ise derneğimiz üyesi Yard. Doç.Dr.Sefa BULUT tarafından bir sunum yapılmıştır. Derneğimizin verdiği psikolojik taciz (mobbing) raporu, kamuoyunda ses getirmiş, rapor içeriğinde şekillendirdiğimiz Başbakanlık Genelgesi, 19 Mart 2011 tarihli resmi gazetede yayımlanmıştır. Derneğimizin de katkısıyla oluşan, TBMM kadın erkek fırsat eşitliği mobbing raporu, Nisan 2011 tarihinde yayımlanmıştır. Bu çalışmalar ilk adım olması adına ses getirmiştir ancak yeterli değildir. Ülkemize çok büyük ekonomik ve sosyal külfetler getiren mobbingin önlenmesi için başta sendikalar ve sivil toplum kuruluşları, yasal düzenleme yapılması için işbirliği yapılmalıdır.

Özellikle yöneticiler, nihayetinde diğer çalışanlara mobbing farkındalık eğitimi verilmeli, bu konuda yapılan şikayetlere duyarsız kalınmamalıdır. Basın bu konuda, konunun içini boşaltmadan ciddiyetle ele almalıdır. Mobbing beşeri ve sosyal sermayeye verdiği zarar boyutuyla değerlendirildiğinde Devletin bir an bile duraksamadan harekete geçmesinin ne kadar elzem olduğu görülecektir.

Son yıllarda mobbing ile ilgili olarak açılan davalar, mağdur lehine sonuçlanmaktadır. Mobbing mağduru, kendisine yapılan psikolojik tacizleri sıralayarak bir dilekçe ile işyerine başvurarak durdurulmasını istemelidir. Psikolojik taciz durmadığı takdirde işlem başlatmalıdır. Öncelikle, yapılan psikolojik tacizleri delil oluşturacak şekilde kaydetmeli, fotoğraflamalı, tanık bulmaya çalışmalıdır. Zorbanın gizlice yaptığı sözlü tacizleri açığa çıkarmak amacıyla, başkalarının da duyacağı ya da tanıklık edeceği şekilde yüksek sesle itiraz etmelidir. Kendisine

yapılanları paylaşmalı, kişiyi şikâyet etmeli, sendikasına başvurmalı, gerekirse ceza ve tazminat davası açmalıdır. Mağdurlar derneğimize ulaştıklarında bizlerde her zaman yardıma hazırız. Mağdurlar derneğimizin www.mobbing.org.tr ve www.mobbing.com.tr adresini tıklayarak her zaman bilgiye ulaşabilirler ve sorunlarını paylaşabilirler.

Kamu ve özel sektör kuruluşları çalışanlarına mobbing farkındalık eğitimi vermeli, iç genelge ile mobbing konusunda duyarlı olunacağı, çalışma arkadaşlarına psikolojik taciz yapanların işine son verileceği yada disiplin cezası uygulanacağı belirtilmelidir. Çalışma hayatına atılan her çalışana, işyerinde diğer çalışanlara psikolojik taciz yapmayacağına dair yemin belgesi imzalatılarak dosyasına konulmalıdır. Halkımız mobbingi ne güzel tanımlamıştır. “Zorbalar, akıllı insanları delirtir, dama çıkarırlar sonra hep beraber deli var diye bağırırlar.” İşte mobbing böyle bir şeydir.

KAYNAKÇA

- 1.Gün.”çalışma ortamında psikolojik taciz”LazeryayınlarıAnkara2009
- 2.Adams, A. Bullying at Work: How toConfrontandOvercomeIt, London, 1992.
- 3.Leymann, H., “Mobbingandpsychologicalterror at workplaces”, Violenceand Victims, 1990.
- 4.Dr.Davenport “Mobbing, EmotionalAbuse in theAmericanWorkplace”2003 sistem yayıncılık-İstanbul
- 5.Dr.Erdoğan “İnsan hakları Teorisi ve hukuku”2011 orion kitabevi istanbul
- 6.Gençtan” psikodinamik psikiyatri ve normal dışı davranışlar” Metis yayınları 2003 istanbul
- 7.Daves” işletmede insan davranışı”1977 İstanbul üniversitesi yayını (çeviri)
- 8.Jale Minibaş-Poussard-Meltem İdiğ-Çamuroğlu” psikolojik taciz-işyerindeki kabus”2009

SÖZÜN ŞİDDETİ / ŞİDDETİN SÖZÜ

Prof. Dr. Ertuğrul Yaman

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Öğretim Üyesi

*“Nâdân ile sohbet etmek güçtür bilene,
Çünkü, nâdân ne gelirse söyler diline.”*

İnsanı diğer canlılardan ayıran en temel özelliği, düşünebilmesidir. Bu özelliği, insanoğlunu diğer canlılardan ayırmakla kalmamış; onu, aynı zamanda diğer canlılar üzerinde hâkim kılmıştır. İnsan için bu derece önemli olan düşünebilme özelliği, gerçek değerini dışa vurulduğunda kazanır. Dışa vurulmayan düşünceler,

denizin dibindeki inci gibidir. Değerlidirler; ancak, kullanılmadıkları için bir işe yaramazlar.

İnsanların düşüncelerini dışa vurmaları dil sayesinde olur. Bu da demek oluyor ki dil, düşüncelere değer kazandırır ve gelişme imkânı verir. Bu anlamda konuşma da tıpkı düşünce gibi, insanın ayrıcalık belgesidir. Konuşma, düşüncenin yolunu açan bir anahtardır. Düşünce ise, dil sayesinde dışa vurulur. Bundan daha da önemlisi, düşünebilme özelliği de dile bağlıdır.

İnsanoğlu, gerçek düşünceyi bilebildiği kavramlar çerçevesinde üretebilir. Etkili konuşabilmenin yolu, düşünerek konuşmaktır. Akıllı insan, her söyleyeceğini düşünerek söyler. Her düşündüğünü her ortamda söylemez. Düşünmeden konuşanlar, daha sonra yaptıkları hataları düzeltmek için epeyce düşünmek zorunda kalırlar.

Her insanın kalbinde olumlu-olumsuz birçok duygu yer alır: Sevgi, saygı, güven, sadakat, yardımseverlik, iyilik, takdir, teşekkür, kanaat... Saygısızlık, kabalık, kibir, küstahlık, öfke, kıskançlık, aşağılama, yalancılık, sahtekârlık vb. İnsandaki konuşma isteği, bu duygulardan birisinin ortaya çıkıp beyne sinyal göndermesiyle başlar. Beyin, bu sinyali alınca hemen işleme geçer. İlk planda duygular beden hareketlerine dönüşebilir (gülme, sinirlenme, kızarma, hareket etme, elini uzatma, bakma vb.).

Türk toplumu olarak iletişim ihtiyacı duyduğumuz zaman, hemen konuşmayı anlıyor ve konuşmaya başlıyoruz. İnsanlar, iletişim kurarken ısrarla “söz”ü kullanıyorlar. “Söz” ya da “konuşma” aslında insanların **“anlaşmama”**ları ihtimali yüksek olan bir yöntemdir. Yani, iki insan konuşmaya başladığı zaman, gerçekte var olan varsayım “anlaşmama”dır. Bazen, tesadüfen anlaşılır.

Ağzımızdan çıkan her ses ve sözün sahibi ve sorumlusu biziz. Bu açıdan ne konuştuğumuzza dikkat etmek zorundayız. Muhatabımız kim olursa olsun, ne gibi özelliklere sahip olursa olsun, bizim söylediklerimiz, bizi ilgilendirir. Konuşmada kişiliğimizin ve benliğimizin yansıdığını asla unutmamalıyız. Olgun, dürüst, sağlam karakterli bir insanın konuşması da kişiliği gibi sağlam ve tutarlı olur. Çünkü, bu tip insanlar rol yapmadan konuşurlar. Asla yapmacık değildirler. Onlar, zaten her an yaşadıklarını, kişisel özelliklerini yalnızca dışa vururlar.

Hiç kimse yalancı, dolandırıcı, iftiracı, kıskanç, alıngan, kaba, öfkeli vb. özellikleri taşıyan bir insandan doğru, güzel ve etkili bir ko-

nuşma beklemesin! Çünkü, bu tür insanlar, asla doğal hareket edemezler. Hep rol yapmak zorunda olduklarından kendilerini sürekli sıkıntılı hissederler. Bu durum ise, öncelikle duygularına, oradan beden dillerine ve nihayet konuşmalarına yansır.

Çok konuşulan ve çok tartışılan bir ülkede yaşıyoruz. Ne kadar anlaşabildiğimiz ayrı bir merak konusudur elbette. Aşırı derecede politize edilmiş bir toplum olarak durmadan birilerini etkilemeye çalışırız. Biz, her zaman en doğruyu ve en güzeli biliriz. Hep haklıyızdır. İlişkilerimizin hemen hepsinde, karşı tarafa bir şeyler kabul ettirme çabası içinde oluruz. Hayattaki en büyük amacımız muhatabımıza “evet” sözünü söyletebilmektir. Bazen bir “evet” sözü için nelerimizi feda etmeyiz ki!

Gündelik konuşmalarda ve toplu tartışmalarda en önemli kural her görüş ve düşünceye saygılı olmak; kabalık ve öfkeden uzak durmaktır. Sert, kırıcı bir dil kullanmadan hoşgörülü ve saygılı olmak esastır. Konuşma kabiliyeti, bir yönüyle insanoğluna müthiş bir üstünlük sağlarken diğer bir yönüyle de ağır bir sorumluluk yüklemiştir. Dile sahip olmak, konuşmayı kontrol altına alabilmek pekde kolay bir meziyet değildir. Sözün şiddeti bedensel şiddetten daha etkili ve kalıcı olabilir.

Ağzımızdan öfkeyle çıkan bir hakaret sözü, karşıdakinin kolunu kırmaktan daha etkili bir şekilde onurunu kırabilir. İnsanların çocukluklarında duyduğu sözlerin etkileri, bütün hayatları boyunca devam edebilir. Aile içi şiddetin bir sonucu olarak kadınlar, eşlerinden duydukları kırıcı sözlerin etkisiyle kendilerini toplum içinde ezilmiş hissederek psikolojik olarak yıkılabilirler. Çalışma ortamlarında memurların amirlerinden duydukları incitici ve kırıcı sözler, iş verimini düşürebilir; dedikodu ve çatışma ortamlarına davetiye çıkarabilir. Şiddetin sözü, dinleyeni (maruz kalanı) sanıldığından çok daha olumsuz etkileyebilir ve bu durum, gelecek hayatlarında dahi istenmeyen etkiler oluşturabilir.

İnsan vücudunun büyük bir kısmı, sudan ibaret olduğu için yıkıcı sözler şiddetle ağızdan fıskırınca, karşıdaki insanın rengini sular gibi karartır, duygularını sele dönüştürür. Şiddetle ağızdan çıkan çirkin sözler, tıpkı hoyrat ellerin gülleri koparması, bilinçsiz ayakların fil ayaklarıyla çiçekleri ezmesi gibi dümdüz eder muhatapları. Çiçek gibi soldurur, yürekleri kinle doldurur.

Konuşan kişi, her zaman seviyeli ve ölçülü ve ılımlı olmalıdır. Kişiliksiz bir konuşmacının başkalarına yararlı olması ve onları etkilemesi düşünülemez. O hâlde iyi bir konuşmacı olmadan önce, kişilikli bir insan olmaya gayret edilmelidir. Kişilikli bir insanın konuşması, dinleyenler üzerinde, her zaman olumlu bir etki bırakacaktır. Sözlerin en güzeli derinden ve sessizce söylenen sözlerdir. Öfkenin esiri olarak bağırp çağırınlar, içlerindeki kötü kokulu öfkelerini olur olmaz yerde kusarak ortalığa iğrenç kokular yaymaktalar!

İmam Gazâli, Türkçeye "DilBelası" olarak çevrilen eserinde insanın başına bela açan dil afetlerini yirmi şubede toplamıştır. Bunlardan bilhassa yalan yere söz vermek, yalan konuşmak, yalan yere yemin etmek şiddetle yasaklanmıştır. Batıl sözler söylememek, -haklı dahi olsa- münakaşa ve mücadeleden kaçınmak, hiç kimseye düşmanlık etmemek, yapmacık konuşmamak, kaba ve çirkin sözler söylememek, lanet etmemek, insanlara hoşlanmayacağı tarzda abartılı şakalar yapmamak, kimseyle alay etmemek, sırrı ifşa etmemek, söz taşımamak, dedikodu yapmamak, iki yüzlülük etmemek, övgüde ve yergide haddi aşmamak... İşte selamete giden yoldaki en güvenli limanlar.

Dil belalarından öyle bir bela varki hepsinin anası sayılabilecek kadar büyük ve tehlikeli: Gıybet... Bugün toplumumuzu ve tüm insanlığı yakıp kavuran bu gıybet hastalığı, insanlığın helâkine sebebiyet verecek kadar, dehşetli bir

illettir. Bir anlamda toplumsal bir tsunamidir. Gıybeti yapanda ona kulak verende ona alet olanda aynı derecede sorumluluk altındadır. Canlar yakan, evler yıkan, toplumları mahveden bu gıybet hastalığının tedavisi de bir hayli zordur.

Kâinat'ın soylu Efendisi, sözün yııcı etkisine karşı "Ya hayır söyle veya sus" demekle muazzam ölçüyü koymuştur aslında. Bütün mesele konuşmakla susmak arasındaki dengeyi doğru kurmaktır. Akıllı insanlara özgü olarak evvelen ve çoğu zaman susmayı ve dinlemeyi tercih etmek, en doğru olanıdır. Gerektiği zaman da özüyle, gözüyle, yüzüyle ve sözüyle tepkisini de koyabilmektir. Susmak; acziyet değil, boyun eğiş değil, korkaklık hiç değil, hoyrat tepkiler koymak yerine, asil cevaplar vermektir sessizce...

"Ağlarım, ağlatamam; hissedirim, söyleyemem
Dili yok kalbimin; ondan ne kadar bizarım
Oku; şayed sana bir hisli yürek lazımsa
Oku; zira onu yazdım, iki söz yazdımsa"

Mehmet Âkif ERSOY

Susmak, zayıflık olarak algılanamaz. Tam aksine susmak, en güçlüsünden bir hazırcevaptır. Çünkü, susmak kudrettendir. Zor iştir öfkeliyken susabilmek, haklıyken durabilmek. Böylesi durumlarda susabilmek için insanın çok güçlü bir kişiliğe ve özgüvene sahip olması gerekir. Zayıf karakterli, bozuk kişilikli insanlar, her söze söylenecek bir cevap bulurlar. Her durumdan haklı çıkacaklarını sanırlar. Kısa vadede başarı oldukları da vakidir. Ancak, uzun vadede foyaları meydana çıkar.

Sonuç olarak insanın konuşan bir canlı olduğu gerçeğini unutmadan ne zaman konuşmalı ne zaman susmalı dengesini iyi ayarlamak gerekiyor. Bu noktada hiç konuşmamak da asla bir çözüm değildir. Önemli olan neyi, nerede, ne zaman ve nasıl söyleyeceğini doğru hesap etmek-

Ağzımızdan öfkeyle çıkan bir hakaret sözü, karşıdakinin kolunu kırmaktan daha etkili bir şekilde onurunu kırabilir. İnsanların çocukluklarında duyduğu sözlerin etkileri, bütün hayatları boyunca devam edebilir. Aile içi şiddetin bir sonucu olarak kadınlar, eşlerinden duydukları kırıcı sözlerin etkisiyle kendilerini toplum içinde ezilmiş hissederek psikolojik olarak yıkılabilirler. Çalışma ortamlarında memurların amirlerinden duydukları incitici ve kırıcı sözler, iş verimini düşürebilir; dedikodu ve çatışma ortamlarına davetiye çıkarabilir. Şiddetin sözü, dinleyeni (maruz kalanı) sanıldığından çok daha olumsuz etkileyebilir ve bu durum, gelecek hayatlarında dahi istenmeyen etkiler oluşturabilir.

tir. Uygun zaman ve mekânda uygun bir lisanla konuşmaktır tercih edilen. Kararınca, kıvamınca ve gereğince konuşmaktır. Bilenler konuşsun, bilmeyenler sussun. Yerli yersiz konuşup mahçup olmaktansa, susmak ve dinlemek daha doğru değil midir?

Hangi görüşte, hangi konumda ve hangi yaşta olursak olalım her daim saygıyı muhafaza etmemiz gerekir. Konuşma adabı bilinmiyorsa –hiç olmazsa– dinlemeyi bilmek gerek! Sabretmeyi ilke edinmek şart!.. Ve en önemlisi; uzlaşma, bütünleşme ve birliktelik adına bir katkıda bulunmak istiyorsan “Sana yapılmasını istemediğin bir şeyi, başkalarına da yapmayacaksın!...” Konuşmalarda, tartışmalarda sesini değil, sözünü yükseltmek gerek. Tıpkı yağmurların yaprakları büyütmesi gibi, gök güртütülerine aldırmadan rahmet ve bereket saçmaya devam ederek...

En güzeli biz susalım, hünerimiz konuşsun; eserimiz konuşsun, tavır ve davranışlarımız konuşsun, gözümüz/yüzümüz konuşsun. Her sözümüzle, her davranışımızla, bakış ve duru-

şumuzla örnek bir hayat sürelim; örnek olalım! Edepli, edepli olmayı edepsizden öğrenmiş.

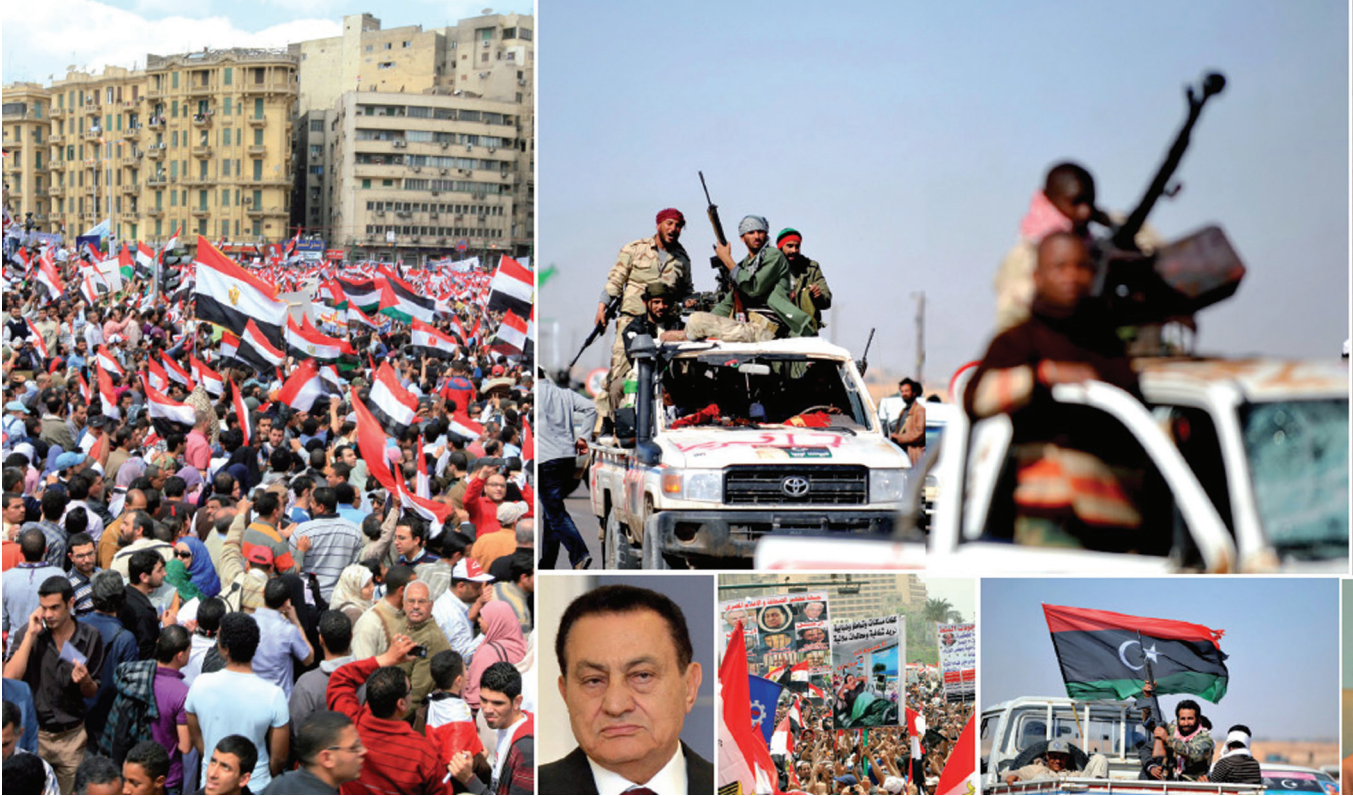
Her iki dünya saadetini arzu edenler, evvela duygu, düşünce, beden ve dillerinin safiyetini korumak zorundadırlar. Huzurun ve mutluluğun sırrı en başta dile sahip olmaktan geçmektedir. İnsanlarla balıkların tek bir ortak noktası varmış: Her ikisinde ağzını açmadıkça başları belaya girmezmiş. Dilini tutamayan, başını tutacak; kara kara düşünecektir! Tercih bizim elimizdedir!

Sonuç olarak sözün şiddeti yerine göre bedeni şiddetten daha da ağır olabilir. Söylenen her sözü ölçüp biçip tarttıktan sonra söylemek gerek. Çünkü; dil yaresi ağrı ve acı verdiği gibi kolay kolay iyileşmiyor. Gökyüzünü yırtarcasına bağırıp çağırınların kendilerine, muhataplarına ve hatta levh-i mahfuza zarar verdikleri açıktır. Üstelik tek marifeti bağırıp çağırmanın –söz yazıdan dışarı– merkeplerden ne farkları vardır ki... İşin aslı insanca yaşamak dururken ne şiddetin sözüne gerek var ne de sözün şiddetine ...

İSLAM, DEMOKRASİ VE ŞİDDET BAĞLAMINDA KÖKTEN(DİN)CİLİK KAVRAMININ TAHLİLİ

Prof. Dr. Mevlüt Uyanık

Hitit Üniv. İlahiyat Fakültesi ve Yemen Sana Üniv. Öğretim Üyesi

Giriş

Benjamin Franklin'in "Kısa vadeli güvenliği özgürlüğe tercih edenler; ne güvenliği ne de özgürlüğü hak ederler." şeklinde ifade ettiği soruna düşmemenin yolu, güvenliğimizi tehdit eden şiddet eylemlerine karşı demokratik hak ve özgürlüklerimizi kısıtlamadan önlem almaktan geçmektedir. Bunun içinde özellikle şiddet ve terörle özdeşleştirilen ve dini terimlerle alt yapısı oluşturulmaya çalışılan "İslamfobia, radikalizm ve fundamentalizm" kavramları arasındaki patolojik ilişkinin tahlilini yapmak gerekmektedir.

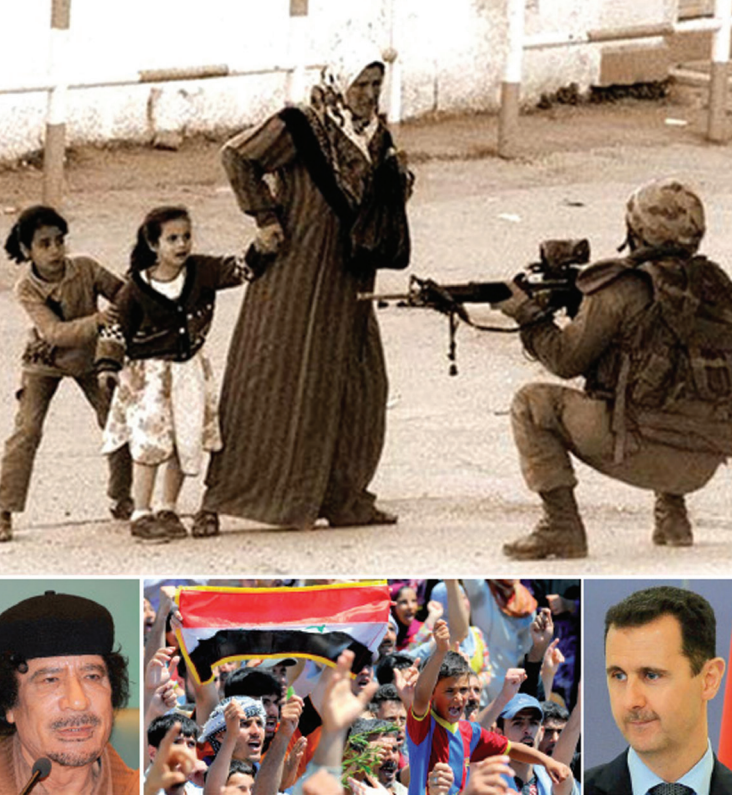
Bu noktada radikalizm (köktendincilik) ile fundamentalizm (kökencilik) gibi iki temel kavram karşımıza çıkmaktadır. 1993 yılında 8.

Cumhurbaşkanımız Turgut Özal'ın şüpheli bir şekilde vefatı ile başlayan, Uğur Mumcu'nun bir suikasta uğramasıyla ivme kazanan kaos döneminde İran adres gösterilerek bir İslam, fundamentalizmi ve şiddet özdeşleştirilmesine gidildi. Aynı dönemlerde uluslararası alanda ABD, Medeniyetler savaşı teziyle, Uzak doğu ve Ortadoğu arasında kültürel bir işbirliğinin dünyayı nasıl tehlikelere sürükleyeceğini tezini ileri sürerek, başta Irak olmak üzere bölgeye yönelik planlarının alt yapısını oluşturmaya başlamıştı. Yine dönemin (1993) İsrail devlet Başkanı Heim Heirtzoh'un "Şu anda dünyayı tehdit eden en büyük tehlike, İslam köktencilikidir. İsrail'in şu anda ve gelecekteki görevi, Batı adına İslami uyanışla mücadele etmektir. Geçmişte komü-

nizm tehlikesinin ortaya koyduğu yayımlara karşı mücadele verdi; ancak Sovyetlerin dağılmasından sonraki yeni görevi, İslam köktencilik bölgeye yayılmasına engel olmaktır. Bu çerçevede, Filistin Hamas örgütü önemli işleve sahiptir” sözünü hatırlamak gerekir. Yine 11 Eylül 2001 saldırıları akabinde Başkan Bush, “global

nanların Suudi Arabistan’a gitmesi gerektiği en yetkili ağızlardan açıkça dile getirildi.

Bu “akıl tutulması” ve bireysel ve toplumsal travmalarını düşündüğümüz zaman “İslam, Şiddet ve kökten(din)cilik özdeşleşmesinin ne kadar işlevsel olduğunu toplum olarak yaşadık. Kökü daha derinlere uzanan bir zihniyet, yıllarca ilericilik-gericilik, laiklik-ant-i laiklik, bilimin aydınlığı-ortaçağın karanlığı, radikal ve fundamentalist İslamcılar gibi kavramlar ve sözde ikilemlerle ülkeyi ve insanları sürekli olarak gerilim içinde yaşattılar. Buna bir de alevi-sünni gibi tekrar bir alt dinsel/mezhepsel ayrım, sağ-sol gibi ideolojik ve günümüzde iyice alevlenen Türk-Kürt gibi etnik ikilemler ilave edilince, totaliter yapının George Orwell’in “korku ütopya”sının bilinçli ve sistemli bir şekilde gerçekleştirildiğini gördük ve maalesef etkilerini hala yaşıyoruz. Uluslar arası alanda, bölgesel olarak fazla bir değişiklik yok, İran, Hürmüz boğazında büyük bir tatbikat yaparak gövde gösterisinde bulundu. ABD ve İsrail, tarihlerinin en büyük tatbikatı için hazırlanıyor ve yakında çok sayıda ABD askeri, bu tatbikat vesilesiyle, İran için bölgeye konuşlanacak.

teröre karşı savaş” söylemi Ortadoğu ülkelerine yönelik politikalarında bariz bir şekilde İslam ile terörizm arasında özdeşlik kurulmasına yol açtı.

Uluslar arası sosyo-politik gündemin Türkiye’de Mumcu Suikastı ile ivme kazanan boyutu, 28 Şubat 1997 itibarıyla bir post modern darbeyle sonuçlandı. Halkının kahir ekseriyeti Müslüman olan Türkiye’de “İslamfobia” hakim kılınmaya çalışıldı. Özgürlük, demokrasi ve liberal haklar taleplerinin ilk patladığı ve “Arap Baharı” diye isimlendirilen hareketlerin başladığı ülke olan Tunus o dönemlerin yöneticileri tarafından örnek gösterilmişti. Şu an kitle katliamlarının olduğu Suriye model alınmaya çalışıldı. Başörtüsü ile eğitim gibi bir hak talebinde bulu-

Soru(n): Bir sözcüğü belli bir bağlamda taşıdığı anlam ile onu bir cümle içinde o bağlamda söyleyen kişinin o cümle aracılığıyla karşıdaki kişi ya da kişilere iletmeye çalıştığı içerik ve anlam arasında nasıl bir ilişki vardır? Bu soru/n/un cevabını bulabilirsek, şiddetin alt yapısını oluşturan bu ikilemlerin aşılmasına katkı sağlayabiliriz. Nitekim İslamiyet ile gericilik arasında sıkı bir bağ olduğu kurgusuna dayanan “*Türkiye’yi kimse ortaçağın karanlıklarına geri döndüremez!*” sloganının hâkim kılınarak zihinlerin ve kalplerin körleştiği 28 Şubat döneminde, ülkemizin içinde yaşadığı ekonomik gerilik, yolsuzluk ve kültürel yobazlığın izleri hala silinmedi.

Bu, Türkiye ve insanların yaşadığı **ulusal paradoksu**. Bir de Arap Baharı adı altında Ortadoğu ülkelerinde başlayan demokratik talepler, şiddetli bir şekilde bastırılmasıyla ortaya

çıkan travma var. Ortadoğu'da ilginç olan muhalefet de dini terminolojiye yaslanarak, eylemlerine meşruiyet sağlamaktadırlar. Demokrasi, Cumhuriyet, Sosyalizm nitelemeleri olan Anayasalara sahip devletleri bulunan ve İslamı temel değer olarak kabul ettiklerini söyleyen Ortadoğu Ülkeleri yöneticileri, halklarına yönelik şiddetin her türlüşünü reva görmekte hiçbir sakınca görmüyorlar. Bu devletlerin anayasaları var, ama bu husus, bir devleti demokratik kılmaz ve ondan diktatörlüğü gidermez. Devletlerini adaletle değil de keyiflerince yönettikleri için her gün onlarca insanı, bütün dünyanın gözleri önünde katlediyorlar. Bu da yaşadığımız **uluslar arası paradoks**. Bu nedenle, ana hatlarıyla İslam, Demokrasi ve Şiddet ilişkisine değinip, bunların kavramsal sunumları olan radikalizm (köktencilik) ve fundamentalizm (kökencilik) analizlerini yapmak istiyoruz.

KAVRAMSAL TEMELLENDİRMELER

İslamiyet: *Sözlük anlamı* "kurtuluş, esenlik ve barış içinde olmaktır. *Terim anlamı*, Allah'ın iradesine teslim olmaktır. Özelde Müslümanların genelde bütün insanlığın dünya ve dünya saadetini temin edecek genel ilkeleri barındıran ilahi ve nihai dine verilen sıfattır. Her iki anlam içeriğine de baktığımız da, bir terim tam zıttı olan (şiddet, terör, kaos, zulüm vb) kavramlarla niçin anılmaya başladı, diye sormak şarttır.

Demokrasi. Grekçe, *Demos (halk)* ve *kratos (güç/iktidar)* kelimelerinden türetilen kelime, *halkın ya doğrudan ya da seçtiği temsilciler vasıtasıyla kendi kendisini yönetmesi, yönetimde kuralların hakimiyeti, çoğunluğun yönetimi* anlamına gelmektedir. Bu genel tanım ve felsefi olarak buna yöneltilen eleştirel de vardır, ama önemli olan demokrasinin mefhumu muhalifinin otoriterlik, totaliterlik ve diktatörlük olmasıdır. Bu noktada İslamiyet ve Demokrasi ya da İslamiyet ve... diye başlayan önermeleri müzakere etmek yerine, dünyada insanların huzur ve mutluluğunu, ahrette ise kurtuluşlarını temin etmeyi amaçlayan ilkeler bütünü olduğunu söylersek, İslamiyet'in yönetim tarzı şudur yerine,

hukuk rejiminin/nomakrasinin öncelendiğini görürüz.

Nomakrasi: Adaleti, eşitliği, bireysel hak ve özgürlükleri temin etmek; kısacası hukuk rejimini ihdas etmek demektir. Hukukunun üstünlüğünden kasıt, devlet nizamının temel özelliklerinin, unsurlarının, yasama/yürütme/yargı gibi temel organlarının temel hak ve hürriyetlerin anayasa tarafından güvence altına alınmasıdır. İslamiyet'in önemsedığı budur, insanların bu dünyada huzurlu ve müreffeh yaşaması için gönderilmiştir temel ilkeler, bunlara uygun davranınca da ahrette felah/kurtuluş gelecektir.

Şiddet: Sert, katı tutum sergilemek şeklindeki sözlük anlamı, bu terimin siyasetteki yerini açıkça ortaya koymaktadır. Bir hukuk devletinde vatandaşlara temel hak ve özgürlükler tanınmış ve güvence altına alındığı söylenmesi yeterli olmamaktadır. Çünkü olası bir hak ihlaline karşı nasıl direniş gösterilecektir, sorusu bağlamında şiddet, devreye girmektedir. Ya sivil ve barışçı direnişler şiddetle bastırılmaktadır, ya da hak talepleri şiddet yoluyla istenilmekte, bu da karşı şiddete zemin hazırlamaktadır. Eğer hak ihlalinin giderilmesine yönelik talepler şiddet, yani 3. Şahısların hak ve özgürlüklerini giderecek şekilde olunca, aynı şekilde şiddet ile bastırılmakta ve hak ihlali giderilemediği gibi daha büyük hak ihlalleri ortaya çıkmaktadır.

Eşitlik, özgürlük ve daha demokratik hak talepleri sivil ve şiddetsiz bir şekilde Arap Baharında görüldüğü üzere, ortaya konulan tepkileri, mevcut yönetimler **fitne ve şiddet** olarak görüp, dini kaynaklar referans gösterilerek, karşı şiddet uygulamakta ve sorunlar daha çözülemez hale gelmektedir. Çünkü Ortadoğu'da Peygamber efendimizin cahiliye dönemi adetlerinden olarak görüp ortadan kaldırdığı aşiret yapısı (patrimonyal sistem) tekrar ihdas edilmiştir. Ortadoğu yönetimlerinin temel amacı, riyasettir, bunu temin için de din meşruiyet aracısı olarak kullanılmakta, tabir-i caizse, Kindi'nin yüzyıllar önce söylediği "din tacirliği" yapılmaktadır. En basit ve sıradan bir bireysel hak (Su-

udi Arabistan'da olduğu üzere kadınların araba kullanması gibi) ve özgürlüklerin tanınması, denetime açık toplum ve devlet fikrinin oluşması gibi hususlar liberal ve demokrat yönetimin gereklilikleri, din ve muhafazakârlık örtüsü altında bastırılmakta ve ertelenmektedir.

İslamfobia: “korku, kaygı” anlamına gelen “fobia” ile barış, esenlik anlamını içeren “İslam” teriminin bir araya getirilmiş şeklidir. İslam, özellikle 2001 New York saldırısından sonra bütün dünyada artık, fundamentalizm, radikalizm, şiddet, terör ile özdeş olarak sunulmaya başlandı. Batılıların Müslümanlara karşı duydukları kaygı ve korkuyu ifade etmek için İslamfobia kavramı medya kanalıyla sürekli zihinlere işlenmektedir. Ama önce bir özeleştiri yaparak, dünyada **İslamfobia** diye bir kavramsallaştırmanın oluşmasına kısmen de olsa Müslümanların da katkısı bulunduğunu söylemek gerekir. Çünkü barış, esenlik anlamını içeren İslam terimi ve dünyada refah-huzur sağlayacak ilkeleri içeren dinin ismi olan İslamiyet, tam tersi kavramlarla özdeşleşmesine ve bir “korku ütopyası” oluşturulmasına maalesef, Ortadoğu ülkeleri ve yöneticilerinin de önemli oranda katkısı var. Çünkü buralar kendi insanları için bir korku, baskı, kitle katliamları, kısacası şiddetin her türünü halkına reva gören fiili birer oligarşi veya dik-

tatörlük haline dönüşmüşlerdir. İslamfobia'nın yaygınlaşmasında, bazı Müslüman ülkelerdeki uygulamalar katkıda bulunmakta, bu da mevcut durumun vahametini iyice artırmaktadır. Korkuları aralamak ve ikilemelerin ortaya çıkardığı ve dinsel verilerle meşruiyet sağlanmaya çalışılan şiddet ortamından sakınmak için mukayeseleli eleştirel okumalar yapmak gerekiyor.

Kökten(din)cilik: Arapça Usuliyye, İngilizce fundamentalist ve radicalism, Fransızca L'interisme, Türkçe köktencilik ve/ya kökten-dincilik terimleriyle ifade edildiği kavramsallaştırmanın temel özellikleri; donukluk, katılık, değişimi ret, siyasal otoriteyi kabul etmeyip, muhalefet, bütün ilerleme, gelişme hareketlerinin reddi, geri dönüş, taassup ve hoşgörüsüzlüktür.

Roger Garaudy'e göre, adı her ne olursa olsun bu tutucu öğretiler; dini veya siyasi herhangi bir inancı, tarihin bir önceki döneminde sahip olduğu kültür yapısı veya kurumlarıyla özdeşleştirdiği için mutlak bir doğruya sahip olduğu inancı üzerine kuruludur. Bu özelliğinden dolayı, ister teknokratik veya Stalinci olsun, ister Hıristiyan, Yahudi veya İslam kökenli olsun, günümüzde gelecek için en büyük tehlikeyi oluşturmak riski vardır. O halde, ilk olarak ister beşeri, ister ilahi kaynaklı olsun bütün sistemler, ideolojiler

Batı düşünce geleneğinde kökenci/fundamentalist öğretiler mevcuttur ve bunların siyasal bir ideolojiye dönüştürülmesiyle ortaya çıkan bir köktendincilik/radikalizm söz konusudur.

Bu durum, Batı düşünce geleneğinde fundamentalist hareketlerin modern bir olgu olarak ortaya çıktığının göstergesidir. Görüldüğü üzere, fundamentalizmin temeli Batı, özellikle ABD'dir. Taşeron devleti İsrail, mağdurları ise önemli oranda Müslümanlar olduğu halde, gündemde İslam kökenciliği ve köktenciliği tutulmaktadır. Bunun tutarlılığını bu aşamada tartışmaya açabilmek için öncelikle iki terim arasında ayırım yapmak gerekiyor.

de kökenci ve köktenci yapılara dönüşme riski vardır. Niçin İslam ile şiddet özdeşleştiriliyor, sorusuna geçmeden önce, Pozitivist düşünce, Marksizm, Stalinizm, Vatikan kökten(din)ciliği ve Yahudilerin seçilmiş kavim ideolojilerini ve/ya köktenciliğini ana hatlarıyla ele almak gerekir. Din ve şiddet arasında kurulmaya çalışılan ilişkinin uluslar arası boyutu ve uygulanan politikalara meşruiyet sağlaması arasındaki irtibat ancak bu şekilde sağlanabilir.

Batı Fundamentalizminin Bir Veçhesi Olarak Pozitivizm

İnsanlığın lahuti-teolojik ve metafizik dönemleri geçirdiğini, artık pozitif değerlerin, bilimin bir ışık ve rehber olduğunu, insanlığın ancak bunun verileriyle mutluluğa erişeceğini varsayan öğretisi; önemli bir köktenciliktir. Zira pozitivizm dini değerlerin bir anlamı kalmadığını söylerken, bütün değerlerden arınmış bir bilim tasavvurunu yeni "seküler bir din" olarak insanlığa sundu. Batı, Batı dışı toplumlara, eski tabiriyle 3. dünya, yeni tabiriyle güney grubu ülkelerinin var oluşunun ancak batılı bilgi ve bilim anlayışıyla enjekte edilebilecek bir medeniyet aşısıyla mümkün olacağını varsaydı ve politikalarını bu dogmatik ve temel ve radikal öğretisi üzerine kurdu. Voltair, Didero, Roussau gibi düşünürlerin fikirleri, Abdurrazak, Anton, A. Lütfi kanalıyla Arap dünyasına taşındı.

Batı Fundamentalizminin Bir Veçhesi Olarak Marksizm ve Stalinizm

Teorik açıdan iktisat ve siyasası İngiliz, felsefi Alman; sosyalizmi Fransız menşeli bir dogmatizm ve kökenciliktir. Gerek Arap dünyası; gerekse Türkistan bölgesindeki devletler, fundamentalist ve radikal politikayla yönetilmesine işaret eder; bu tipik bir diktatörlük ve dogmatizmdir. Bu fundamentalist türün etkisini, Arap dünyasında Baas Sosyalist partilerdeki yerini; 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin devlet başkanlarının bu öğretisi ile yetiştirilmiş insanlar olduğunu gözlemlediğimiz zaman daha iyi anlarız.

Batı Fundamentalizminin Bir Veçhesi Olarak Vatikanizm

Bu terimin Hıristiyan mezheplerince bütün özelliklerinin belirlendiği tarihsel bir gerçektir, zira fundamentalizm terimini ilk kullananlar selevi Protestanlardır; lafızcı, Mesihçi, evangelist ve partikülaristtirler. Burada kısaca belirtmek istediğimiz husus, gerek Nigerau'da kontrgerillalar desteklerken; ABD'nin bu hareketi, "Demokratik, Haçlı Seferberliği" diye nitelendirmesi, gerekse Irak'ın işgalinin Mesihçi bir tavırda temellendirmesi, tipik fundamentalist hareketlerdir. Bunun alt yapısını ise Hıristiyan öğretilerinin oluşturduğu bir gerçektir. Dolayısıyla Batı düşünce geleneğinde kökenci/fundamentalist öğretiler mevcuttur ve bunların siyasi bir ideolojiye dönüştürülmesiyle ortaya çıkan bir köktendincilik/radikalizm söz konusudur. Bu durum, Batı düşünce geleneğinde fundamentalist hareketlerin modern bir olgu olarak ortaya çıktığının göstergesidir. Görüldüğü üzere, fundamentalizmin temeli Batı, özellikle ABD'dir. Taşeron devleti İsrail, mağdurları ise önemli oranda Müslümanlar olduğu halde, gündemde İslam kökenciliği ve köktenciliği tutulmaktadır. Bunun tutarlılığını bu aşamada tartışmaya açabilmek için öncelikle iki terim arasında ayırım yapmak gerekiyor.

İslam Düşüncesinin Bir Veçhesi Olarak Kökencilik ve Köktendincilik

Kökencilik; selevi düşünceye tekabül eder, günümüz dünyasındaki modern sorunlar karşısında çözüm yolları aramak için İslam'ın temellerine, usullerine, köklerine yeniden eğilmeyi hedefleyen bilimsel ve fikri akımları ifade eder. Bu anlamda fundamentalizm; bir kökenci-usuli düşünceyi içerir. Usuli" terimi yerine modern dönemde ıslah hareketlerinin ideolojik ifadesi olarak kullanılan selevi sözcüğünü de kullandık. Nitekim Suud Vahhabiliğinde, Libya Sanusi hareketinde ve Sudan'daki Mehdi hareketlerinde bu kullanımın örnekleri vardır. Batılı araştırmacı Munson da benzer bir tespit yapar; İslam dünyasında Protestan hareketine benzer bir oluşum

olmamasına rağmen fundamentalizm teriminin sosyo-politik anlamda hayatın bütün alanlarını naslardan hareketle peygamberi düzenlemeye dayanan bir İslam siyaseti oluşturmaya çalışılmasını en iyi ifade ettiğini belirtir. Sonra da genelde şiddetten kaçındıklarını söyler. Militan İslam ve İslamcı terimini tutarlı bulmaz.

Bunu söylemek, siyasi ortamda silahlı eylemleri tercih eden radikal/köktendinci/İslamcı birimlerin olmadığını söylemek anlamına gelmez. *Radikal İslamcı veya köktendinci diye sunulan, fundamentalizm veya /kökencilikten farklıdır.* Hatta onu karşısına da alarak siyasi bir ideoloji olarak kullanmak suretiyle İslam devleti kurmayı hedefler.

Dolayısıyla radikal İslamcı öğretisi, Müslümanların kendi inançlarından hareketle bir İslam devleti kurlmaları gerektiğini savunduğu için de sürekli gündemde olur. Ama bu gündemde olmaları; önerdikleri sistemin tutarlılığından ziyade, muhalif oldukları sistemin başarısızlıklarından dolayıdır. A. Y. Ocak'ın ifadesiyle, ilki, batıcı değil ama modernleşmeci ve kökenci; demokrasiye açık, ikincisi ise bunun tersine köktendincidir. Kısacası, radikalist siyasi-fikri hareketlerde kök(t)encilik olgusu vardır, ama önde gelen aktivistleri, profesyonel politikacı değildirler; köklü bir din eğitimleri de yoktur; muhtelif meslek gruplarına ait siyasetle uğraşan, İslam'ı kamu hayatına taşımayı hedefleyen kişilerdir. Bu nedenle *yeni selefler* denilebilir, zira temel nitelikleri *İslam'ı modern terimlerle yeniden düşünmek olup, siyasi bir ideolojiye dönüştürme* söz konusudur. Dolayısıyla "yeni seleflik" bile denilse, özünde radikal İslam diye tanımlanabilecektir.

Bununla birlikte bu kavramların sürekli birbirine karıştırıldığını vurgulamak gerekir: El-Usuliyye el-İslamiyye terimi fundamentalizm ile karşılaşılır; ama Ocak'ın radikal terimine tekabül eder. Nitekim Arap dünyasında radikal akımlara öncülük edenler olarak sunulan Mevdudi, el-Benna ve Kutup gibi düşünürler, fundamentalist olarak görülür. Siyasi bir hareket olarak,

İslam'ın akli bir delile ihtiyaç olmadan Kuran ve Sünnete uyarak, Allah'tan başka hükümlerlik olmayacağı tezini pratiğe aktaranları ifade eder.

Kökenci ve Köktendinci Öğretilerin Nitelikleri

İlk (kökenci-fundamentalist) kavramsallaştırmaya göre, dini olan nesnel bir veridir; ama bu pozitif bir şekilde olmaz. Dini oluşturan vahiyler, tarihin belirli bir anında gönderilmiştir; ama bunu söylemek, dini verileri siyasi, iktisadi, içtimai veya siyasi bir tarihe indirgemek anlamına gelmez. Bununla beraber iktisadi, içtimai veya siyasi etkenler bu dini tecrübede gizlidir, onda mevcuttur. Dini olguyu anlamak için, bir kökenci; o zaman diliminde metafizik ve toplumsal hususlara dikkat edilmesi gerektiği üzerinde durur, dolayısıyla nedensel bir sürecin varlığının gerekliliğinden hareket eder. Gelişmenin belirli ve genel ilkelerine riayet ederek o dini olguyu anlamaya çalışır. Diğer kavramsallaştırma da (radikalizm) ise dini olguyu doğrudan belirli bir yapıya ve özelliğe sahip olduğu iddiası vardır. Kısacası fundamentalizm ile radikalizm arasındaki fark; tarih felsefesindeki tarihsellik ile tarihçilik arasındaki fark gibidir.

Buna dikkat edildiği takdirde “Kur'an ve Sünnet'i yasama modeli veya kaynağı olarak nitelendirmek yerine, Müslüman toplumların ortak değer hükümlerini ve kabullerini oluşturan veya onlara bu konuda da yol gösteren bir rehber, bir hikmet ve inayet kaynağı olarak tanıtmamızın daha isabetli olduğu ortaya çıkacaktır.” Bu nedenle, ikinci öğreti, (radikalizm) hem Batı ve demokrasi kavramlarını özdeş görüp reddeder, hem de kendisi günümüz insanların sorunlarını çözecek ikna edici bir yöntem bulamadığı ütöpik bir devlet anlayışına sığınan “araf”taki insanlara ideolojik bir hitap eder.

Bu öğreti, son tahlilde, “Nerede hata yaptık?” sorusunun cevabını aramak yerine Batı sömürgeciliğine, emperyalizmine bütün suçu atarak, İslam dünyasını bir tepkiselliğe itti, bu da zaten hegemonyasını artırmak isteyen Batı için ihtiyaç

duyduğu gerekli bir ötekiyi temin etti. Tepkisellik, Müslümanların yaratıcılık ve üreticilik yeteneğini gittikçe köreltti. İslam'ı hem yerel; hem de genel alanlarda hayat tarzı yaparak, sosyal politik, ekonomik, uluslararası ilişkileri İslam'a göre ayarlamak istenirken reel politik yokluğu hemen ortaya çıktı. Birbirlerinden çok farklı İslam tasavvurlarıyla Nasır, Humeyni ve Kaddafi hareketleri bu hususa örnektir. Mevcut durumu kullanmak, dönüştürmek, değiştirmek yerine hepsi “yeni bir gerçeklik” oluşturmaya uğraştılar. Ama bu üç liderin ülkelerinin durumları ortada, Mısır ve Libya'da iç savaş çıktı ve yönetimler insanları öldürdü, hala da öldürmeye devam ediyor. İran ise her an karış(tırıl)maya hazır durumda. Bu liderlerin ikisi sosyalist, biri de İslamcı olduğunu söylüyordu, ama İslamiyet'in temel ilkesi olan *hak ve adaletle uygun yönetimi temin etmedikleri için ülkeleri günümüzde şiddetle, terörle özdeş kılınyor.*

Kökenci ve Kökten(din)ci Okumamın Farkı

Radikal veya köktendinci okumada, din veya kamu menfaati adına yönetime gelindiği vurgusu vardır; temel ilke, hâkimiyetin sadece Allah'a ait olduğu”dur. Oysa usule-kökene dair bir okuma ile buradaki hâkimiyetin metafizik alana has olduğu, bunu fizik düzleme çekmek ve siyasal bir içerik doldurmanın din adına hegomonik bir siyaset yürütmek anlamına geldiği görülür. Kökencilik ile köktendincilik, fundamentalist ile radikalist okuma arasındaki fark budur; ilkinde, hâkimiyetin Allah'a ait olduğu ifadesi klasik literatürde itikadi ve külli bir ilke hatta evrensel bir vakıayı belirtmek için kullanılır.

Bu anlamda hâkimiyetin Allah'a ait olması ile siyasal iktidarın kaynağının ahlakın iradesi olması birbirleriyle çelişmez. Allah'ın insanı halife olarak yaratıp onu yeryüzünün imarına, düzenli ve güvenli bir toplumsal hayat içinde kimsenin hukukun ihlal etmeden yaşama memur etmesi, ona yetki ve sorumluluk vermesi, siyasal tercih ve iktidarın kaynağının da beşeri olmasını zorunlu kılar. Allah'ın “**Şa'ri**” olması; yani dinin

temel ilkelerini belirlemesi, insanın “**fakih**” olmasına; yani gelişmeler karşısında bir takım ayrımlara giderek yeni çözüm önerilerinde (içti-hatlarda) bulunmasına engel teşkil etmez. İkinci (radikalist) okuma ise Müslüman toplumların sorunlarının çözümü ancak İslam devleti ile olur, diyerek İslam’ı siyasal bir rejim olarak dü-şünür ve siyasal bir ideolojiye indirger.

Her ikisi de aslında modern bir oku-madır, ama kökencilik; temel ilkeleri, günün şartlarına göre yeniden yorumlamak ve çözüm önerileri geliştirmek, köktendinciliğin ise siyaset gibi doğası gereği çok değişken bir olguyu, tarih-sel bir olgu içine sığdırmak çabası vardır. Bu son anlamda bir gericilikten söz edilebilir, ama tarih felsefesi açısından bir olgunun aynen tekrarının imkânı olmaması, zorunlu olarak bu okuma tar-zını da paradoksal bir şekilde modern kılmaktadı-r.

SONUÇ

Geleneksel din anlayışında, eğitim ve öğretimin de etkisiyle bir takım değişiklikler olmuş-tur, ama Anadolu insanı ilerici-gerici, laik-anti laik ikilemine düşmemiştir. Nitekim Laik, sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti’nin Müslüman bir başbakanı olarak Sayın Erdoğan’ın Kahire’de farklı din, ırk ve kültürlerin bir arada yaşaması için laikliğin önemini vurgulaması bu-nun en iyi örneğidir. Türkiye’de önemli toplumsal değişmeler yaşanıyor. Modernleşme ile bir-likte taşralı, çocuklarını okutma fırsatını buldu, çevreden merkeze gelmeye başladı; bu da İslam’ı bir din ve yaşam tarzı olarak ortaya koymaya çalışan bir siyasi ve sosyal hareket olarak orga-nize edebilecek nitelikte insanların yetişmesi demektir. Dolayısıyla dini değerleri önceleyerek bir hayat tarzı yaşamaya çalışmak, Türkiye’nin modernleşme yolundan ayrıldıkları anlamına gelmez. Dolayısıyla “İslami uyanışın muhteva-sı zannedildiğinden daha moderndir”. Özellikle Türkiye’de İslam, şiddet, terör özdeşleşmesi kurmanın tutarlılığı yoktur.

Erol Güngör’ün yıllar önce söylediği üzere,

“İslam’ı herhangi bir şekilde hesaba katmayan veya onu bu yollarda ancak bir engel olarak gören küçük bir aydın zümresi dışında, ister muhafazakâr; ister modernist veya uzlaşmacı diye tasnif edin, İslam dünyasının bütün aydın-ların ortak tarafı; İslam ile modern medeniyeti bağdaştırmaktır.

“Türkiye’de artık dinin eskiyi ve geriye temsil ettiği düşüncesi yıkılmış bulunuyor; bu yüzden dindarlar veya İslamcılar, eski yeni konusunda kendilerini müdafaa etmek veya herkese dinin modern hayat için bir engel olmadığını anlat-mak durumundan çoktan kurtulmuşlardır. Bu değişimin temelinde dini değerleri önceleyen (İslamcı) bir aydın kitlenin yetişerek memleketin her faaliyet sahasında çalışkanlığı, fazileti, bilgi ve görgüsüyle kendini kabul ettirmiş olması yatıyor. Artık ona tepeden bakmaya alışkın bulun-an ve belki o eski alışkanlığını bir ölçüde devam ettiren “ilerici” aydın tipinin bilânçosu koca bir sıfırla kapanmak üzeredir.” Bu nedenle de, ilerigerici, laik-anti laik ayrımlarının ve İslam, şiddet ve terör özdeşleşmesinin hiçbir tutarlılığı olma-dığı ortaya çıkmıştır.

KAMU GÖREVLİLERİNİN STRES KAYNAKLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. M. Akif Özer

Gazi Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

Günümüzde kamu görevlilerinin çalışma ortamında stresin oluşumunda birçok faktör rol oynamakta ve bu faktörler çalışanların verimini düşürmektedir. Tüm dünyada çalışanlar ve yöneticiler; çok rekabetli, değişken, belirsizlik ve hatta muğlaklığın hakim olduğu iş ortamlarında çalışmaktadırlar. Özellikle strese yol açan faktörler, yönetici ve çalışanların kontrol altına alamayacakları nitelikte, diğer bir deyişle, yakın ve genel çevre koşullarından kaynaklanmakta, yönetici ve çalışanlar ise bu ortamlara özveri ve uyum göstermekte zorlanmaktadırlar. Kendi plan ve programlarını düşündükleri gibi gerçek-

leştiremeyen ve dış koşulların zorlamasıyla değiştirmek zorunda kalan görevliler, büyük stres ya da gerilimle çalışmak zorunda kalmaktadırlar (Güçlü, 2001:95).

Bu çalışmada kamu kuruluşlarında görev alan, yoğun iş temposunda çalışan personelin çalışma motivasyonunu azaltan çağımızın hastalığı stresin kaynakları incelenecektir. Literatürde genel olarak stres kaynakları; bireysel, örgütsel, sosyo-kültürel / çevreden kaynaklanan faktörler olmak üzere üçlü bir sınıflandırmada ele alınmaktadır.

Kişisel stres kaynakları

Bireyin kendisi ile ilgili stres kaynakları, onun fizyolojik ve biyolojik özellikleri ile ilgili olabilir. Bunlar; bireyde çeşitli sistem bozuklukları, fizyolojik bozukluklar, salgı bezleri ve hormonol denge düzensizliklerine bağlı olarak ortaya çıkan biyolojik stres kaynakları olabileceği gibi, yaşam koşullarının ağırlığı ve refah düzeyine bağlı olarak gelişen genel ekonomik yetersizlikler, özellikle temel ihtiyaçların karşılanmasında yaşanan sıkıntılar, kişilik özelliklerinin strese yatkın olması gibi, psikolojik stres kaynakları olabilir (Tutar, 2004:205-208).

Bireyin kendi kişiliğinden kaynaklanan kişisel stres faktörleri; dürtüler, acelecilik, mü-kemmeliyetçilik, insanları memnun etmek, çok çalışmak, güçlü olmak, ulaşılması imkansız standartlara yetismeye çalışmak, değişken şartlarda çalışmak, işini kaybetme endişesi, gereğinden fazla sorumluluk üslenmek, çok fazla iş yüklenmek, yaşlanma olarak belirtilmektedir (Tutar, 2004:220-223). Stres ve örgütsel ilişki arasındaki bağ incelendiğinde çalışanların kişiliğinin de bir stres kaynağı olduğunu görmemiz mümkündür. Kişinin çevresini nasıl algıladığı, çevresel değişimlere ve ilişkilere nasıl bir tepki gösterdiği belirli sınırlar içerisinde ilgili kişinin kişiliği ile de ilgilidir. Çalışanın otokratik yapılı biri olması, cinsiyeti, duygusal olarak içe dönük veya dışa dönük bir yapı göstermesi, duygusal açıdan çok çabuk incinmesi, olumsuzluklar karşısında gösterdiği direnç ve genel olarak başarı ihtiyacı, örgütsel yapı içinde birer stres kaynağı olarak karşımıza çıkabilir (Güçlü, 2001:92). Çalışan örgüt içindeki davranışında kişilik ne kadar önemliyse, bireylerin stres kaynaklarından etkilenmesinde de o kadar önemlidir.

Genellikle bireyler, strese eğilimli olma düzeyleri açısından birbirlerinden farklıdır. Çalışanları , strese eğilimleri bakımından sınıflandıracak olursak A Tipi, B Tipi ve Karma Tip kişilik özellikleri olmak üzere üç farklı çalışan kişiliği ortaya konulabilir. A tipi davranış özellikleri; genellikle acele konuşmak, diğer insan-

lar konuşurken acele etmek, hızlı yemek, sırada beklemekten nefret etmek, asla bir şeye yetişmek durumunda olmamak, zamanın elverdiğinden daha fazla etkinlikle dolu bir programa sahip olmak, zamanı boşa harcamaktan nefret etmek, aynı anda bir çok şeyi yapmaya çalışmak, çok yavaş insanlara karşı sabırsızlık, dinlenme, dostluk veya zevk verici şeyler için çok az zaman ayırmaktır.

Örgütlerin çoğu A tipi davranışlar gösteren kişileri ödüllendirmekte ve kendi yöneticilerinden A tipi davranış modellerini benimsemelerini beklemektedir. Bu nedenle de örgütlerdeki pek çok birey, fiziksel ve zihinsel sağlığı pahasına bu özellikleri göstermektedir. B tipi davranış özelliği gösteren bireyler ise, A tipindeki bireylerin tam tersi bir kişilik yapısına sahiptirler. B tipi insanlar, katı kurallardan arınmış ve esnektirler. Zamanı sorun etmezler, rahat ve sabırlıdır. Başarı konusunda aşırı hırslı değildirler. Kolay kolay sinirlenmez ve tedirgin olmazlar. Yaptıkları işten zevk almayı bilirler. İşleriyle ilgili rahatlıkları onlara suçluluk duygusu vermez, sakin ve düzenli çalışırlar. B tipi birey, A tipi bireyin tersine kolay yaşayan bir tiptir. Oldukça açık ve rahattırlar. Zamanla pek ilgilenmezler. Başarı onlara pek fazla bir şey vermez. Başkaları ile yarışa girmezler. Konuşmaları bile daha rahat ve sakin bir tondadır. B tipi birey, kendisinden ve çevresinden emin bir tiptir .

Örgütlerde çalışan bireyler, A ve B tipinin özelliklerini karışık olarak da taşıyabilirler. Bu tip bireylere karma tip denmektedir. Ancak önemli olan, bireyin hangi tipin özelliklerine daha yakın davranışlar sergilediğidir. Amaç, çalışanların kendisine zarar vermeden, işle ve iş ortamındaki diğer insanlarla barışık bir biçimde çalışmasını sağlamaktır (Güçlü, 2001:96-97).

Örgütsel stres kaynakları

Genel olarak; zaman baskısı, kötü çalışma koşulları gibi iş performansını olumsuz etkileyen faktörler, rol hırsı, çatışması gibi örgütsel roller, kariyer geliştirme gibi terfi olamama ve iş gü-

venliği eksikliği, yöneticilerle ya da arkadaşlarla zayıf ilişkiler şeklinde kendini gösteren örgütsel ilişkiler, karar verme süreçlerine düşük katılım gibi kendini gösteren örgütsel yapı ve iklim şartları (Johnson-Cooper-Cartwright, 2005:179) çalışma hayatında karşı karşıya kalınan çok sayıda stres kaynaklarından bazılarıdır. Bu kaynakları; görev, yetke, üretim, gruplaşma, rol ve kültür yapılarına göre sınıflandırarak ele alacağız.

a) Görev yapısına ilişkin stres kaynakları: Örgütün görev yapısı, örgüt işlevlerinin görevlere bölünmesi, bu görevlerin birimlerde bütünleştirilmesi ve birimlerin yönetimini kolaylaştıracak biçimde basamaklandırılması ile oluşur. Görev yapısı, örgütün iskeletidir. Görev yapısına bağlı stres kaynakları aşağıdaki gibi sıralanabilir. (Aydın, 2002:47-54)

Aşırı iş yükü: İki tür iş yükü vardır. Niteliksel iş yükü, yapılabilecekten çok işe sahip olmak biçiminde tanımlanabilir. Kişi işinde uzman olabilir. Ancak zaman baskısı, uzun çalışma saatleri, gerçekçi olmayan teslimat tarihleri, uygun dinlenme aralarının olmaması gibi etkenlerin tümü çalışmada stres tepkisi başlatabilir. Niteliksel iş yükü ise işin zor olması veya gereklilerinin bireyin entelektüel ve teknik yeterliliğini aşmasıdır. İş sürekli dikkati, üst düzeyde karar vermeyi veya karmaşık bilgiyi içerebilir ve bütün bunlar bireyin stresle yüz yüze gelmesine neden olabilir.

İşin sıkıcı olması: Sanayide giderek gelişen otomasyon, insanı makineye bağımlı hale getirmekte ve insanı yaratıcılığını yitirmeye zorlamaktadır. Bu durum çalışanlarda can sıkıntısı ve stres yaratmaktadır. Sıkıntının, geleneksel stres nedenleri olan uzun çalışma saatleri, ağır iş yükleri, baskılı sorumluluklar kadar hatta ondan daha fazla strese neden olduğu ortaya çıkmıştır. Oysa insanın kendi damgasını taşıyan bir ürün yaratama, bu ürünle kendini açıklama ve anlatma isteği yani yaratma gereksinimi vardır.

Ücret yetersizliği: Çalışanların ücrete ilişkin tutumları, birbirinden farklı iki nedene dayanabilir. Bunlardan ilki kazanç sağlama, ikincisi ise, yapılan işin hakkını almanın ödülü olarak doyum sağlama isteğidir. Kazanç sağlama çalışanları işinde daha yaratıcı, devamlı ve tutarlı olmaya yönelten bir etken olarak kendini göstermiştir. Diğer yandan ücret çalışanlar için, örgütün üretimine yaptığı katkının hak edilmiş ödülü ve karşılığıdır.

Yükselme olanağı: Yükselme ve meslekte ilerleme arzusu her insanın içinde vardır. Yeterince ilerleyememe sonucu çalışan kişinin yeteneklerinin gerektiği gibi değerlendirilememesi ve gereken sorumluluğun verilmemesi durumu ortaya çıkar. Bu durumda kişinin çalıştığı işin gerekleri, kişinin kapasitesine oranla daha düşük düzeydedir ve kişi kendisini geliştirme fırsatından yoksun kalır. Bu yoksunluk kişinin giderek işinden doyumsuz olmasına ve stres düzeyinin yükselmesine neden olur.

Çalışma saatlerinin uzun olması: Uzun çalışma saatleri, çalışanların hem fiziksel ve psikolojik açıdan yorulması hem de yaşamın diğer alanlarına ayrılacak zamanın kullanımını olumsuz etkilediği için bireylerde stres yaratır. Özellikle düzensiz iş saatleri, fazla mesai ve vardiya sistemi çalışanları stresle karşı karşıya bırakır.

Çalışma koşulları: Çalışanların içinde bulunduğu çalışma ortamı ve onu etkileyen fiziksel koşullar, bireylerin stresle karşı karşıya kalmalarına yol açan önemli etkenlerdendir. Bu koşullar

ların en uygun düzeye ulaşması, çalışanın moral yapısını etkileyeceği gibi, örgütle bütünleşmesini de kolaylaştırmaktadır. Bu nedenle aydınlatma, ısınma, havalandırma, gürültü ve titreşim gibi fiziksel koşulların çalışanların çalışma temposu ve isteğini artıracak biçimde düzenlenmesi gerekmektedir.

Aydınlatma: Çalışma yerinin yeterince aydınlatılması ile işin daha kolay yapılması ve verimlilik arasında bir ilişki vardır. Örneğin yapılan bir araştırmada, özellikle kontrast görüntülerde ışık şiddetinin artırılması, çalışanların yaşlı ilerledikçe bunun daha da yoğunlaştırılmasını gerektirmiştir.

Isı: Örgütlerde çalışma yerinin her yeri aynı ısıda olmalıdır. Çalışma yerinin sık sık havalandırılması ve normal düzeyde ısıtılması verimi etkileyen ve işe uyarlanmayı kolaylaştıran önemli bir etkidir. Aşırı sıcak bir ortamda çalışmak, genel yorgunluk ve genel performansı azaltıcı bir etki yapmaktadır. Aşırı soğuk bir ortamda çalışmak ise, özellikle el ile yapılan işleri etkilemekte ve ellerin hareket yeteneğini azaltmaktadır.

Gürültü: Aşırı gürültülü ortamlar bireylerde işitme kaybına neden olmaktadır. Gürültü, çalışanların kendinin ve başkalarının seslerini algılamasını önleyen bir maskeleyen işlevi yaratır. Bu durumda iş ortamının gürültüsü, çalışanların normal sesleriyle iletişim kurmalarını engeller. Aşırı gürültü verimlilik ve kendini iyi hissetme duygusu üzerinde olumsuz etkiler yaparak stres yaratır.

b) Yetke Yapısına İlişkin Stres Kaynakları: Bir örgütte üstler, astlarını etkileme gücünü, örgütün yetke yapısından alırlar. Örgütlerin yetke yapıları, çalışanları örgütsel egemenlik altına alma yönünden görev yapısından daha etkilidir. Çalışanlar, çoğu kez, görevin gerektirdiğinden daha çok, yönetimin istediklerini yapmak zorunda kalmaktadırlar. Yönetimin çalışandan istedikleri ise yönetim biçimlerine göre değişmektedir. Yetke yapısına bağlı stres kaynakları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Aydın, 2002:55-58):

Karar verme: Kişileri zorlayan en temel sorunlardan birisi de sürekli değişen olaylar karşısında kararlar verme zorunluluğudur. İnsan organizmasının seçme, sorun çözme ve karar verme yeteneği vardır. Ancak kişinin karar verme gücü, sahip olduğu bilgi ve bu bilgiyi kullanma şansı ve yeteneği ile ilgilidir. Karar süreci, örgütte bir değişiklik yapmak, bir çatışmayı önlemek veya çözmek, örgüt üyelerini etkilemek amacı ile kullanılır. Karar yetkisine sahip olan çalışanlar, karşı karşıya oldukları karar verme durumunda hem kişisel başarı hem de örgütsel verimlilik açısından en uygun seçeneği kararlaştırmak zorundadır. Bu seçim süreci ise önemli bir stres kaynağıdır.

Karara katılma: Kararlara katılma yoluyla çalışanlar, kendilerini etkileyen kararlarda etkin rol oynayabilirler. Katılımın temelinde yatan düşünce, kişilerin kararlara katıldıklarında, verilen kararları benimseyecekleri ve destekleyecekleri gerçeğidir. Karara katılanlar sorunun temelinde yatan gerçekleri daha iyi ve ayrıntılı olarak bileceklerinden kararın niteliği artmış olacaktır.

Yetkilerin yetersizliği: Örgütlerde genellikle az sayıda yönetici, çok sayıda çalışmanı yönetir ve sürekli denetim altında tutar. Burada yetki devrinden özellikle kaçınılırken, sorumluluk alanı oldukça geniş tutulmaya çalışılır. Bu durumda ortaya yetki yetersizliği ortaya çıkar. Bu yetersizlik çalışanlar üzerinde olumsuz etkiler uyandırır ve çalışma isteğini azaltır. Çünkü çalışan, kendisine sorumluluklarını gerçekleştirebilecek kadar yetki verilmesini haklı olarak ister.

Sorumlulukların verdiği endişe: Aşırı sorumluluk en önemli stres kaynaklarından biridir. Bu durum ya kişinin sorumluluklarının çok yüksek olmasından ya da çalışan kişinin sorumluluğu olduğundan daha yüksek algılamasından kaynaklanır. Bu nedenle çalışanların sorumluluklarına ilişkin gerçekçi algılara sahip olmaları gerekir.

Değerlendirmede adaletsizlikler: Örgütlerde çalışanların iki açıdan değerlendiril-

mesi gerekmektedir. Bunlardan biricisi, çalışanın performansının, ikincisinin ise yeterliğinin değerlendirilmesidir. Performans değerlendirmede çalışanın görevini yapma durumu, yeterlik değerlendirmesinde ise çalışanın zeka, yetenek, ilgi ve kişiliği değerlendirilir. Kişilerin hangi ölçülere göre değerlendirildiği belirsiz ise bu durum stres yaratır. Çalışanın örgütteki geleceği, yöneticinin hakkında yapacağı değerlendirmeye bağlı ise ve değerlendirmenin ölçütleri belli değil ise bu durum önemli bir stres kaynağı olmaktadır .

Yöneticilerin teşvik etmemesi: Bir çalışana iş verildiğinde, onu kabulde gösterilen isteksizlik, ya işin gerektiği gibi yapılabileceğinden endişe edildiğini ya da teşvik unsurlarının yokluğunu gösterir. Takdir edilme, manevi yönü ağır basan ve tüm çalışanlar için önemli bir güdülenme kaynağıdır. Yapılan işin beğenilmesi çalışanlara büyük doyum sağlar. Takdir ve teşvik etme, nesnel ölçütlere dayalı ve yansız olarak kullanıldığında çalışanların sevgi ve ilgi ile işlerine sarılmalarında önemli bir rol oynar.

c) Üretim yapısına ilişkin stres kaynakları: Üretim yapısı, örgütün mal veya hizmet üretirken oluşturduğu iş akımıdır. Üretim boyunca çalışanın iş akımı içinde olması ve bu akıma uygun davranması gerekir. İş akımı içinde bir mal veya hizmetin üretiminde, çalışanlar, işin başından sonuna dek, işin niteliğine uygun olarak işbirliği yapıp eşgüdüm içinde çalışmak zorunda kalırlar. Buna kullanılan teknolojinin, makinenin, aracın gerecin gerektirdiklerini de eklemek gerekir. Üretim yapısına bağlı stres kaynakları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Zaman baskısı: Bazı işler, kesin zaman sınırlarına bağlıdır. Bu durum bireylerin kişilik özellikleri veya sorumluluklarını algılama düzeylerine göre önemli ölçüde stres yaratır. Özellikle üst düzey yöneticiler ve belli projeleri tamamlamakla görevli çalışanlar için zaman baskısı son derece önemli bir stres kaynağıdır. Yaşamlarını takvim ve saat ile düzenlemek zorunda kalan bireyler bu baskıyı çok fazla hissetmektedirler (Aydın, 2002:59). Burada stres kaynağı olan objek-

tif zaman olarak nitelendirilen saatle ölçülebilen zamandır. Kaynağı dünyanın güneş etrafındaki hareketleridir. Bu zaman kavramı tüm insanlar için sabit ve aynı olarak gerçekleşmektedir. İşe geliş, gidiş saatleri, randevuların ayarlanması, toplantılarda geçirilen süre, hazırlanan proje ve raporların bitişi gibi faaliyetler objektif zaman ile belirlenir. Bu yönüyle objektif zaman önemli bir stres kaynağıdır (Bayramlı, 2006:6).

İşin özelliklerinden kaynaklanan faktörler: Her işin belli bir sorumluluk ve risk gerektirmesi, onu doğal olarak bir stres etmeni yapar. İşin stres etmeni olmasına çeşitli faktörler etki eder. Bu etmenler, hem bireyden hem de işin niteliğinden kaynaklanan etmenlerdir. Bunlar; ücret düzeyi, kontrol alanı, çalışanların eğitim düzeyi, iş yoğunluğu, iş yükü, işin çok yönlü veya monoton bir iş olması, işten duyulan iş tatmini, işin zihinsel ve bedensel yoğunluğuna neden olması gibi faktörlerdir (Tutar, 2004:228).

Araç-gereç yetersizliği: Çalışılan yerin donanımı da ayrı bir stres kaynağıdır. Kolay ve rahat çalışmayı engelleyen ortamlar, bireylerin verimli ve etkili çalışmasını engelleyerek bir baskı oluşturur. Ergonomik açıdan iyi düzenlenmemiş ortamlar, çalışanların fazladan yorulmalarına neden olmaktadır (Aydın, 2002:59).

Yeteneklerin işin gereklerine uygun olmaması: Çalışanlar her zaman kendi yeterliliklerine ve yeteneklerine uygun olan işlerde çalışma olanağı bulamazlar. Bu durum çalışanların işi kendilerine, kendilerine de işe uygun bulmalarına neden olur. İş ile özdeşleşmeyen çalışanlar sürekli olarak başka bir işe geçmenin arayışı içine girerler. Bu durum çalışanların iş doyumlarını ve verimliliklerini azaltıcı bir etken olduğu gibi önemli stres kaynaklarından birisidir.

Çalışmaların karşılığını alamamak: Çalışan birey eğer gelmeyi istediği bir noktaya ulaşamamışsa düş kırıklığı, büyük bir olasılıkla onun stres içine girmesine sebep olacaktır. Bu durum fazla duygusal çalışanlarda büyük bir stres yaratmaktadır (Aydın, 2002:60).

ç) Kümeleşme yapısına ilişkin stres kaynakları: Kümeleşme yapısı çalışanların kendi aralarında kümeleşmesi sonucunda ortaya çıkar. Birden çok çalışanın bir araya gelecek bir küme oluşturması, bu kümelerin ikincil, üçüncül üyeliklerle birbirine bağlanması, örgüt içinde bir kümeleşme görüntüsünün oluşmasını sağlar. Kümeleşme yapısına bağlı stres kaynakları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

İş ortamında huzursuzluk: İş yerindeki ilişkiler önemli bir stres kaynağıdır. İş ortamındaki bireylerin birbirleri ile olan etkileşimi onları olumlu veya olumsuz olarak etkiler. İşyerindeki ilişkilerini iyi düzenleyemeyen bireyler, kendilerini ve diğer bireyleri olumsuz yönde etkileyerek, kötü iş ortamının oluşmasına yol açarlar. Bu durum ise önemli ve sürekli bir stres kaynağıdır (Aydın, 2002:63).

Örgütsel yapı ve örgüt iklimi: Örgütlerde ait olma duygusunu ortadan kaldıran modern üretim teknolojilerinin ve tekniklerinin gelişmesi ve bunların örgütlerde kullanılması ile birlikte, alışılmış bir çok yöntemin yerine, yenileri ikame edilmiştir. Değişimin rasyonel ve yapay niteliği, örgütlerde bireysel ve sosyal alanda çeşitli gerilimlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Tutar, 2004:235).

Örgütsel kültür: İş çevresindeki ortak değer ve normlara uyum, iş ortamında görüş farklılıkları, moral ve doyum düşüklüğü, değerlendirmede haksızlıkların yapılması, yöneticilerin astları desteklememesi gibi faktörler, örgütsel krizleri tetikleyebilmektedir (Tutar, 2004:236). Örgüt içinde üstler tarafından gerçekleştirilen yeniden düzenlemeler, yenilikler ve değişiklikler, çıkarları ve alışkanlıkları değişen astların üstlerine karşı tutum ve davranışlarını etkilemektedir (Aytürk, 2007:113).

Ast-üst ve iş arkadaşları ile anlaşmazlık: Çalışan kişilerin kendilerini yöneticilerden daha yetenekli ve üstün görmeleri veya yöneticinin çalışanın işinden memnun olmaması ya da yöneticinin kılı kırk yarar olması çalışanlar içinde çatışma, sürtüşme ve gerginlik yaratarak sürekli ve şiddetli bir stres kaynağı olacaktır (Aydın, 2002:63).

Toplumsal desteğin düzeyi: Bir çok araştırmacı, yoğun bir toplumsal çevreye ait olan insanların stresli yaşam olaylarından daha az etkilendikleri, stresle ilgili sağlık sorunlarını daha az yaşadıkları ve stresle daha kolay başa çıktıkları konusunda görüş birliğine varmışlardır. Toplumsal yalıtılmışlık, stres, hastalık ve sıkıcılık etkenleri açısından bir risk etmenidir.

Toplumsal destek ise, strese karşı dirençli olmak için yardım eden önemli bir olgudur. İşyerindeki toplumsal destek, bireyin huzuru için toplumdaki ve ailedeki destek kadar yaşamsaldır (Aydın, 2002:65).

İşyerinde dedikodu yapılması: Kişiler, çalışılan çevrenin fiziksel koşullarına olduğu kadar sosyo psikolojik koşullarına da uymak zorundadır. Çevreye uyum sağlayamayanlar, bazen bunalımlara yol açabilen çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalırlar. Küme dışında bırakılmak, dışarıda kalanın yanlış çözüm yollarına sapmasına neden olabilir.

Bunun sonucu ise, kümedekilerin ters tepkilere yönelmeleri ve karşıt eylemlere geçmeleridir. Gerek küme üyelerinin gerekse küme dışında kalan çalışanların sık sık başvurdukları olgulardan birisi de dedikodudur. Genel olarak dedikodu, geçerli olup olmadığı bilinmeden başkalarına kara çalmak, insanları kötülemek, kınamak, suçlamak amacıyla yapılan konuşmalardır (Aydın, 2002:66).

Yaranma ve dalkavukluğun yarattığı huzursuzluk: Bu tür davranışlar bireylerin tercihleri sonucu ortaya çıkar ve çalışanların birbirlerinin etik dışı davranışlara yöneltmelerine yol açar. Kendisine dalkavukluk yapılan bir yöneticinin, sahip olduğu güç konusunda sağlıklı bir bakış açısına sahip olması ve çalışanların bu tür davranışlarını teşvik edecek ve pekiştirecek yaklaşımlardan kaçınması gerekmektedir (Aydın, 2002:67).

d) Rol yapısına ilişkin stres kaynakları: Rol bir çalışandan örgütteki konumu ile ilgili olarak başkalarının beklediği ve istediği eylem ve işlemlerdir. Her çalışan kendisinden rol bekleyen kişilerden oluşan bir rol takımı vardır. Bunlar örgüt içinden veya dışından kişiler olabilir. Rol yapısına bağlı stres kaynakları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Rol çatışması: Çatışma stresle çok yakın ilişkisi olan bir kavramdır. Çatışma, kişisel amaçlar, gereksinimler veya değerler gibi bo-

lutlarda bireysel bir grup içindeki bireyler veya gruplar arasındaki düşmanca davranışlar veya uyuşmazlıklardır. Böyle çatışmalar bireyde stresi başlatan önemli etkenlerdendir. Rol çatışması olan bireylerde iş doyumunun düşük, işe bağlı gerilimin ise yüksek olduğu görülmüştür (Aydın, 2002:68).

Örgütsel rolden kaynaklananlar: Karar verme, müzakere ve iletişim sürecine katılım eksikliği, bireyin davranışını sınırlandırır ve ait olma duygusunun olmaması, potansiyel bir stres kaynağıdır. Yetki ve sorumluluk denkliği, kişi rol çatışması, yetersiz örgütsel kaynaklar, işin toplumsal düzlemdeki saygınlığı, statü sembolleri, formel ve imformel roller arasındaki çatışma veya rol belirsizliği gibi faktörler, örgütsel rolden kaynaklanan stres faktörleridir (Tutar, 2004:230).

İş gerekleri ile kişilik uyumsuzluğu: Bazen işin gerekleri ile kişilik uyumsuzluğu sorun yaratır. Buna kişi ile rol arasındaki çatışma da denilebilir. Örgüt, bireyden kendi temel değerleri ile çatışacak türde bir rol veya roller beklediğinde ortaya çıkan bir çatışma türüdür. Özellikle çalışanların meslek seçiminde ve işe yerleştirilmelerinde ilgi ve yeteneklerinin dikkate alınmaması bu tür uyumsuzlukların yaşanmasına ortam hazırlar ve stresli bir çalışma düzenine neden olur (Aydın, 2002:70).

Rol belirsizliği: Bu durum çalışanların gerçekleştirdiği görevde bir kesinlik olmadığından veya izlediği işlemler dizisini açık seçik algılayamadığında ortaya çıkmaktadır. Çalışan işindeki rolüne ilişkin yeterli bilgiye sahip değilse, bulunduğu konumun gereklerin, iş arkadaşlarının ve kendinin sorumlulukları ve etkinlik alanı hakkında açıklıktan yoksunsa rol belirsizliği ortaya çıkmaktadır. Son yıllarda yapılan araştırmalarda rol belirsizliği ile can sıkıntısını, yaşamdan zevk almamak işe güdülenmenin düşük olması, işten ayrılma isteği, kaygı düzeyi ve alınganlık arasında doğrudan bir ilişki bulunmuştur (Aydın, 2002:71).

Kariyer geliştirme: Bugünkü uygulamalarda dahi bireylerin ilerlemeleri ve yükselmeleri genellikle bir yönetici tarafından babacıl bir yaklaşımla yapılmakta ve kendilerinin kararı olmaksızın sağlanmaktadır. Bu durum büyük örgütlerde, bireylerin sonraki pozisyonlarının ne olacağı ve ne yapacaklarının bilmelerinin verdiği bir ortamla stres kaynağı olmaktadır (Aydın, 2004:65). Günümüzde hızlı teknolojik değişimler, yeni iş görme yöntemleri, işin öğeleri, beceriler, istihdama yönelik fırsat eşitliği konusundaki toplumsal baskılar ve çalışanların kariyerlerinin yönetiminde daha fazla söz sahibi olmak gibi örgüt içi baskılar, kariyer geliştirme programının önemini artırmıştır. Bu nedenle, çalışanlar, örgüt içinde kariyer olanakları konusunda açık ve net bilgiye sahip olmalıdırlar. Çalışanların uzun vadeli kariyer geliştirme olanaklarını bilmesi, kariyer endişesinden kaynaklanan stresi azaltır (Tutar, 2004:233).

e) Kültürel yapıya ilişkin stres kaynakları: Örgütün kültürel yapısı, çalışanlar için uzun dönemli ve şiddetli olarak yaşanan stres kaynakları ile doludur. Çalışan kültürel yapının gerektirdiği değer ve normlara uyum sağlamakta büyük ölçüde güçlük çekebilir. Bu da önemli bir stres nedenidir. Kültür yapısına bağlı stres kaynakları aşağıdaki gibi sıralanabilir: İş ortamında görüş farklılıkları: Ekip çalışmasının olmadığı, herkesin kişisel davrandığı yardımlaşma ve birlikte sorun çözme yerine kişisel yarışma, kayırma ve güç mücadelesinin hakim olduğu durumlar, önemli bir stres kaynağıdır. Böyle bir durumda kişi kendisini destekleyen, kendisinin de bir parçası olduğunu hissettiği bir ortamda değil, ancak sürekli açık veya gizli olarak mücadele vermesi gereken bir ortamda çalışmak zorunda kalacaktır. Böyle bir ortam kişinin enerjisini iş dışında başka yönlere dağıtır, kişiyi rahatsız edici bir durum yaratarak davranışlarını etkiler (Aydın, 2002:73).

Beşeri ilişkiler: Duygusal içerikten yoksun iletişim, birlikte çalışan insanların tatmin olmalarına ve derinlikli ilişkiler kurmalarına engel olmaktadır. Günümüzün ofis ortamlarında

insanlar, bilgisayar aracılığıyla iletişim kurma disiplini kazacaktır. Hapishanelerin hafifletilmiş haline dönüştürülmüş ofis ortamları, günümüzde enformasyon teknolojisinin özgürleştirici etkileri konusu üzerinde, yoğun tartışmalara ve araştırmalara sebep olmaktadır. Bireyi çalışma ortamında huzursuz eden faktörlerin başında, çalışma koşullarındaki düzensizlikler ve bunların insanın bedensel ve zihinsel bütünlüğünü bir arada yaşamasına imkan vermemesi gelmektedir (Tutar, 2004:232).

İş çevresindeki ortak değer ve normlara uyum: Bireyler bir örgüte girdiklerinde, o örgüt ve üyesi buldukları kümenin ortak değer ve normlarına uyum sağlamak, örgüt üyesi oldukları alt küme ile özdeşleşmek durumunda kalırlar. Birey küme tarafından kendisine öğretilmeye çalışılan örgütsel değer ve normları tümüyle kabul veya ret edebilir. Bu durum bireyin örgüt ve küme ile özdeşleşmesi durumu ile belirlenir. Çalışanın, kümenin değer ve normlarını kabul süresince yaşadığı değer ve normları reddettiğinde yaşayacağını düşündüğü baskı ve sorunlar önemli bir stres nedenidir (Aydın, 2002:74). **Statü düşüklüğü:** Statü, bireyin örgütte oynadığı rolün önemine verilen değerdir. Bireylerin çalışma dünyasında elde etmek istedikleri statü ve başkaları tarafından değer verilme gereksinmesi, toplumsal yapı içerisinde saygınlık kazanma güdüsüyle birleşir. Çalışanların işlerine ilişkin statü algısı düşükse, bu durum stres yaratmakta ve işe ilişkin tutumları olumsuz yönde etkilenmektedir. **Moral ve doyum düşüklüğü:** Moral örgütün amaçları için çalışanları çalışmaya gönüllü kılan ve çalışmalarını sürdürmelerini sağlayan bir durumdur. İşte doyum ise, bir çalışanın işini ya da iş yaşamını değerlendirmesi sonucu duyduğu haz veya ulaştığı olumlu duygusal durumdur. Bir örgütte moral ve doyum düşüklüğü, çalışanlarda devamsızlık, bıkkınlık, kavgacılık, örgüte zarar verme, işi bırakma, savurganlık, yalancı hastalık, kazalar gibi sonuçlar yaratmaktadır (Aydın, 2002:75).

Mobbing: İngiltere'de mob kökünden gelen aşırı şiddete yönelmiş kalabalık anlamındaki

sözcüğün eylem biçimi olan mobbing, birine karşı cephe oluşturma, duygusal saldırıda bulunma, psikolojik terör olarak ifade edilmektedir. İşyerindeki duygusal taciz ve zorbalık olgusu son yıllarda örgüt çalışanlarını olumsuz etkilemekte ve bir stres kaynağı olarak ağırlığını artırmaktadır. Son yıllarda mobbing iş yaşamında çalışma barışını, iş tatminini ve iş coşkusu tehdit etmektedir. Özellikle orta kademe yöneticilerde sıkça yaşanan mobbing saldırganlığı, orta yaş bunalımıyla birlikte gelmektedir. Bu durum bazen sadece duygusal saldırılarla kalmamakta, yöneticiler yasal ve yönetsel yetkilerini kullanarak, çalışanları iş tatmini ve çalışma barışı açısından tehdit etmektedirler (Tutar, 2004:237-238).

Sosyo-kültürel/çevre ile ilgili stres kaynakları

Bugün gündelik yaşamamızda doğal sınırlar olmadığı gibi, işgal edilecek açık alanlar da yoktur. Şu an nerede olursak olalım, başka bir yerde olabileceğimizi bilmekten başka bir çaremiz yoktur. Bu yüzden, bir yerde kalma nedenimiz giderek yok olmaktadır. Toplumlar sanayi sonrası topluma doğru yol alırken, insanlar baş döndürücü bir hızla, farklı yaşam biçimleri arasında gidip gelmektedir. Değerler ve yaşam biçimleri düzeyinde hızla bölünen bir toplum, eski bütünlüyci mekanizmalarından oldukça uzaktır. Böyle bir ortam insanlar için başlı başına bir stres kaynağıdır.

Bireyin yaşadığı genel çevre ile ilgili stres kaynakları, iş hayatı dışındaki stres kaynaklarıdır. Orta yaş bunalımı, aile sorunları, ülke ve dünyada yaşanan ekonomik güçlükler, monoton bir yaşam tarzı, işin bulunduğu çevreye uyumsuzluk, politik hayatın belirsizliği, sosyo-kültürel değişimler, teknolojik değişimler, ulaşım sorunları gibi faktörler, genel çevreyle ilgili önemli stres faktörlerdir. Çalışanların örgüt içinde çalıştıkları çevrenin dışında bir de toplumsal yani genel çevresi vardır. Toplumsal çevrenin çalışanların istediği eylem ve işlemler, çalışanlarla ilgili diğer bireylerin beklentileriyle şekillenir. Birey üzerinde toplumsal bir baskı vardır. Bu

baskı, yasal yollarla olabileceği gibi, gelenek ve göreneklerle de olabilir. Modern dünyanın insanı açısından stres kaynaklarını işe bağlı olup olmaması bakımından ayırmak her zaman kolay olmamaktadır. Çünkü, günümüzde birey, iş, aile ve sosyal çevre üçgeni arasında yaşantısını sürdürmekte, zaman zaman iş hayatını iş dışı yaşantısı etkilemekte veya tersi durumlarla karşı karşıya kalmaktadır. Belirli sorumluluk kademesine gelen kişiler, iş ve aile yaşantısını dengelemek, her iki yaşantıyı da özel bir sosyal ortamda yürütmek zorundadırlar. İş yaşamı ile aile yaşamının gerektirdikleri de kişi üzerinde strese neden olmaktadır. Bireyin günlük yaşantısında karşı karşıya kaldığı toplumsal ve teknolojik değişimlerin, aile ilişkilerini, gün içerisindeki ulaşım sorunlarının ve yaşanan yerin değiştirilmesinin, ekonomik ve finansal koşulların, ülke ekonomisinin gidişatı ve çeşitli ekonomik sorunlar stres kaynağı olmaktadır. Sosyal ve teknik değişimin insanların hayat tarzı üzerindeki etkisi büyüktür. Kalabalık, hareketli ve telaşlı bir hayatın yaşandığı büyük şehirlerde yaşayan insanların iş stresi potansiyelleri artmaktadır.

İş dışı olan ancak bireyi işinde de etkileyen stres kaynakları, genellikle yeni bir çocuğun doğumu, şiddetli geçimsizlik, ekonomik yetersizlikler gibi ailevi olaylar; beklenmedik bir harcama yapmak zorunda kalınması, düşük ücretle çalışmak gibi ekonomik sorunlar ve daha önce uğraşılan bir hobiden vazgeçilmesi ya da kişinin düzenli bir hayat yaşayamaması gibi kişisel ilişkililerdir. Ekonomik yetersizlikler ve ücretlerin düşüklüğü nedeniyle çalışanların ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayamamaları, ilgili kişilerin ikinci bir iş bulup çalışmak zorunda kalmalarına neden olmaktadır. Özellikle gündüz çalışan bireylerin, gece ikinci bir işe devam etmeleri ya da hafta sonları çalışmak zorunda kalmaları, bu bireyler üzerindeki iş baskısını artırmakta doğal olarak da stres kaynakları yoğunlaşmaktadır. Ekonomik nedenlerden dolayı gelecek endişesi yaşayan bireylerdeki stres durumları daha da ileri boyutlara ulaşmaktadır (Güçlü, 2001:98-100).

Stres Türleri

Literatürde stres türleri ile ilgili çerçevesi çizilmiş net ayrımlara dayanan genel stres türlerinden çok dağınık ve bakış açılarına göre sayıları artırılabilen stres türlerine rastlanmaktadır. Şimdi sırasıyla bu stres türlerini ele alalım.

Yapıcı stres: Birey ve örgüt için yapıcı bir eylem yoludur. Güdüleme ile eş anlamlı olarak ele alınmaktadır. Örgütsel açıdan güdüleme, örgüt üyelerinin çalışmaya başlamalarını, çalışmayı sürdürmelerini ve görevlerini istek ve coşku ile yerine getirmelerini sağlayan düzenlemelerin tümü anlamına gelmektedir. Çalışanların belli bir miktarda stres tepkisi içinde olmaları, onların işlerine karşı güdülenmelerini ve performans düzeylerinin yükselmesini sağlayan bir güçtür. Ancak stres miktarının artması tam tersi bir etki yapmaktadır.

***Yıkıcı stres:** Çalışanların ve örgütlerin işlevlerini yerine getirmemelerine yol açar. Orta düzeyde stresin verimliliği artırmasına karşılık, aşırı yüksek düzeydeki stres çalışanların fiziksel ve zihinsel sistemini bozar ve aşırı yüklenmesine neden olur. Yoğun stres altındaki birey, devamsızlık, devir, hata yapma, kazalar, doyumsuzluk ve performans düşüklüğü gibi tepkiler gösterir (Aydın, 2002:105).

***Uzun süreli stres:** Olağanüstü olaylara tepki veren vücudun yanı sıra, taleplerin birikmesi ve hayat biçimindeki değişiklikler de uzun dönemde stres oluşturabilir. Gündelik dilde bu stres biçimi kronik ya da damla damla stres olarak tanımlanmaktadır. Böylesi bir stresin kaynakları arasında uzun yıllar evden işe, işten eve gidip gelmeyi ya da insanı tatmin etmeyen bir işte sıkışıp kalma sayılabilir (Hargreaves, 1998:17).

***Olumlu stres:** Her stres olumlu yada kötü değildir. Aynı zamanda olumlu stres ya da iyi stres de vardır. Bu tür strese canlanma/uyanma da denir. Canlanma özellikle iş hayatında beceriye ve iş görme gücüne yardımcı olan bir coşku, enerji ve şevk anlamına gelmektedir. Etkili bir

şekilde işimizi tam anlamıyla başarabilmek için bir miktar enerji ve hevesin olması gereklidir. Bu canlanma, uyanma hissine sahip olunmazsa, uyuşuk, güçsüz bir görünüm içinde çevreyle olan bağlantılar kesilir.

***Olumsuz stres:** En basit anlamıyla, fazlasıyla canlanma, uyanma demektir. Olumsuz ya da fazla stres etkinliği, yeterliliği artırmak bir yana kişisel sağlığı ve esenliği tehdit eden iş görme gücüne ve verimliliğine zarar veren sonuçlara yol açar. Sıkıntı ve kaygı duymak kesinlikle çalışma gücünü ve yeteneğini etkiler (Klarreich, 1999:15).

***Ölçülebilir stres:** Yapılan bir araştırmada İngiltere'de yaşanan stresin, işçi işveren anlaşmazlıklarından on kat daha pahalı olduğunu göstermiştir. Her gün 250.000'den fazla kişi kalp krizleri, davranış bozuklukları, kronik kalp yetmezliği ve alkole bağlı rahatsızlıklar gibi stresin yol açtığı hastalıklar nedeniyle işe gelmemekte, stres işverenlere hastalık sigortası bağlamında yılda 7-9 milyar pounda mal olmaktadır (Hargreaves, 1998:9).

***Ölçülemeyen stres:** Stresin bazı zararlarını ölçmek zordur. İşyerinde stresin neden olduğu verim kaybı, ya da azalan yaratıcılık nedeniyle elde edilemeyen kazancı ölçmek çok zordur (Hargreaves, 1998:9).

***İşlevsel stres:** Günlük yaşamımızda olumlu olan aktivitelerin getirdiği güçlüklerden kaynaklanır. Sınavlara hazırlanma, üniversiteyi kazanarak şehir değiştirme, yeni bir işe başlama, duygusal bir ilişkiye başlama gibi süreçler, tatlı bir stres yaşanmasına yol açar.

***İşlevsel olmayan stres:** Uyum sağlama-mız gereken ancak hoş olmayan durumlarda yaşanır. Aileden birinin ya da kendimizin hastalık durumu, ölüm, problemlili ilişkiler (Aydın, 2002:5) stresin istenmeyen sonuçları ile karşı karşıya kalmamıza yol açar.

***İş ahlâkı kaynaklı stres:** Bireyin ahlâk ve standartları çalıştığı örgütün ahlâk ve standart-

larından farklı olduğundan ortaya çıkar. Bireyin ahlâki standartları örgütün ahlâki standartlarından veya örgütün ahlâki standartları bireyinkinden yüksek olabilir. Bunlardan biri gerçekleştiğinde iş ahlâki kaynaklı stres ortaya çıkar (Katrınlı vd.; 1995:131).

***Görev kaynaklı stres:** Örgütün görev yapısı, örgüt işlevlerinin görevlere bölünmesi, bu görevlerin birimlerde bütünleştirilmesi, birimlerin yönetimini kolaylaştıracak biçimde basamaklandırılması ile oluşur. Görev yapısı, örgütün iskeletidir (Aydın, 2002:46). Bu sürecin tamamı, süreç içerisinde yer alan aktörler üzerinde olumlu ya da olumsuz stres kaynağıdır.

***Östres/Distres:** Östres doğru fikirler veren iyi streştir ve kişilerin motivasyonunu etkiler. Distres ise negatif ve zararlıdır, kişilerde dert ve hastalıklara sebep olur (Conlow, 1999:153).

***A tipi stres:** A tipi kişiliklerde görülür. 1950'lerin başında Meyer Friedman isminde bir kardiyolog, kronik kalp rahatsızlıkları alanında araştırmalar yaparken belirli kişilik ve davranışlara sahip olan bazı kişilerin benzer sağlık sorunları olduğunu fark etti. Bu araştırmada temel olarak, bazı bireylerin diğerlerine göre kalp hastalığı geçirmeye daha yatkın olduğu görülmüştü. Araştırmaya göre çeşitli kalp hastalıkları olan kişilerin benzer davranış şekilleri vardı.

Bu gözlemler sonucu ortaya çıkan A tipi davranış, en kısa şekliyle iş yerinde ya da herhangi bir yerde olabildiğince çok getiri elde edebilmek için durmaksızın çabalayan ve mücadele eden kişinin hislerini ve davranışlarını içerir. Ve kişi bunu yaparken yoluna çıkan her şeye ve herkese meydan okumasını öngörür (Klarreich, 1999:16).

A tipleri genellikle başarıya yöneliktir ve yarışmayı severler. Başarmak için çalışırken daha çok saldırgan ve sabırsız bir tavır sergilerler. Sanki zamanla savaşır gibi çalışırlar. Kendi kendileriyle, iş arkadaşlarıyla ve hatta tüm dünyayla ve yaşamla mücadele halindedirler. Dünyaya ve yollarına çıkan herkese karşı kızgındırlar.

Bu öfke ve düşmanca hisler her an alevlenebilir (Klarreich, 1999:17).

***B tipi stres:** B tipi kişiliklerde görülür. Bu kişilik arzuları ya da başarıma istekleri olmayan tipler olarak tanımlanmıştır. Güçlü bir başarıma isteği duymazlar. Suçluluk hissi duymadan rahatça dinlenebilirler. Diğer bireylere eğlenme ve zevk alma amacıyla katılırlar, yarışmak, galip gelmek ya da karşı tarafı yere sermek düşüncesi onlarca önemli değildir. Kendi sınırlamalarını ve kısıtlamalarını bilirler ve bunu kabullenebilirler. İstedikleri şeyi elde etmek için gayret gösterirler, ama bunu tutkuya ya da çılgınlığa dönüştürmezler.

Diğer insanların tepkilerine karşı aşırı hassas değillerdir. Zeki ve istekli görünürler ve gelecekları konusunda planları yavaş yavaş yaparlar. Kısa vadeli amaçları incelerler, ama uzun vadeli olanakları da düşünebilirler. Sonuçlara hemen ulaşmaya çalışmazlar (Klarreich, 1999:26).

Sonuç

Günümüzde örgütsel ortamdan kaynaklanan stresin olumsuzlukları çok açık olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumun iş verimliliğine olan olumsuz etkisinden dolayı gerek kamu kuruluşları gerekse özel sektör, bu tür strese çözüm bulabilmek için yoğun çaba harcamaktadırlar (Reynolds ve Brinner, 1994:3).

Genel olarak kişiler ve örgütler üzerinde stresin içsel ve dışsal etkileri görülebilmektedir. İçsel etkilerde baş ağrısı çekmek, sinirli olmak, tedirgin olmak dışsal etkilerde ise bir şeyler atıp fırlatmak, öfkeyle titreme, ağlamak gibi durumlarla karşılaşılır. Ancak bu genel etkilere rağmen, her insanın benzer durumlarda benzer stres kaynaklarına karşı farklı davranışlar sergileyebileceğini de unutmamak gerekir (Arikewuyo, 2004:5).

Stresin kişiler üzerindeki etkilerini fizyolojik, psikolojik ve davranışsal etkiler şeklinde ele alacağız: *Stresin fizyolojik etkileri: Bugün yaygın hastalıkların çoğu, mikropların, virüsle-

rin, zararlı maddelerin veya her türlü dış etkinin yarattığı aksaklıklardan çok, strese uyum gösterme eksikliklerinden kaynaklanmaktadır. Bugün birçok rahatsızlığın stresle olan ilişkisi farklı biçimlerde ortaya konabilmektedir. Bireylerin gerek fizyolojik, gerekse psikolojik farklılıkları, stresten değişik ölçülerde ve şekillerde etkilenmeye yol açmaktadır. Ancak kişinin fiziksel ve psikolojik açıdan zayıf yönü, sürekli olarak stres karşısında tehlike altında olduğunun kesin bir göstergesidir (Tutar, 2004:251-252). Yüksek seviyedeki stres, fiziksel olarak; yüksek kan basıncı, yüksek seviyelerde kolesterol ile ilişkili olmasının yanında kalp rahatsızlıklarına ve ülsere neden olmaktadır (Pekkaya, 2004:3).

*Stresin psikolojik etkileri: Stresin ortaya çıkardığı fizyolojik etkilere karşı organizma, bazı duygusal tepkiler göstererek, strese başa çıkmaya çalışır. Her hangi bir uyarıcı, kişinin yaşam alanına bir mücadele gibi yorumlanırsa, bu kez yaşanan duygu, genellikle öfke ve kızgınlık olacaktır. Uyarıcıların ya da denge durumundaki değişiminin, bir kayıp gibi yorumlandığı durumlarda yaşanan duygu, özellikle karamsarlık veya depresyondur. Bu duyguların kendileri de, duygusal dengenin bozulmasına yol açtıkları için, başlı başına stres kaynağıdır. Stres sonucunda bireylerde ortaya çıkan psikolojik rahatsızlıklar, endişe, depresyon, uygunsuzluk ve psikolojik yorgunluktur (Tutar, 2004:251-252).

Yüksek seviyelerdeki stres, asabilik, endişe ve depresyon ile ilişkilidir. İnsan üzerindeki etkisi onun ruh halindeki ve duygularındaki değişimlerde görülebilir. Bilhassa iş performansı açısından değişiklikler, bireysel güvenin azalması, karar verme ve dikkat toplamada yetersizlik ve iş tatminsizliği (Pekkaya, 2004:3) şeklinde görülür.

*Stresin davranışsal etkileri: Strese yönelik davranışsal tepkiler aktif ve pasif davranışlar olarak iki şekilde incelenmektedir. Aktif davranışlar, genellikle stres oluşturucu etmene yöneliktir ve onu ortadan kaldırmayı amaçlar. Savaşmakla ilgili tepkiler bundandır. Pasif dav-

ranışlar ise, kaçmakla ilgili davranışları içerir. Pasif davranışlar, stres ortamında bir süre için uzaklaşıp, enerji toplamayı ve daha sonra dönüp, stres oluşturucu faktörü ortadan kaldırmayı içeriyorsa, yararlı olabilir (Tutar, 2004:251-252). Burada stresin davranışsal etkileri; iştahsızlık veya oburluk, uykusuzluk, alkol ve sigara içiminde artış ve uyuşturucu ilaç alışkanlığı gibi (Pekkaya, 2004:3) olumsuzluk şeklinde kendini göstermektedir.

Stresin yukarıda sayılan etkileri, örgütsel ortamda iş verimliliğini doğrudan etkilemektedir. İş stresinin örgütsel ve bireysel açıdan negatif sonuçları bulunmaktadır. Bundan dolayı çok sayıda örgütsel ve bireysel müdahale araçlarıyla stresin olumsuz etkilerini azaltmak mümkün olabilmektedir. Örgütsel yapı ve rolden kaynaklanan stresi azaltmak için alınabilecek bazı tedbirler olarak; yeni amaçlar oluşturmak, duygusal destek sağlamak, sosyal programlar oluşturmak ve danışmanlık hizmetleri sunmak sayılabilir. Bunlar bireyin duygusal ve psikolojik yönden gelişmesini sağlayan çalışmalardır (Tutar, 2004:243).

Görüldüğü gibi iş yaşamında stresin örgüt üzerinde etkisi genel olarak, performans düşüklüğü, iş kazalarının artması, işe devamsızlık, işten ayrılma ve örgütsel faaliyetlerde süreci bütünlük içinde kavrayamamaktan kaynaklanan yabancılaşma gibi durumlar olarak belirtilmektedir (Tutar, 2004:244). Stres, çalışanların verimliliklerini özellikle zihinsel ve duygusal yeteneklerini ortaya koymalarını olumsuz yönde etkilemektedir. İş gücü devir hızının ve devamsızlığın en önemli nedenidir.

Birey çalıştığı ortamda iş tatmini bulamaması durumunda, öncelikle işe devamsızlık sonra da işten ayrılma gibi bir yol seçebilir. Bu durumda nitelikli elaman ve verimlilik kaybına neden olabilir. Stres ayrıca örgütte bireysel çatışma ve gruplar arası çatışmaya da yol açabilmektedir. Bu nedenle örgütlerde önemli düzeyde performans düşüklüğü görülür.

Stres altında karar almada optimal noktanın belirlenmesi endişe ve performans düzeyi arasındaki ilişkiye bağlıdır. Stresin çok yüksek olması durumunda panik, çok düşük olması durumunda ise probleme gereken dikkatin verilmemesi gibi bir ortam söz konusudur. Bu nedenle doğru karar alma açısından aşırı stresin yanı sıra, tamamen stresten uzak olmak ta istenmeyen bir durumdur. En yüksek başarı, stres düzeyinin gittikçe artarak, en yüksek performans düzeyini yakaladığı noktadadır (Tüz, 2004:106).

Bundan dolayı stresin kendine göre yararları olduğunu da unutmamak gerekir. Stres kişileri önemli bir şahsiyet olarak gösterir. İnsanlar sizin kadar stresli birinin çok zor ve önemli işlerle uğraştığını düşünür. İnsanlarla mesafeli olunmasını sağlar. Bu kadar iş arasında, kimseye fazla zaman ayırmak beklenemez. Sorumluluktan kaçmanızı sağlar; belli ki daha fazla iş üstlenmeyecek kadar meşgul olduğunuz izlenimi verir.

Stres aynı zamanda performansınızı düşürerek, başarılı olma riskinizi ortadan kaldırır. Böylelikle bazı alanlarda bir psikolojik yükten kurtulursunuz. Ayrıca insanlar stres sayesinde otoriter tarzlarını geçerli kılarlar. "Ne diyorsam onu yap" şeklinde otoriter tarz, stresli ortamlarda dışa vurulur (Baltaş, 2002:50).

Bireyi etkileyen stres faktörleri çoğaldıkça hangi faktörün daha çok kişiyi etkilediği ve bunun sonucu önemli olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Bu yüzden de stresin ölçümü önem kazanmıştır. Eğer stres ölçülmezse, sonuçları da tartışılmaz. Stresin birey üzerindeki etkisini anlayabilmek için stresi ölçmek gerekir. Stres ölçümü ile bilinen bir stres yapıcı ile karşılaşan kişinin gelecekteki davranışını veya durumunu tahmin etmek amaçlanır. Gelecekteki bir olayı veya durumu tahmin için kullanılan ölçeğin ise geçerli ve güvenilir olması gerekir. Performans testleri, fizyolojik ve biyolojik değişimler yoluyla stres ölçümü, hayat olayları tablosu kullanımı stres ölçüm yöntemleri arasında sayılabilir (Taşlıyan-Güven, 2006:209).

Stresin etkilerinin ve mevcudiyetinin ölçümü sırasında kısır stres döngüsünde bulunulup bulunulmadığının da belirlenmesi gerekir. Kısır stres döngüsünde kişi bir kere çarpık düşünmeye alışınca, bu onu rahatsız edici duygulara, yetersiz ve etkisiz tepkilere mahkum eder. Eğer işyerinde pek de önemli olmayan olayların sağlığını ve esenliğini tehlikeye attığını düşünüyorsa, büyük bir olasılıkla klasik stres haline ya da stres döngüsüne gireceğini düşünür. Önce panik ya da kaygı duyguları uyandıran gerçekçi olmayan düşüncelere dalar. Bu da beceriksiz ya da uygun olmayan davranışlara yol açar. İşinde böylece daha da mantıksızca düşünmeye başlar. Tabii bu düşünceler kişiyi ümitsizliğe ve sıkıntıya sokar. Ümitsizlik ve kaygı, davranışları etkiler, kişi gittikçe daha yetersiz ve etkisiz kalmaya başlar. Bu durumda direnç gösterdikçe daha saçma ve anlamsız düşünceler üretilir. Böylece düşüncelerden duygulara, davranışlara ve tekrar düşüncelere aynı döngüyle devam edilir (Klarreich, 1999:52).

- Özellikle örgütlerde stres ve etkileri ölçülürken, aşağıdaki sorulara cevap aranmalıdır: (Thompson, 1998:138).
- Ağır fiziksel çaba gerektiren bir işte mi çalışıyorsunuz?
- İşinizde potansiyel güvenlik ve sağlık tehlikesi var mı?
- Katı zaman sınırlaması olan görevler yerine getirmek zorunda mısınız?
- Üzerinizde yapabileceğiniz daha fazla iş olduğunu mu düşünüyorsunuz?
- İşte sıkılıyor musunuz?
- Sık sık üstleriniz ve astlarınızın sizi anlamadıkları hissine kapılıyor musunuz?
- İşinizde terfi ihtimalinin düşük olduğunu mu düşünüyorsunuz?
- İşyeriniz dışında herhangi bir yer de mi olmayı mı tercih edersiniz?
- Çalıştığınız yerdeki olayların kontrolünüz dışında geliştiğini mi düşünüyorsunuz?
- Yaptığınız işin karşılığını tam olarak alamadığınızı mı düşünüyorsunuz?

KAYNAKÇA

ADAIK, John-Talbot ADAIK; Zaman Yönetimi, Çev. Bengi Güngör, Öteki Yayınevi, Ankara, 1999.

ARIKEWUYO M. Olalekan; "Stress Management Strategies Of Secondary School Teachers in Nigeria", Educational Research, Vol. 46, No. 2, Summer 2004.

AYDIN, İnyet Pehlivan; İş Yaşamında Stres, Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2002.

AYDIN, Şule; "Örgütsel Stres Yönetimi", Dokuz Eylül Ün., Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.6, S.3, 2004.

AYTÜRK, Nihat; Yönetim Sanatı, Etkili Yönetim ve Yöneticilik Becerileri, Nobel Yay., Ankara, 2007.

BALCI, Ali; Örgütsel Gelişme-Kavram ve Uygulama, Pegem A Yay., Ankara, 2000.

BALTAŞ, Zuhâl; Verimli İş Hayatının Sırrı: Stres, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002.

BAYRAMLI, Ü. Ünver; Zaman Yönetimi, Nobel Yayın, Ankara 2006.

CAN, Halil; Organizasyon ve Yönetim, Adım Yay., Ankara, 1992.

CONLOW, Rick; Yönetimde Mükemmellik, Çev. Can İnkizler, Alfa Yay., İstanbul, 1999.

ERGENELİ, Azize-M. Baha KARAN; "Strese Eğilimli Olmak Bakımından Bazı Bilişsel Alışkanlıklar İle İş Performansı İlişkisi", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 30, S.4, Aralık 1997.

ERTEKİN, Yücel; Stres ve Yönetim, TODAİE Yay., Ankara, 1993.

GÜÇLÜ, Nezahat; "Stres Yönetimi" G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 21, Sayı 1 2001, s. 91-109.

GÜNEY, Salih; "Stres ve Stresle Başa Çıkma", Yönetim ve Organizasyon, Ed. Salih Güney, Nobel Yay., Ankara, 2001.

HARGREAVES, Gerard; Stresle Baş Etmek, Çev. Ali C. Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul, 1998.

JOHNSON, Sheena-C. COOPER-S.CARTWRIGHT; "The Experience of World Related Stress Across Occupations", Stress Management, Emerald Insight Staff, Emerald Group Pub. Ltd., USA, 2005.

KATRİNLİ, Alev-Ö. ÖZMEN-Y.ARBAK; "Belediyede İş Kaynaklı Stres", Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri, II. Cilt, TODAİE Yay., Ankara, 1995.

KLARREICH, Samuel; Stresiz Çalışma Ortamı, Çev. Bengi Güngör, Öteki Yayınevi, Ankara, 1999.

PALMER, Stephen-DRYDEN, Windy; "Stress Management: Approaches And Interventions", British Journal of Guidance & Counselling, Vol. 22, Issue 1, Feb. 1994.

PEKKAYA, Hakan; Stres Yönetimi, Sinerji, Kara Harp Akademisi, Y. 1, S.9, Kasım 2004.

REYNOLDS, Shirley-BRINNER, Rob; Stress Management At Work: With Whom, For Whom And To What Ends?" British Journal of Guidance & Counselling, V. 22, I.1, Feb 94.

TAŞLIYAN, Mustafa- M. GÜVEN; "Stres ve Stres Yönetimi", Çağdaş Yönetim Araçlarından Seçmeler, Ed. M. Ş. Şimşek-S.Kırgır, Nobel Yay., Ankara, 2006.

THOMPSON, Brand Lee; Üstün Performans Geliştirme, Yeni Yöneticinin El Kitabı 2, Hayat Yay., İstanbul, 1998.

TUTAR, Hasan; Kriz ve Stres Yönetimi, Seçkin Yay., Ankara, 2004.

TÜZ, Melek V.; Kriz Yönetimi, İşletmelerde Uygulama İçin Temel Adımlar, Alfa Yay., İstanbul, 2004.

YAYLACI, Gaye Ö. - Gülser KÖKSAL; "Kuruluşlarda Stresle Başa Çıkma Yolları", <http://www.euvakif.org/gundem/bulten35.doc> (20.10.2007).

AKRAN ŞİDDETİNE ALTERNATİF BİR YAKLAŞIM: KARAKTER EĞİTİMİ

Doç. Dr. Metin Pişkin

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi

Giriş:

Teknolojik gelişmelerin baş döndürücü bir hızla geliştiği ve insanın hayatını kolaylaştırdığı günümüzde, buna paralel olarak insani ve ahlaki değerlerin erozyona uğradığı dikkati çekmektedir. Belki de bunun bir sonucu olarak düzgün karakterli, erdemli bireyler yetiştirmesi beklenen okullarda tam tersine şiddet eğilimleri artmakta, akranlarına, öğretmenlerine ve ebeveynlerine saygısız davranan, toplumsal kuralları ihlal eden, kendisine ve başkalarına kolaylıkla zarar verebilen, suça eğilimli gençlerin sayısında her geçen gün bir artış gözlenmektedir.

Okullarda, meydana gelen şiddet olaylarının diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de son yıllarda arttığı, özellikle 2000'li yıllardan itibaren medyanın gündemine daha sık geldiği dikkati çekmektedir.

Oysa okulların temel sorumluluklarından biri, öğrencilere, istenmeyen davranışlardan ve modellerden arındırılmış bir çevre sunmaktır. Üstelik okulda asayişin sağlanması ve öğrencilerin kendilerini güvende hissetmeleri, okullarda eğitim etkinliklerinin sürdürülebilmesinin de ön koşullarından biridir (Öğülmüş, 1995).

Bu yazıda önce şiddetin tanımı, türleri, sonuçları ve nedenleri üzerinde durulacak, ardından karakter eğitimine yer verilecektir.

Şiddetin Tanımı

Şiddet son yıllarda dünyanın pek çok ülkesinde, üzerinde en çok konuşulan olgulardan biri olmasına karşın, tanımı konusunda anlaşmazlıklar halen sürmektedir. Literatür incelendiğinde birbirine benzeyen ve farklılaşan çeşitli tanımların yapıldığı görülmektedir. Ancak bu yazıda bu tanımlardan en kapsamlısı olan Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımına yer verilmektedir: Dünya Sağlık Örgütü şiddeti aşağıdaki biçimde tanımlamaktadır (WHO, 2011):

“Şiddet, fiziksel ya da psikolojik gücün bireyin kendisine, başka birine, bir gruba ya da topluluğa karşı yöneltilen, yaralama, ölüm, psikolojik zarar, gelişim bozukluğu ya da yoksun bırakmaya yol açma olasılığı büyük olan eylemlerin bilinçli olarak gerçekleştirilmesi ya da bu eylemlerde bulunmakla tehdit edilmesidir”.

Şiddetin Türleri

Her ne kadar akran şiddeti ve akran zorbalığı tanımları arasında farklılıklar bulunsun da, söz ve eylemler bakımından aralarında bir fark bulunmamaktadır. Bu nedenle şiddete ek olarak akran zorbalığı konusunda yapılan sınıflandırmalara da burada yer verilecektir.

Şiddet ya da akran zorbalığı çerçevesinde değerlendirilen davranışlar geniş bir alana yayılmaktadır ve bu davranışlar araştırmacılar tarafından farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Bunlar arasında ilk sınıflandırma Olweus (1993, 1994) tarafından, akran zorbalığı kapsamında yapılmıştır. Bu eylemler vurma, itme, tekme atma, dürtme vb. şekilde fiziksel olabildiği gibi tehdit etme, alay etme, sataşma ve isim takma gibi sözel de olabilmektedir. Ayrıca, bu tür eylemler dışlama ve kasıtlı olarak grubun dışına itme biçiminde de ortaya çıkabilmektedir. Fiziksel ve sözel zorbalık, kurbanı yönelen açık saldırıları içermesi ve gözlenebilirliği nedeniyle,

Olweus tarafından “doğrudan zorbalık”, dışlama ve kasıtlı olarak bir grubun dışına itme ise, “dolaylı zorbalık” olarak tanımlanmıştır.

Diğer bir sınıflandırma ise Maynard ve Joseph (2000) tarafından yapılmış ve akran zorbalığı davranışları dört boyutta ele alınmıştır. Bunlar, “fiziksel zorbalık”, “sözel zorbalık”, “toplumsal manipülasyon” ve “kişisel eşyalara saldırı”dır. Toplumsal manipülasyon, incitmek ya da zarar vermek amacıyla bir kişinin toplumsal ilişkilerini bozmaya yönelik eylemleri ifade etmektedir. Mynard ve Joseph, akran zorbalığının bu türünün başka araştırmalarda dolaylı, toplumsal ya da ilişkisel zorbalık olarak tanımlanan boyutlarla örtüştüğünü belirtmektedir. Diğer bir boyut olan kişisel eşyalara saldırıya, hedef çocuğun eşyalarına kasıtlı olarak zarar verilmesi, bu eşyaların izinsiz alınması veya çalınması gibi davranışları kapsamaktadır.

Hawker ve Boulton (2000), 1978-1997 yıllarını kapsayan yirmi yıl içinde gerçekleştirilen akran zorbalığı konusundaki araştırmaları inceledikleri meta-analiz çalışmasında akran zorbalığının “dolaylı”, “ilişkisel”, “fiziksel”, “sözel” ve “genel” olmak üzere beş grupta toplandığını saptamıştır.

Türkiye’de Pişkin (2010) ve Pişkin ve Ayas (2011) tarafından yapılan çalışmalarda çocuklar için zorbalık türleri fiziksel zorbalık, sözel zorbalık, dışlama-yalnızlaştırma, söylenti çıkarıp yayma ve bireyin mal ve eşyalarına zarar verme şeklinde sınıflandırmıştır. Ayas ve Pişkin (2011) tarafından ergen öğrenciler üzerinde yapılan sonraki bir çalışmada ise yukarıda sıralanan zorbalık türlerine cinsel zorbalık bölümü de eklenmiştir.

Yukarıdaki sınıflandırmalara ek olarak, son yıllarda şiddet konusunu yoğun bir biçimde gündemine alan Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO, 2011) sınıflandırmasına da yer vermek yararlı olabilir. Dünya Sağlık Örgütü'nün şiddeti aşağıda yer alan üç ana başlıkta sınıflandırmaktadır:

Kendine Yöneltilmiş Şiddet: Bu şiddet türünde, şiddete başvuran ve şiddetin mağduru olan kişi aynı kişidir. Bu şiddet türü kendi kendine zarar verme ve intihar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Kişiler Arası Şiddet: Bu şiddet türü, kişiler arasında yaşanan şiddettir ve kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan biri, aile ve yakın kişilerle ilgili ve genellikle evde yaşanan şiddet, diğeri ise toplumda tanıdıklara ya da yabancılarla yönelik olan şiddettir. Kişiler arası şiddet, doğası itibarıyla fiziksel, cinsel ve psikolojik olabilmektedir.

Kollektif Şiddet: Bu şiddet türü geniş gruplar arasında yaşanan şiddettir ve kendi içinde sosyal, ekonomik ve politik olmak üzere üçe ayrılır. Kollektif (toplu) şiddet, planlı ve belirli bir sosyal amaç çerçevesinde oluşturulmaktadır. Bu şiddet organize gruplarca gerçekleştirilen nefret suçları, terörist saldırı ve suç örgütlerince yapılan suçları kapsamaktadır.

Türkiye'de Pişkin ve diğerleri (2011) tarafından lise öğrencileri üzerinde yapılan kapsamlı bir çalışmada okullarda öğrenciler arasında yaşanan şiddet olayları aşağıdaki biçimde sınıflandırılmaktadır:

Fiziksel şiddet:

- Ateşli ve patlayıcı silahlarla (tabanca, kuru sıkı vb.) saldırma ya da korkutma.
- Kesici aletlerle saldırma veya korkutma (bıçak, muşta, tornavida, maket bıçağı vb.).
- Kafaya vurma, enseye vurma.
- Tokat atma, yumruk atma.
- Herhangi bir cisimle (sopa, cetvel vb.) vurma.
- Tekme atma, çelme takma.
- Omuz, dirsek, kafa atma, başını duvara veya sıraya vurma.
- Isırma.
- Oyun alanını terk etmeye zorlama.
- Oturacağı yere rahatsız edici bir cisim koyma.

- Kulak çekme.

Sözel Şiddet – Alay Etme:

- Bedensel özellikleriyle (boyu, kilosu, diş yapısı, saç, ten rengi vb.) alay etme.
- Dış görünüşüyle (giysisi, gözlüğü vb.) alay etme.
- Konuşma tarzı, aksanı ya da şivesiyle alay etme.
- Adı ya da soyadıyla dalga geçme.
- Küçük düşürücü isimler (lakaplar) takma.
- Küfür etme.
- Kaba ve çirkin sözlerle (aptal, geri zekâlı, ezik vb.) hitap etme.
- Sözel olarak tehdit etme.

Dışlama – Dedikodu Yapma:

- Oyuna ve çeşitli etkinliklere almama.
- Grup dışına iterek yalnızlığa terk etme.
- Görmezden gelme, yok sayma (konuşmama, sorularına yanıt vermeme vb.).
- Diğer öğrencilerin de konuşmasını ve arkadaşlık yapmasını engelleme.
- Arkadaşlarını kendisine karşı kıskırtarak aralarının bozulmasına çalışma.
- İftira atma.
- Hakkında çeşitli yerlere çirkin yazılar yazma.
- Haksız yere şikâyet etme (öğretmene, müdüre vb.).

Mağdurun Parasını Alma, Kişisel Eşyalarına Zarar Verme:

- Eşyalarını ya da yiyeceklerini zorla alma.
- Kantinden zorla bir şeyler ismarlatma.
- Para ya da eşyalarını çalma.
- Eşyalarına kasıtlı olarak zarar verme (yırtma, kırma, atma, vb.)
- Defter ya da kitaplarını karalama ya da üzerlerine kötü şeyler yazma.
- Baskıyla telefonuna kontör yükletme.
- Ödünç alınan para ya da eşyayı geri vermemeye.

Cinsel Şiddet:

- Cinsel amaçlı dokunma.
- Cinsel içerikli sözlerle sarkıntılık yapma.
- Cinsel anlamı olan hareketler (el, kol, göz hareketi vb.) yapma.
- Cinsel konularda rahatsız edici konuşmalar yapma.
- Cinsel çağrışımı olan sözcüklerle hitap etme.
- Cinsel içerikli söylentiler çıkarma ve yayma.
- Birinin giysilerini (etek, eşofman vb.) isteği dışında açma.
- Birileri hakkında cinsel içerikli duvar yazıları yazma.
- Şiddet ve Zorbalığın Olumsuz Etkileri.

Araştırmalar, gerek şiddete ve zorbaca davranışlara uğramanın gerekse bu kapsamdaki eylemlerde bulunmanın şiddetin tarafları üzerinde ciddi bedensel, ruhsal ve toplumsal sağlık sorunları doğurabildiğini ortaya koymaktadır.

Okulda yaşanan şiddet olayları bazı öğrencilerin hafif yaralanmasına neden olduğu gibi zaman zaman mağdurların ateşli ve kesici aletlerle ciddi biçimde yaralanmalarına ve kalıcı hasarlara da neden olabilmektedir. Örneğin 29 ilden seçilen 193 okulda yürütülen bir çalışmanın sonuçlarına göre 2006 yılının ilk beş ayında Türkiye’de okullarda çıkan olaylarda ülke çapında 14 öğrencinin yaşamını yitirdiği, 104 öğrenci ile 3 öğretmenin yaralandığı rapor edilmektedir (Avcı, 2010).

Literatürde şiddetin fiziksel sonuçlarına ek olarak depresyon, kaygı bozukluğu gibi pek çok ciddi psikolojik travmalara da neden olabileceği rapor edilmektedir. Örneğin 2007 yılında A.B.D.’de gerçekleştirilen bir araştırmaya göre, son bir ay içinde okulda yaşanan şiddet olayları nedeniyle kendilerini güvende hissetmedikleri için en az bir gün devamsızlık yapan lise öğrencilerinin oranının %5.5 olduğu belirtilmektedir (CDCP, 2008).

Rigby (2002, 2003), akran zorbalığının ilişkili olduğu sağlık problemlerini dört kategoriye toplamaktadır. Bunlar, “düşük psikolojik sağlık”, “düşük toplumsal uyum”, “psikolojik

rahatsızlık” ve “fiziksel rahatsızlıktır”. Bunlardan ilki, mutsuzluk, düşük özsaygı, kızgınlık ve üzüntü gibi gerçekte psikolojik rahatsızlık olmayan ancak hoş gitmeyen psikolojik durumları içermektedir. İkincisi, okulu sevmeme, okula devamsızlık, yalnızlık ve yalıtılmışlık gibi kişinin toplumsal çevresine karşı duyduğu hoşnutsuzluğu ifade etmektedir. Üçüncüsü, ilk iki kategoridekinden daha ciddidir ve yüksek kaygı düzeyi, depresyon ve intihar düşüncelerini içermektedir. Sonuncusu ise, tıbben tanısı konmuş fiziksel hastalık belirtilerini içermektedir. Psikosomatik belirtiler bu grupta değerlendirilebilir.

Kochenderfer-Ladd ve Skinner (1996), anaokuluna yeni başlayan öğrencilerle yaptıkları okulun ilk yılını kapsayan boylamsal bir çalışmada, zorbalığa maruz kalmanın okula uyumla ilgili bazı sorunların habercisi olduğunu saptamıştır. Bu araştırmada anaokuluna yeni başlayan çocukların akranlarının zorbalığına uğradıktan sonra daha fazla yalnızlaştığı ve okula gitmek istemedikleri, ayrıca mağduriyet sistematik hale geldikçe uyum sorunlarının da arttığı görülmüştür.

Zorbalığa maruz kalan öğrencilerin diğer öğrencilere göre daha kaygılı, yalnız ve güvensiz oldukları ve özsaygılarının daha düşük olduğu belirtilmektedir (Olweus, 1993). Seals ve Young (2003) tarafından yapılan araştırmanın sonuçları, zorba ve kurban olarak sınıflandırılan öğrencilerin depresyon düzeylerinin zorba ya da kurban olmayan öğrencilere göre daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Aynı çalışmada, zorba, kurban ve katılmayan gruplar arasında özsaygı açısından anlamlı bir fark bulunmamış olmakla birlikte, zorba grubun özsaygı düzeyinin en yüksek, kurban grubun ise en düşük olduğu saptanmıştır.

Türkiye’de Pişkin ve Ayas (2005a) tarafından lise öğrencileri üzerinde yapılan benzeri bir çalışmada akran zorbalığına maruz kalan çocukların diğer çocuklara oranla anlamlı biçimde daha utangaç, daha içedönük ve özsaygılarının daha düşük olduğu saptanmıştır.

Hawker ve Boulton (2000) tarafından yapılan meta analiz çalışmasında, zorbalığa maruz kalan öğrencilerin depresyon, yalnızlık, genel ve toplumsal kaygı düzeylerinin zorbalığa maruz kalmayan öğrencilere göre daha yüksek; genel özsaygı düzeylerinin ise daha düşük olduğu görülmüştür. Toplumsal olarak yeterli olma, akranlar tarafından kabul görme, iyi toplumsal ilişkilere sahip olma gibi özellikleri içeren toplumsal benlik kavramı boyutunda ise, akran zorbalığına maruz kalan öğrencilerin maruz kalmayan öğrencilere göre kendilerini daha olumsuz değerlendirme eğiliminde oldukları görülmüştür.

Bu konuda diğer bir çalışma Juvonen, Graham ve Schuster (2003) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada, yüksek depresyon, toplumsal kaygı ve yalnızlık bakımından en sorunlu grubun kurbanlar olduğu, onları sırasıyla zorba-kurban ve zorbaların izlediği bulunmuştur. Ek olarak, öğretmen bildirimleri, kurbanların zorba ve zorba-kurbanlara göre daha fazla üzüntü ve kaygı yaşadıklarına, zorba-kurbanların ise en fazla tartışma ve kavga çıkarma gibi davranışsal sorunlar yaşadıklarına ve zorba-kurbanlar başta olmak üzere üç grubun da okul ve arkadaşlarıyla ilişkilerinin kopuk olduğuna ilişkin bulgular elde edilmiştir. Aynı çalışmada, zorba çocukların davranışsal sorunlarının daha fazla olmasına karşın, psikolojik açıdan en güçlü ve arkadaşları arasında en yüksek konuma sahip grup olduğu, kurbanlarınsa, duygusal sorunlar yaşadıkları ve akranları tarafından dışlandıkları görülmüştür.

Okullarda tıpkı akran zorbalığına uğrayan öğrencilerin olduğu gibi şiddete uğrayan çocukların da fiziksel, bilişsel, sosyal ve psikolojik gelişimi olumsuz etkilenmektedir.

Bireylerin yaşamış oldukları şiddet olayları bazen ruh sağlıklarının ciddi düzeyde bozulmasına da neden olabilmektedir. Kumpulainen, Rasanen ve Puura (2001), şiddet olaylarına şiddet uygulayan ve mağdur olarak karışmış öğrencilerin psikiyatrik yardıma başvurma olasılıklarının yüksek olduğunu belirtmektedirler.

Şiddete maruz kalan bireylerin intihara daha eğilimli oldukları, depresif duygu durumu, altını ıslatma, uykusuzluk, mide ve baş ağrılarından yakındıkları bildirilmiştir.

İngiltere'de 8-9 yaşlarında 3000 öğrenci ile yapılan genel sağlık taramasında, şiddete maruz kalan öğrencilerin %4'ünün uyku sorunları yaşadığı, %2'sinin altını ıslattığı, %4'ünün genellikle üzüntülü olduğu ve %2'sinin baş ve karın ağrısı çektiği saptanmıştır. Şiddete uğrama sıklığı arttıkça sağlık problemlerinin de arttığı görülmüştür (School Bullying and Common Health Symptoms, 1996)

Şiddet ve zorbalık olaylarının bireyler üzerindeki olumsuz etkileri sadece okul yıllarıyla sınırlı kalmayıp daha sonraki yıllarda da devam etmektedir. Okul yıllarında yaşanan bu olayların olumsuz etkilerinin sadece kurbanlar üzerinde değil, bu tür yaşantılarda yer alan herkesi olumsuz biçimde etkilediği belirtilmektedir. Smith, Singer Hoel ve Cooper (2003) tarafından 40 yaş civarındaki yetişkinlerle yapılan çalışmada, okul yıllarında zorbalığa uğrayanların, zorbalığa uğramayanlara göre işyerlerinde daha fazla zorba davranışlara hedef oldukları saptanmıştır.

İskandinav ülkelerinde yapılan bir araştırmada, okul yıllarında şiddet ve zorbaca eylemlerde bulunan öğrencilerin yetişkinlikte de yasal olarak suç sayılan eylemlere karıştıkları bulunmuştur. Örneğin Olweus (1993) 6-9. sınıf öğrencileri arasında zorba olduğu saptananların %60'ının 24 yaşına gelene kadar en az bir kez, %35-40'ının ise en az üç kez bir suçtan dolayı mahkemelik olduklarını belirlemiştir. Bank (1997) okullarda yaşanan şiddet ve zorbaca davranışlara uğrayan öğrencilerin akademik ve sosyal yeteneklerini yeterince kullanamadıklarını öne sürmüştür.

Okulda zorbaca davranışlara uğramanın olumsuz etkileri öğrencilerin okul çalışmalarını da olumsuz etkilemektedir. Pek çok araştırmada, zorbalığa uğrayan öğrencilerin okuldaki etkinliklere motive olamadıkları, devamsızlık

yaptıkları ya da okula isteksiz bir şekilde devam ettikleri ortaya konmaktadır (Perry ve diğ, 1998; Olweus, 1993; Eslea ve Smith, 1994).

Amerika Birleşik Devletlerinde 8. sınıf öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırma, şiddete uğrayan öğrencilerin %7'sinin zorbalardan yüzünden ayda en az bir kez okula gitmediklerini ortaya konmaktadır (Banks, 1997). Ayrıca Batsche ve Knoff (1994) zorbalığa uğrayan öğrencilerin diğer öğrencilerce dışlanma riski taşıdığını altını çizmektedir.

Okullarda yaşanan şiddet olayları bireyin ruh sağlığını da olumsuz etkileyebilmektedir. Koç ve diğerlerinin (2006) yapmış oldukları çalışmada şiddete maruz kalan öğrencilerin %35.7'sinin ruh sağlığının bozulduğu, %38.1'inin ise bozulmaya başladığı belirtilmektedir.

Şahin ve Beyazova (2001) şiddetle karşılaşan çocuklarda çeşitli sakatlıkların ortaya çıkabileceğini, kırıklar, beyin kanamaları ve iç organ yaralanmaları sonucu ortopedik sorunlar yaşanabileceğini; felçler, havale, zeka özürlü ve çeşitli organ yetersizlikleri görülebileceğini belirtmektedir. Hatta bu hasarların çok ağır olması durumunda ölüm dahi ortaya çıkabilmektedir.

Okullarda yaşanan şiddet, okul iklimi üzerinde olumsuz sonuçlar üretirken, öğrencilerin akademik performanslarını da olumsuz etkilemektedir (Koç ve diğerleri, 2006).

Piskin (2010) tarafından ilköğretim, Pişkin ve Ayas (2005b) tarafından lise öğrencileri üzerinde yapılan araştırmalarda, zorbalığa uğrayan öğrencilerin önemli bir bölümünün okul sevgilerinin azaldığı, zorba öğrenciler yüzünden okula gitmekten korktukları saptanmıştır. Pişkin ve arkadaşları (2011) tarafından yaklaşık 10.000 lise öğrencisi üzerinde Türkiye örneklemini esas alınarak yapılan kapsamlı bir çalışmada, öğrencilerin 27.6'sının şiddeti, okullarında çok ciddi, %25.3'ünün ise orta derecede ciddi bir sorun olarak algıladıkları, öğrencilerin %37.5'inin okullarında meydana gelen şiddet olaylarından çok rahatsız oldukları, yine öğrencilerin %21.4'ünün

şiddet uygulayan öğrenciler yüzünden okul sevgilerinin çok azaldığını belirttikleri saptanmıştır. Yukarıda özetlenen araştırma bulguları, şiddet ve zorbaca davranışların hem bu davranışları yapan hem de bu davranışlara maruz kalan öğrencilerin sosyal, psikolojik akademik ve sağlık gelişimlerini olumsuz etkilediğini ve bu etkilerin okul yıllarıyla sınırlı kalmayıp hayatın ilerleyen yıllarında da sürdüğünü ortaya koymaktadır.

Oysa okulda çocukların fiziksel, psikolojik ve gelişimsel bakımdan tehlikelerden ve zararlı şeylerden korunması gerekir. Kuşkusuz okulda sadece öğrenciler değil, aynı zamanda okulun bütün personelinin kendilerini güvende hissetmeleri önemlidir. Bu nedenle okullar, şiddet ve zorbalık sorunu ile bilinçli bir biçimde nasıl mücadele edilmesi gerektiğini bilmek zorundadırlar.

Şiddetin Nedenleri

Gençleri şiddete iten nedenlerin neler olduğu konusunda farklı görüşler ortaya atılmaktadır. Batılı ülkelerde yapılan araştırmalarda ileri sürülen nedenler arasında şunlar sayılmaktadır: Şiddetin televizyonlarda yer alması, bozuk aile yapısı, sefalet, yoksulluk, yetersiz eğitim imkânları, anne-babası çalışan çocukların evde yalnız başına kalması, çocuk istismarı, aile içi şiddet, boşanmış aileler, zayıf duygusal ve zihinsel gelişim, madde kullanımı, çeteleşme (Edwards, 2001).

Şiddetin okulun yapısından kaynaklanan nedenleri arasında ise genellikle şunlar sayılmaktadır: Mekânsal olarak küçük bir okulda kalabalık sayıda öğrencinin olması, adil olmayan keyfi kuralların konması, kuralların net olmaması, öğrencilerin konulan kurallara inanmaması, yönetici ve öğretmenler arasında konan kurallar ve bu kurallara uymayan öğrencilere verilecek cezalar konusunda anlaşmazlığın olması, öğretmenlerin ceza vermeye eğilimli olması, öğrencilerin kendilerini okulda yabancılaşmış hissetmesi, istenmeyen öğrenci davranışlarının öğretmenler tarafından görmezden gelinmesi,

okulda notlara aşırı önem verilmesi, derslerde okutulan içeriğin öğrenciler tarafından alakasız ve anlamsız bulunması, okulun ekipman ve kaynaklarının yetersiz olması (Gaustad, 1992).

Türkiye'de Pişkin ve arkadaşları tarafından (2011) 9564 lise öğrencisi üzerinde 12 şehir ve 59 ayrı lisede yapılan bir araştırmada öğrencilerin şiddete başvurma nedenleri konusunda öğretmen ve öğrencilerin görüşlerine başvurulduğunda farklı yanıtların alındığı görülmüştür. Bu araştırmada öğretmenlere göre öğrencilerin şiddete başvurmalarının en büyük nedeni ailedir. Onlara göre çocuklar temelde şiddeti ailede öğrenmektedirler. Bunu sırasıyla yazılı ve görsel basın ile filmlerde şiddete yer verilmesinin özendirici etkisi, öğrencilerin kendilerini kanıtlamak için şiddete başvurması, toplumsal çevre, saldırgan kişilik, derslerde başarısızlık, kız-erkek ilişkilerinde yaşanan sorunlar, arkadaş çevresi ve çeteleşme izlemektedir. Aynı araştırmada şiddetin mağduru olan öğrenciler kendilerinin şiddete uğrama nedenleri konusunda aşağıdaki nedenleri sıralamaktadırlar:

Tablo 1: *Şiddete Uğrayan Öğrencilerin Bunun Nedenleri Konusundaki Görüşleri*

(N=9564)	(%)
Nedenini bilmiyorum	35,0
Kıskanıldığım için	18,8
Farklı görüldüğüm için	11,2
Daha küçük ve güçsüz olduğum için	10,2
Farklı davrandığım için	9,3
Kışkırtıcı davranışlarda bulunduğum için	5,2
Hak ettiğim için	3,7
Diğer	6,8

Bu araştırmada ayrıca, öğrencilere, neden bazı öğrencilerin diğerlerine şiddet uyguladığı sorulmuştur. Elde edilen bulgular Tablo-3'de yer almaktadır.

Tablo 2: *Öğrencilerin Şiddet Uygulama Nedenleri*

(N=9564)	(%)
Gösteriş yapmak, ilgi ve dikkat çekmek için	44.0
Güçlerini kanıtlamak için	34.6
Kıskandıkları için	27.5
İntikam almak için	24.4
Farklılıkları kabullenemedikleri için	20.8
Başkaları da onlara şiddet uyguladığı için	16.9
Evlerinde şiddet gördükleri için	15.6
Eğlenceli olduğunu düşündükleri için	14.5
Başkalarını incitmekten zevk aldıkları için	14.2
Nedenini bilmiyorum	13.9
Şiddet içerikli film ve dizileri izledikleri için	13.6
Adalet duygusu olmadıkları için	10.6
Diğer	4.3

Not: Birden çok seçenek işaretlenebilmektedir.

Karakter Eğitimi

Bu yazının önceki bölümlerinde şiddetin tanımı, türleri, sonuçları ve nedenleri üzerinde durulmuştu. Bundan sonraki bölümlerinde ise şiddeti önlemede karakter eğitiminin alternatif bir çözüm olup olamayacağı sorusuna yanıt aranacaktır.

Şiddet gibi kapsamlı bir konuda çok değişik yöntemlerin denenmesi normaldir. İlgili literatür incelendiğinde, şiddetin tanımında olduğu gibi, okulda yaşanan şiddete ve yıkıcı davranışlara karşı ne yapılması gerektiği konusunda da farklı yaklaşımların olduğu görülmektedir. Örneğin bu yaklaşımlardan bazıları rahat ve insan-

çil bir yaklaşımı benimserken, bazıları katı disiplin ve katı yaptırımlar uygulamanın daha etkili olduğunu öne sürmektedirler. Bazıları daha çok önleme stratejilerine, bazıları müdahale stratejilerine odaklanmaktadır. Yine bazıları daha çok yönetsel ve asayiş sorunlarına, diğerleri psikolojik süreçlere ağırlık vermektedirler (Pişkin, 2008).

Bu yazının sınırları içerisinde, şiddetin önlenmesinde kullanılacak tüm tekniklere yer verilmeyecek, sadece karakter eğitiminin ve öğrencilere değerler kazandırmanın önemine vurgu yapılacaktır.

Neden Karakter Eğitimi?

Okulun başarılı ve üretken öğrenciler yetiştirmek gibi akademik misyonu yanında, güçlü moral değerlere sahip, olumlu davranışlar sergileyen iyi vatandaşlar yetiştirme görevi de vardır. Bu nedenle okullar kendi sivil değerlerinin yanında, içinde buldukları çevrenin ortak değerlerinin de (örneğin dürüstlük, saygı, nezaket, sorumluluk vb.) kazanılması ve pekiştirilmesi için çaba göstermelidir. Bu süreçte sadece şiddete

başvuran ya da şiddet riski taşıyan potansiyel öğrenciler değil, tüm öğrenciler iyi bir karakter eğitiminden geçirilmelidir. Başarılı bir okul, öğrencileri arasında kaynaştırıcı ortak değerler ve inançlar yaratabilen okuldur. Karakter eğitimi bir bakıma bu değerlerin yaratılması ve öğretilmesi çabasıdır.

Karakter eğitimi konusuna daha ayrıntılı girmeden önce karakter teriminin ne anlama geldiğini vermekte yarar vardır. Karakter terimi farklı disiplinlerde farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Örneğin biyolojide “Bir türün bireylerinin sahip olduğu biçim, renk, büyüklük, yapı özellikleri” anlamında kullanılan karakter, felsefede “Bireyin kendi kendine egemen olmasını, kendi kendisiyle uyum içinde bulunmasını, düşünüş ve hareketlerinde tutarlı, sağlam kalabilmesini sağlayan özellikler bütünü” olarak tanımlanmaktadır. Eğitim Terimleri Sözlüğünde ise “Belli ahlak ölçülerine göre değerlendirilen kişilik”, “Bir organizmanın belirgin yönü ya da yönleri” ve “Bir şeyi benzerlerinden ayıran temel özellik” olarak tanımlanmaktadır (TDK Büyük Türkçe Sözlük).

Okulun başarılı ve üretken öğrenciler yetiştirmek gibi akademik misyonu yanında, güçlü moral değerlere sahip, olumlu davranışlar sergileyen iyi vatandaşlar yetiştirme görevi de vardır. Bu nedenle okullar kendi sivil değerlerinin yanında, içinde buldukları çevrenin ortak değerlerinin de (örneğin dürüstlük, saygı, nezaket, sorumluluk vb.) kazanılması ve pekiştirilmesi için çaba göstermelidir. Bu süreçte sadece şiddete başvuran ya da şiddet riski taşıyan potansiyel öğrenciler değil, tüm öğrenciler iyi bir karakter eğitiminden geçirilmelidir. Başarılı bir okul, öğrencileri arasında kaynaştırıcı ortak değerler ve inançlar yaratabilen okuldur. Karakter eğitimi bir bakıma bu değerlerin yaratılması ve öğretilmesi çabasıdır.

Josephson Etik Enstitüsü (2012) ise karakteri, kişiliğin tecrübe, öğrenme ve sosyalizasyon süreçleri kanalıyla öğrenilmiş boyutu olarak tanımlamıştır. Kuşkusuz karakter öğrenilen şeylerin tamamı olmayıp, bir bakıma bireyin sosyal ve kişilerarası durumlarda nasıl davranması gerektiğini öğrenmesidir. Karakter konusunda hemen hemen tüm kuramcılarının birleştiği ortak nokta, karakterin ilgi, duygu ve tutumlar gibi geçici değil, görece kalıcı ve durağan bir özelliğinin olmasıdır.

Karakter Eğitimi ve Komşu Kavramlar

Karakter eğitimi, kişisel gelişimi sağlamaya dönük öğrenme ve öğretim süreçlerinin pek çok boyutunu içine alan şemsiye bir kavram niteliğindedir. Bu şemsiyenin içine “moral değerler kazandırma”, “sosyal ve duygusal öğrenme”, moral-ahlak eğitimi”, “yaşam becerileri eğitimi” gibi pek çok komşu kavramı yerleştirmek mümkündür. Bu anlamda karakter eğitimi çok boyutlu, içine pek çok kavramın girebileceği, farklı açılardan yaklaşılabilecek bu nedenle tanımlanması da pek kolay olmayan bir kavramdır.

Karakter eğitiminin bir bakıma moral eğitim, sivil eğitim ve karakter gelişiminin çeşitli boyutlarını hedeflediği söylenebilir. Moral eğitimi, bireysel ve toplumsal olarak doğru ve yanlış standartların nasıl geliştiğinin etik ve ahlaki boyutları üzerine odaklanır. Sivil eğitim okulda ve toplumda demokratik süreçlere aktif katılım imkânlarını sağlamaya çalışır. Bu çerçevede öğrencilerin demokrasinin prensipleri ve değerini içselleştirmelerini ve gerek okullarında gerekse sosyal çevrelerinde kendi sivil haklarını kullanmalarını ve bu konudaki sorumluluklarını yerine getirmelerine destek olur. Bu çerçevede öğrencilerin gerek okulda dersler aracılığıyla gerekse müfredat dışı etkinlikler aracılığıyla demokratik bir toplumda iyi bir vatandaş olmanın gereklerini öğrenmeleri ve bu gereklilikleri hayata geçirmeleri beklenir.

Karakter gelişimi bir bakıma sosyal ve sivil eğitimin moral boyutunu oluşturur. Toplumun

temel değerlerinin okulda ve toplumda gelişmesi ve pekiştirilmesi işlevini görür.

Karakter eğitimine önem veren bir okulun, kendi temel değerlerini belirlemesi ve belirlenen bu ortak değerlerin tüm okul personeli, öğrenciler, veliler, hatta toplumsal çevre tarafından hayata geçirilmesi beklenir. Kuşkusuz hangi ortak değerlerin kazandırılmasına karar verme sürecinde taraflar arasında uzlaşma sağlanma zorunluluğu vardır ki bu durum bazen kolay olmayabilir.

Karakter eğitimi kapsamında öğrencilerde geliştirilmesi planlanan özelliklerinin sınıf, spor salonu, laboratuvar, oyun alanı, kantin gibi okulun tüm mekânlarında uygulanması ve öğrenciler tarafından içselleştirilmesi gerekir. Belirlenen bu davranış özelliklerinin sadece öğrenciler tarafından değil, tüm okul personeli, veliler, hatta kantin çalışanları ve okul servisi sürücülere tarafından da sergilenmesi gerekir. Karakter eğitimi çalışmaları kapsamında öğrencilere kazandırılması planlanan değerlerin neler olması gerektiği konusu pek de kolay olmayabileceğinden söz edilmişti. Çünkü kimin değerlerinin, hangi değerlerin kazandırılması gerektiği konusunda anlaşmazlıklar çıkabilir. Bazı yazarlara göre okulda öğretilmesi kararlaştırılan değerlerin çocuğun evde öğrendiği aile değerleri ile çatışma olasılığı vardır. Ancak değerlerin kararlaştırılma sürecinde tüm tarafların görüşleri alınarak uzlaşma ile karar verilmiş ise okulun değerlerinin ev değerleri ile çatışmaması beklenir.

Wynne ve Ryan (1997) karakter eğitimini programlarını başarıyla uygulayan okullarda istenmeyen öğrenci davranışlarından dolayı disipline verilen öğrenci oranlarının çok az olduğunu, okula devamın arttığını, okulu terk eden öğrenci sayısının çok az olduğunu ve standart başarı testlerinde daha yüksek başarılar elde edildiğini belirtmektedir. Kuşkusuz öğrencilerin kendilerini güvende hissettikleri, gerekli desteği aldıkları okullarda okula devam oranlarında bir artış olduğu gibi öğrencilerin okul başarılarında da artış olması beklenir.

Gençler arasında suç işleme oranının her geçen gün arttığı ve insanların kendilerinden başkasını pek de düşünmediği günümüzde, karakter eğitimcileri gençlere sadece kendilerini değil, aynı zamanda başkalarını da düşünme sorumluluğu kazandırmaya çalışmaktadır. Bu anlamda aileler çocuklarının içinde bulunduğu arkadaş gruplarını ve sosyal ortamlarını yakından izlemeli ve onların karakter gelişimlerine yardım edecek uygun ortamlarda büyümelerine destek olmalıdırlar.

Şiddeti Önlemede Karakter Eğitiminin Önemi

Okullarda yaşanan şiddet olaylarının önlenmesinde sağlıklı bir okul ortamının oluşturulması kaçınılmazdır. Böyle bir ortamın yaratılmasında karakter eğitiminin önemini ortaya koyan pek çok çalışma vardır (Beane, 2005; Miller, Kraus ve Veltkamp, 2005).

Gençler arasında suç işleme oranının her geçen gün arttığı ve insanların kendilerinden başkasını pek de düşünmediği günümüzde, karakter eğitimcileri gençlere sadece kendilerini değil, aynı zamanda başkalarını da düşünme sorumluluğu kazandırmaya çalışmaktadır. Bu anlamda aileler çocuklarının içinde bulunduğu arkadaş gruplarını ve sosyal ortamlarını yakından izlemeli ve onların karakter gelişimlerine yardım edecek uygun ortamlarda büyümelerine destek olmalıdırlar.

Sirotnik'e (1990) göre zamanımızın hatta tüm zamanların en önemli problemi bireylerin ve toplumun karşılıklı olarak çıkarlarını ve haklarını gözetecek temel moral, manevi ve ahlaki prensiplerin oluşturulamamış olmasıdır. Ona göre toplumun tüm üyelerine bu moral prensipleri kazandırmakla aynı zamanda öğrenciler arasında yaşanan şiddet içerikli söz ve eylemleri de ortadan kaldırmak mümkündür. Öğrenciler kendilerini bu değerlerin benimsendiği bir toplumun üyesi olarak gördüklerinde sosyal sorum-

luluklarının gereğini yerine getirerek istedik yönde davranacaklardır.

Moral değerleri benimsemiş bir toplumda insanların bir birini anlaması, empati, şefkat ve merhamet göstermesi beklenir. Böyle bir toplumda insanlar ihtiyaç duyduklarında gerekli desteği diğerlerinden alacaklarını düşünüp, kendilerini yalnız ve çaresiz hissetmeyeceklerdir. Koşulsuz sevginin var olduğu ve bir birine destek olma sorumluluğuna sahip toplumlarda "bana dokunmayan yılan bin yaşasın" anlayışının tam tersine acı çeken birilerinin varlığı tüm toplumu rahatsız edecektir. Böyle bir anlayışın hâkim olduğu bir okulda şiddeti önlemek de kolay olacaktır. Okulda şiddete uğrayan öğrencilerin kendilerini genellikle, yalnız, yardımsız ve dışlanmış hissettikleri düşünüldüğünde, üyelerinin bir birilerine yardım ettiği bir okul ortamında mağdurlar kendilerini çaresiz hissetmeyeceklerdir. Edwards'a (2001) göre moral değerleri gelişmiş topluluklar sadece üyelerine yardım sunmakla kalmamalı, aynı zamanda onların kişisel özgürlüklerine de fırsat tanmalıdır.

Okul Şiddetine İlişkin Risk Faktörleri ve Alınabilecek Koruyucu Önlemler

Öğrencileri okul şiddetine karşı koruyabilmek için okul çağı çocuklarının sahip oldukları olası riskleri ve bu riskleri elimine edebilecek olası koruyucu faktörlerin neler olabileceğini bilmek önemlidir. Miller, Kraus ve Veltkamp

Neredeyse tamamen sınav endeksli bir eğitim sisteminin gerek okul, gerekse veliler tarafından benimsendiği, sınavlarda elde edilecek yüksek puanların en önemli değer olarak benimsendiği ülkemizde karakter eğitiminin ikinci plana itildiği dikkati çekmektedir. Batıda olduğu gibi ülkemizde de şiddet ve istenmeyen öğrenci davranışlarının nedenleri arasında karakter eğitime ve değerler kazandırmaya önem verilmemesinin payı vardır. Nitekim şiddet eylemlerinde bulunan öğrencilerin aile ve okul değerlerinin bozulduğu ve moral değerlerinin zayıfladığı dikkati çekmektedir.

(2005) okul çağı çocuklarını bekleyen risk faktörleri ile bu risklere karşı alınabilecek koruyucu etmenleri karakter eğitimi kapsamında dört grupta toplamaktadır. Bunlar: 1) akran çevresi,

2) okul çevresi, 3) aile çevresi ve 4) toplumsal çevre. Sözü edilen bu riskler ile bu riskleri ortadan kaldıracabilecek koruyucu faktörler aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 3: Şiddete İlişkin Risk Faktörleri ve Koruyucu Faktörler

ÇEVRELER	RİSK FAKTÖRLERİ	KORUYUCU FAKTÖRLER
Arkadaş Çevresi	<ul style="list-style-type: none"> • Duygusal problemler • Zevk ve istekleri erteleyememe • Saldırganlık • Duyum arayışı 	<ul style="list-style-type: none"> • Otoriteye saygı • Sorumluluk • Bağımsız düşünme • İletişim becerileri
Okul Çevresi	<ul style="list-style-type: none"> • Aile desteğinin olmayışı • Düşük başarı beklentisi • İşlevini yapamaya aile • Okulun sorumluluk üstlenmemesi 	<ul style="list-style-type: none"> • Şefkat, destek • Sosyal beceriler • İşbirlikçi öğrenme • Öğretmen/öğrenci ilişkileri
Aile Çevresi	<ul style="list-style-type: none"> • Sorunlu, istikrarsız aile yapısı • Aile / evlilik çatışmaları • Ebeveyn istismarı/ihmal • Disiplin eksikliği 	<ul style="list-style-type: none"> • Olumlu çocuk-ebeveyn ilişkisi • Destek, sevgi, muhabbet • Davranışlara ilişkin yüksek beklentiler • Disiplin ve kuralların konulması
Toplumsal Çevre	<ul style="list-style-type: none"> • Fakirlik, çaresizlik • Başarı oranı düşük ve okuldan ayrılma oranı yüksek bir okul • Olumlu rol modeli eksikliği 	<ul style="list-style-type: none"> • Güven veren rol modeli • Yetişkinlerin sorumluluk üstlenmesi ve yardım ilişkilerini kurması • Saygı

Değerler Kazandırma

Batıda pek çok eğitimci, okulda ve sınıfta değerlerin öğretilmediğinden, bilinçli ya da bilinçsiz ihmal edildiğinden şikâyet etmektedir (Peterson ve Skiba (2000). Ülkemizde de ilkokuldan, hatta okul öncesi eğitimden başlanarak, her okulun öğrencilerinden beklediği davranışlara işaret eden kendi değerler listesini oluşturması ve bu değerleri öğrencilerine kazandırması gerekir. Olumlu davranışlardan oluşan bu değerleri, başta okul personeli olmak üzere tüm öğrencilerin benimsemesi beklenir. Bu değerlerin uygulanması ve pekiştirilmesinde öğretmenler ve ailelerin rolü büyüktür. Belirlenen değerlerin pekiştirilmesi için okulun dikkat çeken yerlerine yazılması, okul bülten ve varsa dergilerinde yer alması, velilere iletilmesi ve sık sık gündeme getirilmesi gerekir. Anderson (1999) karakter eğitimini altı temel etik değere dayandırmıştır. Bunlar:

Dürüst ve Güvenilir Olmak: Hile yapmamak, doğru şeyler yapacak cesarete sahip olmak, iyi isim bırakmak, aile, arkadaş ve ülkeye bağlı olmak.

Saygılı Olmak: Başkalarına saygı duymak, farklılıklara tolerans göstermek, kibar olmak, kötü dil kullanmamak, başkalarının duygularına duyarlı olmak, başkalarını korkutmamak, vurmamak ve incitmek.

Sorumluluk Sahibi Olmak: Yerine getirilmesi gereken sorumlulukları yerine getirmek, her zaman yapabileceklerinin en iyisini yapmaya çalışmak, oto kontrolü geliştirmek, kendi kendini disipline etme alışkanlığı kazanmak, bir harekette bulunmadan önce düşünüp sonuçlarını hesaba katmak, seçenekleri iyi muhasebe etmek.

Adil Olmak: Kurallara uymak, paylaşım duygusunu geliştirmek, kuyrukta beklemesini bilmek, açık fikirli olmak, başkalarını dinlemesini bilmek, başkalarının zayıf taraflarından yararlanmaya kalkışmamak, insanları dikkatsizce suçlamamak.

Başkalarını da Düşünmek: Kibar olmak, başkalarına şefkat göstermek ve önemseydiğini hissettirmek, şükran ve minnettarlık duygularını ifade etmek, affedici olmak, ihtiyaç duyanlara yardım elini uzatmak.

Vatandaşlık Görevlerini Yerine Getirmek: Okulu ve toplumu daha iyi hale getirmek için payına düşenleri yapmak, İşbirliği yapmak, bilgilenmek, oy kullanmak, iyi bir komşu olmak, kural ve yasalara uymak, otoriteye saygı duymak, çevreyi korumak.

SONUÇ

Neredeyse tamamen sınav endeksli bir eğitim sisteminin gerek okul, gerekse veliler tarafından benimsendiği, sınavlarda elde edilecek yüksek puanların en önemli değer olarak benimsendiği ülkemizde karakter eğitiminin ikinci plana itildiği dikkati çekmektedir. Batıda olduğu gibi ülkemizde de şiddet ve istenmeyen öğrenci davranışlarının nedenleri arasında karakter eğitime ve değerler kazandırmaya önem verilmemesinin payı vardır. Nitekim şiddet eylemlerinde bulunan öğrencilerin aile ve okul değerlerinin bozulduğu ve moral değerlerinin zayıfladığı dikkati çekmektedir.

Okullarımızda verilecek karakter eğitimi ve değerler kazandırma çabaları her tür davranış bozukluğuna tek başına çözüm getirmese de, pek çok çocuğun davranışlarına olumlu yansıtacağı ve yaşamlarını daha anlamlı kılacağı açıktır.

KAYNAKLAR

ANDERSON, E. (1999, October 3). The beginnings of Character Counts, *The Lincoln Journal Star*, B3.

AVCI, A. (2010). *Eğitimde Şiddet Olgusu Lise Öğrencilerinde Şiddet, Saldırganlık Ve Ahlakî Tutum İlişkisi: Küçükçekmece İlçesi Örneği*, (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- AYAS, T. ve Pişkin, M. (2011). Lise Öğrencileri Arasındaki Zorbalık Olaylarının Cinsiyet, Sınıf Düzeyi ve Okul Türü Bakımından İncelenmesi, *İl-köğretim Online*, 10 (2), 550-568.
- BANKS, R. (1997). **Bullying in Schools**. ERIC Document Reproduction Service No. ED 407154.
- BATSCHÉ, G. M., Knoff, H. M. (1994). Bullies and Their Victims: Understanding a Pervasive Problem in the Schools. *School Psychology Review*, 23 (2), 165-174.
- BEANE, A. L. (2001). **The bully free classroom**. Minneapolis, MN: Free Press Publishing Incorporated.
- CDCP (2008). Centers for Disease Control and Prevention. Youth Risk Behavior Surveillance—United States, 2007. **Surveillance Summaries**, June 6, 2008. MMWR 2008;57(SS-4).
- EDWARDS, C. H. (2001). Student Violence and the Moral Dimensions of Education, **Psychology in the Schools**, 38, 3, 249-257.
- ESLEA, M., Smith, P. K. (1994). **Anti-Bullying Work in Primary Schools**. Poster Presented the Annual Conference of the Developmental Section of the British Psychological Society. University of Portsmouth.
- GAUSTAD, J. (1992). **School Discipline**. ERIC Digest No. 78. Eugene, OR: Clearinghouse on Educational Management.(ERIC Document Reproduction Service No. ED 350 727).
- HAWKER, D. S. J., Boulton, M. J. (2000). Twenty Years' Research on Peer Victimization And Psychosocial Maladjustment: A Meta-Analytic Review of Cross-Sectional Studies, **Journal of Child Psychology and Psychiatry**, 41(4), 441-455.
- THE JOSEPHSON INSTITUTE OF ETHICS (2012). **Character Counts**. <http://charactercounts.org/> web sitesinden 21 Ocak 2012 tarihinde indirilmiştir.
- JUVONEN, J., Graham, S., Schuster, M. A. (2003). Bullying among Young Adolescents: The Strong, the Weak and the Troubled, **Pediatrics**, 112(6), 1230-1240.
- KOCHENDERFER-LADD ve Skinner (1996)
- KOÇ, M., Kılıç, R., Alkan, M., Sezer, N. (2006). Şiddete Maruz Kalan Çocuğun Psiko-Patolojisi. **1. Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddete ve Alınabilecek Tedbirler Adlı Uluslar arası Katılımlı Sempozyum (28-31 Mart 2006) Bildiri Kitabı**. İstanbul: MEB ve UNICEF, s. 160-181.
- KUMPULAINEN, K., Rasanen, E., Puura, K. (2001). Psychiatric Disorders and the use of Mental Health Services Among children Involved in Bullying, **Aggressive Behavior**, (27). 102–110.
- MAYNARD, H., Joseph, S. (2000). Development of the Multidimensional Peer Victimization Scale, **Aggressive Behavior**, 26, 169-178.
- MILLER, T. W., Kraus, R. F. ve Veltkamp, L. J. (2005). Character Education as a Prevention Strategy in School-Related Violence, **The Journal of Primary Prevention**, 455-466.
- OLWEUS, D. (1993). **Bullying at School: What we Know and What We Can Do**. Oxford and Cambridge, MA: Blackwell Publishers.
- OLWEUS, D. (1994). Annotation: Bullying at School: Basic Facts and Effects of a School Based Intervention Program, **Journal of Child Psychology and Psychiatry**, 35 (7), 1171-1190.
- ÖĞÜLMÜŞ, S., Özdemir, S. (1995). Sınıf ve Okul Büyüklüğünün Öğrenciler Üzerindeki Etkisi, **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi**, 1, 261-273.
- PEERY, D. G., Kusel, S .J., Perry, L. C. (1988). Victims of Peer Aggression, **Developmental Psychology**, 24, 807-814.
- PETERSON, R.L., Skiba, R. (2000). Creating School Climates That Prevent School Violence. **Preventing School Failure**, 44, 3, 122-129.

PİŞKİN, M. (2008). Okul Şiddetinin Yaygınlığı, Öğrenciler Üzerindeki Olumsuz Etkileri ve Önleme Programlarının Değerlendirilmesi, **Şiddet Karşı Düşünce Ortamı (Sempozyum Kitabı)**. (s. 73–86). Ankara: Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı.

PİŞKİN, M. (2010). Examination of Peer Bullying Among Primary and Middle School Children in Ankara, **Eğitim ve Bilim / Education and Science**, 35, 156, 175-189.

PİŞKİN, M. ve Ayas, T. (2005a). Zorba Ve Kurban Öğrencilerin Utangaçlık, İçedönüklük, Dışadönüklük Ve Özsaygı Değişkenleri Bakımından İncelenmesi. **VIII. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi'nde Sunulmuş Bildiri** (21–23 Eylül) Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi, İstanbul.

PİŞKİN, M., Ayas, T. (2005b). Lise Öğrencileri Arasında Yaşanan Akran Zorbalığı Olgusunun Okul Türü Bakımından Karşılaştırılması. **VIII. Ulusal Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Kongresi'nde Sunulan Bildiri**. İstanbul: Marmara Üniversitesi 21-23 Eylül 2005.

PİŞKİN, M., Ayas, T. (2011). Akran Zorbalığı Ölçeği: Çocuk Formu, **Akademik Bakış Dergisi**, 23, 1-13.

PİŞKİN, M., Öğülmüş, Ö., Çınkır, Ş., Ayas, T., Babadoğan, C., Çokluk, Ö., Atik, G., Boysan, M., Kalafat, T., Şahan, B. (2011). Liselerde Şiddetin Saptanması ve Okul Temelli Şiddeti Önleme Programının Geliştirilmesi TÜBİTAK Projesi (108K305).

RIGBY, K. (2002). **New Perspectives on Bullying**. London: Jessica Kingsley Publishers.

RIGBY, K. (2003). Consequences of Bullying in Schools, **Canadian Journal of Psychiatry**, 48 (9), 583-590.

SCHOOL BULLYING AND COMMON HEALTH SYMPTOMS (1996). [Electronic Version]. **Pediatric Alert**, 21 (16), 91–92. Database: Academic Search Premier. ISSN: 0160–0184.

SEALS, D., Young, J. (2003). Bullying and Victimization: Prevalence and Relationship to Gender, Grade Level, Ethnicity, Self-Esteem and Depression, **Adolescence**, 38, 735- 747.

SMITH, P. K., Singer, M., Hoel, H., Cooper, C. L. (2003). Victimization in the School and the Workplace: Are There any Links? **British Journal of Psychology**, (94), 175-188.

ŞAHİN, F. ve Beyazova, U. (2003). Çocuğun Şiddetten Korunma Hakkı, **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı: 151.

TDK Büyük Türkçe Sözlük (2012). <http://tdkterim.gov.tr/bts/> web sitesinden 12.1.2012 tarihinde indirilmiştir.

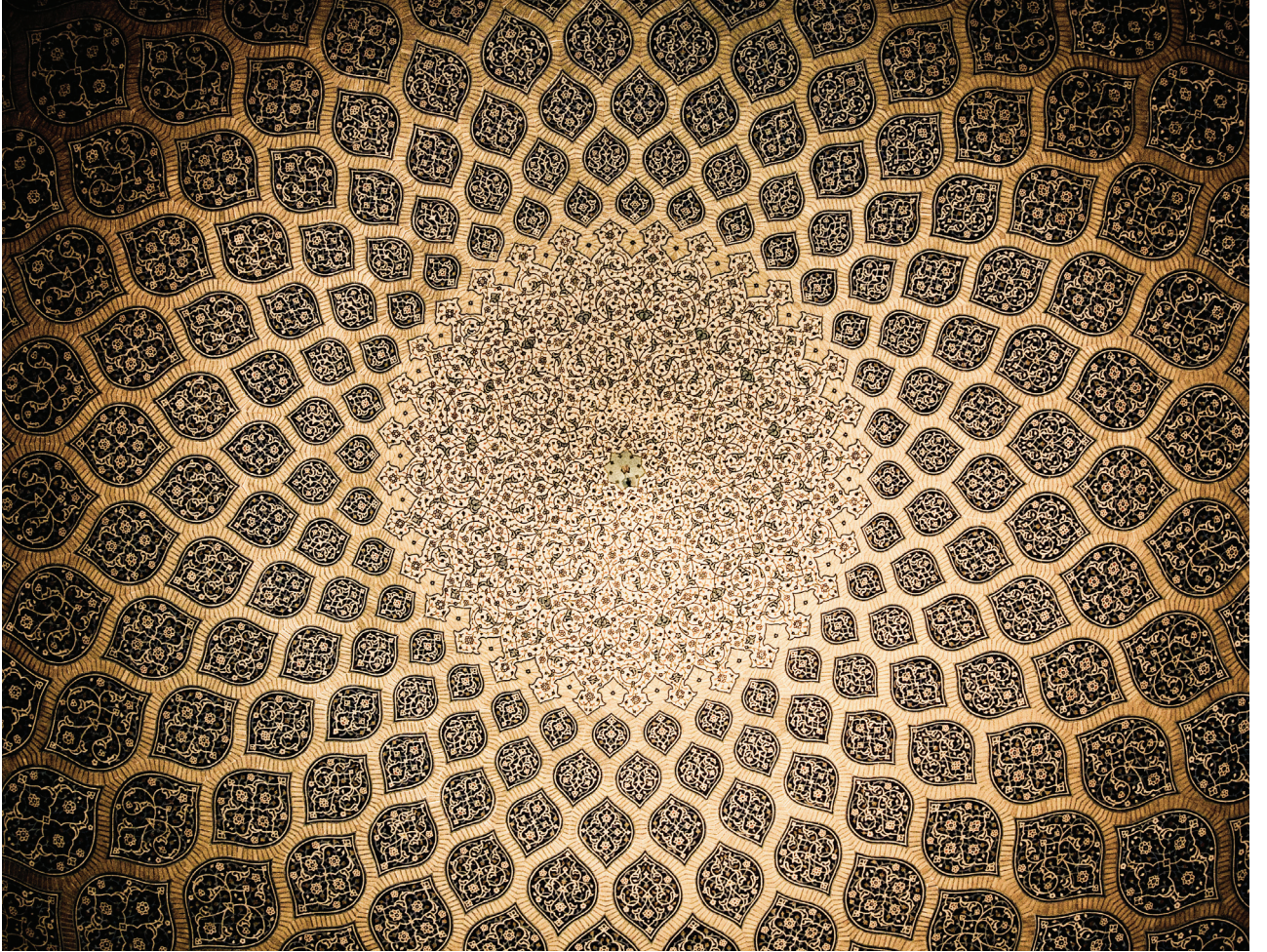
WHO-Dünya Sağlık Örgütü (2011). **Definition and Typology of Violence** (<http://www.who.int/violenceprevention/en/>). erişim: 25.11.2011, (2011).

WYNNE, E. A. and Ryan, K. (1997). **Reclaiming Our Schools: Teaching Character, Academics, and Discipline**. (2nd Ed.), Upper Saddle River, N.J.: Prentice-Hall.

ŞİDDET KAVRAMI VE İSLAMİYET

Doç. Dr. Necdet Subaşı

Diyanet İşleri Başkanlığı Strateji Geliştirme Başkanı

Şiddeti İslâm'la ilişkilendirmek konusunda genel geçer eğilimlerin altında her zaman dinsel rekabet ve bir o kadar da ondan hiçbir şekilde geri kalmayan din karşıtlığı yatmaktadır. Öyle ki İslâm'ı şiddet üzerinden eleştiriye tabi tutma konusunda özellikle Müslüman olmayan çevrelerde kayda değer bir heyecan ve ataktan söz etmek mümkündür.

Kavramın bugünün dünyasındaki anlamından hareket edildiğinde mevcut eşleştirme ve

karşılaştırmaların nesnel olmadığını görmek hiç de zor değil. Gerçekten de dünyanın hemen her yerinde Müslümanların maruz kaldığı eza ve celaların tam bir yekûnuna ulaşıldığında, bu kadar büyük bir baskı ve şiddete maruz kalan bir toplumun nasıl olup da şiddetle eşdeğer kılınmaya çalışıldığını anlamak kolay değildir. Bununla beraber şiddetin bir başka temsili de Müslüman dünyanın içinde kendine bir yer açma çabasıdır ve bu amaçla pek çok Müslüman, dinsel

ilgi ve donanımını sekter söylemlerin hizmetine sunma konusunda adeta hiçbir sınır tanımamaktadır. Oysa İslâmîliğin kriterleri konusunda her zaman ulema söz sahibidir. Ulema İslâm'ın temel referanslarından hareketle gündelik hayatın akışı içinde neyin "İslâmî" neyin "gayri İslâmî" olduğu konusunda temel kriter ve sabiteleri belli bir usul ve yöntem içinde ortaya koyma yetkisine sahiptir. Bugün İslâm dünyasında ortaya çıkan ve çoklukla fenomenolojik bulunan pek çok tercihin son tahlilde ciddi bir meşruiyet sorunuyla hemhal olmasının nedeni bu temellendirmenin yeterli düzeyde yapılamamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Artık günümüzde hemen her fırsatta tam bir başıbozuklukla ortaya çıkan bu farklı bakış açılarının anlaşılması zor bir kolaycılık içinde İslâmleştirilmesi karşısında belli bir dikkat ve hassasiyete ciddi düzeyde bir ihtiyaç var. Bütün bu popüler yaklaşımlar karşısında tedirgin olmamak elde değildir. Bugün Afganistan'dan Çeçenistan'a Irak'tan Bosna'ya kadar uzanan sahalarında göze çarpabilen kimi fiili durumlardan yola çıkarak İslâm'ı suçlamaya bir yol bulunabilir mi? Bunu da tartışmak gerekir.

Referanslarıyla bağları çoklukla kesilmiş, gelenekle irtibatları dumura uğramış, kimlik beyanı her fırsatta bastırılmış bir toplumun bugün hasbelkader ulaştığı bakış açıları eşliğinde kuramsallaştırmaya çalıştığı tepkilerini İslâm'ın ayırdedici birer temsili olarak görmek kabul edilebilir mi?

İslâm'ın referansları arasında en başta Kur'an ve Sahih Sünnet yer alır. Gelişen süreçlerde İslâm'ı dünya genelinde mahkûm etmeye yönelik adımların başarısız olduklarından söz etmek ne yazık ki artık pek mümkün değil. Esasen erken oryantalistik incelemelerden itibaren Müslüman toplumları tanımlama, onları farklı bir şekilde yansıtma ve çoklukla ilkellik ve barbarlık düzeyinde değerlendirmek az rastlanır şeylerden değildi. Güçler dengesi içinde fiili rollerinin pek çoğundan feragat etmek zorunda bırakılan Müslümanların ürettikleri tepkiler, si-

yasi ve dini tercihlerini belirleyici sosyo-psikolojik tecrübeler eşliğinde bugün pek çok noktada kendi aleyhlerine birer eleştiri olarak gündeme getirilmektedir.

Şiddet konusunda uluslararası kamuoyunda üretilen imaj İslâm'ı bir korku metaforu olarak yansıtma idealinden hareket eder. Bu yaklaşım içinde İslâm bireyi şiddetin kanıksanmış birer örneği olarak tasvir edilmekte ve yansıtılmaktadır. Bütün bu örgütlü dayanışmaya karşı bir direnç göstermek sanıldığı kadar zor değildir. Esasen İslâm'ın 1400 yıllık tarihsel tecrübesi bu yöndeki örneklerle doludur. Bununla birlikte bugün geçmişte hiç olmadığı kadar İslâm karalanmakta ve yine hiç olmadığı kadar Müslümanlar şiddetin birer parçası olarak hem lanse edilmekte hem de şiddetin içine çekilmektedir. Bu resimler dikkate alındığında bir rahmet ve mağfiret peygamberi olarak insanlığa rehber olarak gönderilen Hz. Peygamberin sunduğu mesajlardan bugün şiddetle özdeşleşmiş bir yapı üretmenin ortaya çıkardığı trajik maliyetten Müslümanların sorumlu olmadığını düşünmek mümkün değildir.

Şiddet konusunda Müslüman karşıtlığıyla bilinen belli başlı siyasal yapıların ürettiği bildik nahoş çerçeve tarihsel, kültürel ve siyasal derinlikleriyle önyargı ve düşmanlık bağlamlarından hareketle bugün her düzeyde kurumsallaşma eğilimi gösterir. Öte yandan en az bunun kadar tehlikeli bir başka husus da bu çerçeveye uyma konusunda hiç de çekingenlik göstermeyen genel Müslüman tavrının ürettiği resimdir. İslâm'ın genel geçer ilke ve prensipleriyle kendi varlık ve beyanlarını test etme gereği duymayan bir kolaycılık içinde gelişen bu süreçten maalesef İslâm büyük bir yara almaktadır. Oysa ki yaşanan hemen her trajedi karşısında, ilgili tarafları sorgulamaya yönelik esaslı bir argüman üretmek pekala mümkündür. Her koşulda adalet, izzet ve onurun takipçisi olan bir dinin müntesiplerinin sonuçları ne olursa olsun bu ilkeler doğrultusunda sık sık kendi söylem ve icraatlarını gözden geçirmeleri gerekir.

Şiddet konusunda uluslararası kamuoyunda üretilen imaj İslâm'ı bir korku metaforu olarak yansıtmaya idealinden hareket eder. Bu yaklaşım içinde İslâm bireyi şiddetin kanıksanmış birer örneği olarak tasvir edilmekte ve yansıtılmaktadır. Bütün bu örgütlü dayanışmaya karşı bir direnç göstermek sanıldığı kadar zor değildir. Esasen İslâm'ın 1400 yıllık tarihsel tecrübesi bu yöndeki örneklerle doludur. Bununla birlikte bugün geçmişte hiç olmadığı kadar İslâm karalanmakta ve yine hiç olmadığı kadar Müslümanlar şiddetin birer parçası olarak hem lanse edilmekte hem de şiddetin içine çekilmektedir.

İslâm'ı şiddetle özdeşleştiren ve ona karşı ciddi bir güven bunalımı yaratmak isteyenler kadar onu doğru anlama konusunda yeterli çabayı göstermeyen Müslümanların da ciddi bir kritiğe tabi tutulması gerekir. Müslüman vicdanının her zaman hak ve adaletle özdeşleşen tabiatını kimi sekte çıkışlarla lekeleyen yönelimlerin maliyeti uzun vadede sadece olumsuz olmaktadır. Kur'an ve Sünnete apaçık bir şekilde beyan edilen Müslüman karakterinin birer bozguncu ve ifsad edici olarak telaffuz edilmesine fırsat verici her tür yönelim sonuçları ne olursa olsun esaslı bir kritiğe tabi tutulmalıdır.

Ne yazık ki başta dini bilgi ve otoritenin el değiştirmesi ve bunun bir sonucu olarak modernleşmenin ürettiği kendine özgü bireysellik olmak üzere bugün pek çok başka zihniyetle kolayca buluşabilen yeni bir hayat tasavvuru İslâm'ın ideolojik düzeyde kurgulanabilen söylemini daha çekici hale getirmiş, böylece Müslümanların kendi kök değerlerine dayalı çözüm arayışla-

rı çekiciliğini neredeyse kaybetmeye başlamıştır. Bu durumda belki yeniden İslâm'ı her tür fitne ve fesadın içine sızamayacağı bir dil içinde özgün bir dikkatle okumaya tabi tutmak bize sağlıklı bir sonuç verebilir. Dünyanın hemen her yerinde farklı deneyimlerle kendi Müslümanlıklarını inşa etmeye çalışan kitlelerin haklarında oluşan değerlendirme ve olumsuz yarguları aşmanın yolu hemen her fırsatta kendimizi ilahi ölçüler içinde sınamaktan geçmektedir. Tarihsel yorgunluklar, bezginlik ve dışlanmışlıklar içinde devasa saldırılara maruz kalan İslâm'ın hala bütün insanlık için umut vermeye devam etmesi tek tek her bir Müslümanın ufkunu inşa etmeye yetecek bir cesaret vermektedir. İslâm'ı kendi dünyası içinde anlama çabası önemlidir. Kesintili süreçlerden sonra bugün yeni bir girişim, İslâm'ı şiddet üzerinden mahkum etmek isteyen yaklaşımlar karşısında yeterli bir motivasyon sağlamada her zaman etkili olacaktır.